

4

ZWIĘZŁA

GRAMATYKA POLSKA

do użytku w szkołach.

Napisał

Henryk ~~herbu~~ Poraj Suchecki.

nadzw. profesor języka i piśmiennictwa polskiego na wszechnicy w Pradze,
kor. członek Towarzystwa naukowego w Krakowie, — nadzw. członek
kr. czes. Towarzystwa umiejętności w Pradze, — kor. członek Towarzy-
stwa niemiecko oryentalnego w Lipsku i Hali.

Kurs wyższy.

Wydanie czwarte
przerobione i pomnożone.

M. Krywicki
1866.

PRAGA CZESKA.

Nakład i wydanie autora, druk Rohlička i Sieversa w drukarni książęco-arcybiskupiej.

1859.

REVISED

GRAND TAYKA

POLSKA

151609

Wydawnictwo Państwowe

WARSZAWA

WARSZAWA

ZAGAJENIE.

Treść gramatyki polskiej, zaleconej od ces. kr. Ministerstwa Oświecenia na trzy klasy szkół ludowych, w pierwszym wydaniu *Zwięzłej Nauki języka polskiego* (Lwów 1849) roztoczoną była w osnowie jednej książki. Gdy atoli objętość pierwszego wydania tej gramatyki jednym nauczycielom wydała się za wielką, jinnym za małą; by tedy dogodzić różnym potrzebom i życzeniom, w wydaniach następnych też sama treść wychodzi w dwóch rozdzielonych kursach: *niższym* i *wyższym*. Tym sposobem nauczyciel znajduje treściwszą lub obszerniejszą naukę stosownie do pojętności swych uczniów; tak ułatwia się nauczycielom wybór ustępów na pewną klasę stosownych.

Co do teoryji i metody dydaktycznej panuje w obu kursach jedność. Pod względem zaś wykładu *kurs niższy* odznacza się treściwością form gramatycznych; *kurs wyższy* przeglądami odmian, obfitością przykładów i uzupełnianiem nauki szczegółami lub odstępami. Co do objętości dziełka przewodniczyła autorowi zasada: „*raczej cokolwiek więcej, niż mniej*,” a więc nauczycielom, żądającym od swych uczniów mniej, zostawia się wolność pomijania rzeczy trudniejszych lub szczegółowych.

Gramatyka ta najkonieczniejszy tylko zawiera *podział głosek*, na którym się osadza mechanizm języka; a najkonieczniejszych tylko używa *wyrazów technicznych*, przez które jasność a zwiezłość wykładu i wysłowienia, jak w nauce każdej, wielce zyskuje. Na żądanie niektóre wyrazy naukowe kładą się także w języku niemieckim.

Ortografija osnowy opiera się na „Rozprawach i Wnioskach Deputacyji,” wyznaczonj z łona król. Towarzystwa warszawskiego Przyjaciół nauk w r. 1830 ku ustaleniu pisowni, jako na powadze pod tym względem dotąd najrozumniejszej. Zgodniejsze wszakże z budową języka formy ustalają się *bez względu na obłądy, samowolności i niejednostajności pisarzów*.

Budowa języka polskiego, spoczywająca niegdyś raczej na stawianych dowolnie wzorach (jak u Kopczyńskiego, Deszkiewcza itp.), niż na prawidłach, nie zdołała blichtrzem pozornj łatwości wyswobodzić się od rojów nieforemności i wyjątków bądź wykazywanych, bądź nie; dziś oparta na uogólniających szczegóły zasadach, w których przemiana głosek grę odbywa naczelną, *zaledwie ślady zostawia nieforemności lub wyjątków jakich*.

Ani przeto miałki zazdrości sprosnj dowcip, ani dumna wiedzy płytkiej zarozumiałość zżymającego się kiedykolwiek pseudogramatyka nie zdoła zachwiać jej posad będących wypadkiem *historycznych badań polszczyzny nie jednego ale wszech wieków piśmiennictwa naszego, przy porównaniu z językami tak pobratymczymi jak współszczerpowymi*; a uznanie, jakie znajduje u mężów dobrj chęci, u mężów myślących i umiętynych, o których hart naukowy rozpryska się w niceetwo najśmielsza chuć oszołomienia nieznawców czczo szumnymi frazesy obłądnych pojęć, zostanie nagrodą dla autora za wytrwałe, z zapizaniem się osobistych widoków nieszczędzone prace, poświęcone dobru popolitemu.

Praga czeska, dnia 15. lipca 1859.

Henryk Suchocki

T R E Ś Ć.

	Stronica
Wstęp	5
Część pierwsza. Rzecz o głoskach	7
Część druga. Rzecz o zgłoskach	12
Część trzecia. Rzecz o słowach	14
<i>Dział pierwszy.</i> Odmienne części mowy	17
I. Rozdział. O Rzeczowniku	—
Zmiany Rzeczowników	19
Odmiany Rzeczowników	23
Przypadkowanie Rzeczowników w liczbie pojedynczej	26
Isza czyli męzko nijaka odmiana	27
Iga czyli żeńska odmiana	37
Przypadkowanie Rzeczowników w liczbie mnogiej	41
Przypadkowanie Rzeczowników w liczbie podwójnej	52
Przypadkowanie Rzeczowników złożonych	—
Przypadkowanie Rzeczowników obcych; — ułomne	53
II. Rozdział. O Przymiotniku	55
Zmiany Przymiotników	57
Stopniowanie Przymiotników	58
Odmiany Przymiotników	61
Przymiotniki ułomne; — Rzeczowniki przypadkowane jak Przymiotniki	66
III. Rozdział. O Liczbowniku. A. Liczbowniki główne	68
B. Liczbowniki porządkowe	72
C. Liczbowniki składowe	73
Przysłówki liczbowe. — Nazwy liczbówek	74
IV. Rozdział. O Zajimku. — A. Zajimki pytajne. — B. Zajimki odpowiednie	75
I. Zajimki osobiste	76
II. Zajimki dzierżawcze	78
III. Zajimki wskazujące. — IV. Zajimki względne	80
V. Rozdział. O Czasowniku	81
Zmiany Czasowników	84
Odmiany Czasowników	87
Odmiana Czasownika posiłkowego	91
Czasowanie jinnych Czasowników	94
Wzorzec czasowania wszech Czasowników	95
Trzy odmiany	103
Czasowanie trzecioosobowe i omowne	117
<i>Dział drugi.</i> Nieodmienne części mowy	118
I. Rozdział. O Przysłówku	—
Stopniowanie Przysłówek. — Przysłówki łączne	122
II. Rozdział. O Przyjimku. — Przyjimki łączne	123
III. Rozdział. O Spójniku	127
IV. Rozdział. O Wykrzykniku	128
Część czwarta. Rzecz o zdaniach	129
Rozeznanie słów w zdaniu	—
Zgoda słów w zdaniu	131
Rząd słów w zdaniu	133
Szyk słów w zdaniu	135
Rozmajitość zdań	137
Kojarzenie i ściąganie zdań	140
Okres	143
O Pisowni. Pisanie głosek. A. Względ na pochodzenie	144
B. Względ na wymowę narodowa	146
Zwyczaj	150
O pisaniu dużych liter początkowych	151
Pisanie słów. Słowa złożone. Słowa obce	152
Znaki pisarskie	153

W S T Ę P.

Mowa jest objawieniem myśli i uczuć zapomocą słów;

np. *Gdy ranne słońce zabłyśnie na niebie,
Wszystko Cię wita, rzewnie chwali Ciebie;
Sklada Ci dzięki za noc bez przygody,
Błaga pobożnie o przyszłe swobody.
Roje pszczoł skrzętnych po łąkach się snują,
Motylki z kwiatka na kwiat przelatują;
Ptaszka nucą piosenkę wdzięczności,
Bydelko jęgra po trawie z radości;
A cichy pastérz, pilnując swój trzody,
I strzegąc cudzych łąk i pól od szkody,
Na swój piszczałce głosi tkliwe pienia,
Które wlatują do niebios sklepienia.
My także ranek modlitwą zaczniemy,
Nim się do nauk szczerze zabierzemy.*

Mowa składa się tedy z różnych słów, wiązanych w zdania.

(Rozbierz powyższą mowę na zdania.)

Słowo składa się z głosek, łączonych w zgłoski (sylaby);
np. dom, li-pa, u-bo-gi, spra-wie-dli-wość.

Głoska jestto głos czyli brzmienie, ujęte w naczyniach mownych; np. a, i, e, q, r, s, m, n.

Naczyn mownych mamy dwa: *gęba*, w której się czyste głoski wyrabiają; np. e, o, k, t, p, ł, r, i *ujścia nosowe*, w których brzmią odgłosy nosowe; np. e, q, m, n.

Narzędzia mowne są dwa ruchome: *język* i *wargi*, a dwa nieruchome: *gardło* i *podniebienie*.

Odróżniaj **naczynia mowne** (Sprachorgane) od **narzędzi mownych** (Sprachwerkzeuge).

Znak pisemny głoski nazywa się **literą** (czcionką).

Odróżniaj zawsze **głoskę** (brzmienie, Sprachlaut) od **litery** (znaku pisemnego, Buchstabe, Schriftzeichen).

Zgłoska jest jedną lub kilką głoskami, jednym obrotom głosu wymówionymi, np. *o-czy, nie-bio-sa*. Brzmienie zgłoski nie ma jeszcze pewnego w języku znaczenia.

Słowo jest ustnym wyrazem jakiegoś wyobrażenia; np. *drzewo, czarny, dwa, pisać, pięknie, jeżeli, ach!* Brzmienie tedy słowa ma już jakoweś znaczenie.

Zdanie jest słownym wyrażeniem sądu o jakimś przedmiocie; np. *Człowiek ma rozum. Władysław jest obyczajny. Słońce oświeca ziemię.*

Głoski, zgłoski, słowa i zdania są pierwocinami czyli *żywiołami* mowy.

Język jestto prawy, odwiecznym zwyczajem narodu uświęcony sposób używania żywiołów mowy ludzkiej ku wynurzeniu myśli i uczuć.

Odróżniaj, co u Polaków *mowa*, a co *język*; oba te wyrazy mogą znaczyć w niemieckim i *Rede*, i *Sprache*.

Mowa tłumaczem myśli, obrazem duszy. *Mowa pogrzebowa. Nie o tym mowa (Rede).* — *Zwierzęta nie mają mowy (daru mówienia). Grzeczna mowa ujmuje. Znać po mowie, co się dzieje w głowie (Sprache).*

Język nieostrożny tajemnicę wyjawia (*Rede*). *Mamy wolny język (Redefreiheit).* — *Język polski bratem języków sławiąskich (Sprache).* — Dawniej pisano w tym znaczeniu: *mowa łacińska, grecka*; teraz się powie lepiej: *język łaciński, grecki*, bo tu *mowa* znaczyłoby *oracyja (Rede)*.

Gramatyka, będąc wykładem żywiołów i praw języka, uczy dokładnie rozumieć, a poprawnie mówić i pisać jakowym językiem.

Chociaż do nauki języka potrzebne jeszcze ćwiczenia jinne, ależ gramatyka jest uczycielką i naczelną uczyby kierownicą.

Dzieli się logicznie wedle żywiołów mowy ludzkiej na wykład o *głoskach, zgłoskach, słowach i zdaniach*.

Dodatkiem jej praktycznym jest nauka o *pisowni*.

Cześć pierwsza.

Rzecz o głoskach.

Głoski dzielą się na samogłoski i na spółgłoski; w obcych językach przytaczają się jeszcze i dwugłoski.

Samogłoska jest czystym brzmieniem krtaniowym, ujętym w naczyniach mownych; np. *a, e, i, o, u*, — *ę, ą*.

Spółgłoska jestto szelest, czyto sam np. *s, ch, f*, — *t, k, p*, czy z przygłosem krtaniowym np. *r...z, h, w...*, wydany zapomocą ruchomych narzędzi mownych o nieruchome.

Żadna spółgłoska sama jedna zabrzmieć w mowie nie może, ale się opiera na jakiejś samogłosce lub dwugłosce; np. *ry-ba, miau-czyć*.*)

Nazwy liter samogłoskowych wymawiają się samym brzmieniem samogłoski; np. *a, e, ty, o, u*.**)) Nazwy zaś liter *spółgłoskowych* przy pomocy samogłosek wymawiamy; np. *te, es, ka, wu*.

Dwugłoska jestto niby *zgłoska* z dwu samogłosek zwarta, z których w wymowie nam najzwyczajszej pierwsza właściwą jest samogłoską, druga, podobnie jakby spółgłoską, na niej się opiera; np. *au, eu, ei, oi, ui*.

Nie cierpi język polski dwugłosek w swojskich, chyba tylko w obcych lub naśladowanych wyrazach; np. *Austria, miauczyć, haukać, Europa, eufonija*.

*) Nieogłędnemu na ścisłe wyrażenia się potrzebną bywa gadanina, zbyteczna bystrym myślicielom. Rzekłem: **W mowie**, tj. *kiedy ludzie mówią*, wtedy żadna spółgłoska sama jedna nie zabrznii bez oparcia się na jaką samogłoskę; bo gdy np. powiem: *z Bogiem*, to tutaj spółgłoska **z**, choć osobno napisana, jednak opiera się razem z **B** na samogłosce **o**. — Tym atoli nie twierdzę, żeby spółgłosek nie można wymawiać *bez samogłosek*, jakto niedawno uczono, i jeszcze gdzieś niedzie ucza. Spółgłoski bowiem *trwałe* i *płynne* bez samogłosek tak długo można wymawiać, póki ci się podoba, podobnie jak samogłoski; *chwilowe* zaś szelesty chyba tylko bardzo słabego **y** po sobie wymagają. Na tym opiera się wyborna metoda uczenia czytać bez sylabizowania.

)) Przeto **y nie nazywaj w języku polskim **ipsylonem**, ale właściwym mu pojedynczym brzmieniem, jakie słychać w słowach: **ty, syn**, po odrzuceniu spółgłosek.

W języku polskim mamy 45 głosek, a mianowicie 10 samogłosek i 35 spółgłosek.

O SAMOGŁOSKACH.

Pragłosem samogłoskowym (vokalischer Umlaut) jest pełne brzmienie **a**.

Pragłos wpada w dwie ostateczności, w ostateczną cienkość między końcem języka a podniebieniem, tj. **i** (podniebienne), i w ostateczną grubość między wargami, tj. **u** (wargowe); stąd *samogłoski pierwiastkowe* (Grundvokale $a < \begin{matrix} i \\ u \end{matrix}$). Te znajdują się we wszystkich językach, a w wielu tylko **te**.

Ze złewu pragłosu **a** ze skrajnymi: *i, u*, powstały *samogłoski środkujące* (Witvokale): **e, o**, w takim łańdzu: $a < \begin{matrix} e \\ o \\ u \end{matrix}$. Te stanowią poczet *samogłosek pierwotnych* (ursprüngliche Vokale).

Niektóre języki (niemiecki, angielski, francuzki, rosyjski) mają jeszcze *samogłoski pośrednie* (Zwischenvokale), których brzmienie jest pochyleniem jednej pierwotnej ku drugiej sąsiedniej. Takie było dawne polskie *ǫ* pochylone ku *o*; utrzymuje się ono dotąd w wymowie mazurskiej: np. *pǫn, mǫm, pǫw* brzmi niby *p^oǫn, m^oǫm, p^oǫw*, podobnie w grubej niemieczechyźnie brzmi *hat* jak *hol*. Takie było kiedyś polskie *ó* pochylone ku *u*; a podobnie *ę* pochylone ku *i* lub *y*, i brzmiało jak dziś francuzkie *é* (np. *été* lato). Do pochyłonych należą niemieckie *ä, ö, ü*, a rosyjskie *o* (np. po ros. *vtarovǫ* po rus. *vtoroho*, wtórego.) Język nowopolski pismienno popozbywał się takich chwiejących się brzmień pochyłonych, przegłosiwszy je w najpowszechniejszej *narodowej* wymowie na *pierwiastkowe i, a, u*, tak, że *ǫ* brzmi już wyraźnie jak pragłos **a**, — *ó* jak skrajne **u**, — *ę* jak skrajne **i** lub **y**; np. dawne: *pǫn, Bóg, jész, Pérez*, wymawia się czysto jak: *pan, Bug, jisz, pyra* (nie: *jesz, perz*); ale w pisowni zachowuje się kreska nad *ó, ę*, gdyż pochodzą od *o, e*. Otóż:

Mamy samogłoski dwojaki: **pierwotne**: *i, e, a, o, u*; i **pochodne**: *y, — ę, ó, — ę, a*.

Grube gardłowe **y** jest zgrubieniem ciekiego podniebienia **i**; rozróżniać też obie te samogłoski dobrze należy, np. *pył, być, trafi, wyj, łakomy, tany*,
a: *pił, bić, trafi, wij, łakomi, tani*.

Przegłoszone: **é, — ó**, wymawiają się jak **y** lub **i, — u**;

np.: *grzech, chléb, zléj, léj, rzeka, Bóg, który,*
wymów: *grzych, chlib, złyj, lój, rzyka, Bug, ktury,*
nie: *grzech, chleb, zlej, lej, rzeka, Bog, ktory.*

Nosowe: **e, a**, wymawiają się jak: **e, o**, przez nos; np.: *będe, łaką.*

O SPÓŁGŁOSKACH.

Spółgłoski dzielą się zwykle na **twarde** i **miękkie**.

Spółgłoski twarde mają brzmienie *twarde* i oraz *grube*, a są następujące:

	Podniebienne	Gardłowe	Wargowe
Mocne:	t, s	k, ch	p, f
Słabe:	d, z	g, h	b, w *)
Płynne nosowe:	n		m
nienosowe:	ł, r		

Spółgłoska twarda (wyjąwszy gardłowe: **k, g, ch, h**), utwarza zapomocą jakiego przydźwięku jedną lub więcej spółgłosek miękkich, *mocna mocne, słaba słabe, płynna płynne*.

Od twardego **t/d** z przydźwiękiem (sykiem) **s/z** pochodzi złożone czyli miękkie **c/dz** *szczone*, albowiem **t + s = c, d + z = dz**. I tak dalej:
t/d + sz/ż (szum) = **cz/dź** *szumne*; **r + ż = rz** *szumne*; **t/d + s/z + j** (świegot) = **ć/dź** *szczone cienkie*; **s/z + j = ś/ź** *syki cienkie*; [**p, b, f, w, — m, n, t**] + **j** = **ń, m, ń, l**. Otóż spółgłoski twarde są właściwie *pierwotnymi*, a miękkie *pochodnymi*, a mianowicie *złożonymi* czyli *dwugłoskami spółgłoskowymi*.

Spółgłoski twarde miękcą się tedy w budowie języka polskiego, jak następuje:

Twarde:	t, d	s, z	p, b	f, w	m, n	ł, r
Miękkie	grube: { c, dz cz, dź	sz, ż				rz **)
	cienkie: ć, dź	ś, ź	ń, m	ł, r		

Gardłowe zaś **k, g, ch, h** biorą odpowiednie miękkie od podniebiennych: **t, d, s, z**, tak:

k miękczy się na: **c, cz, ć**, a nawet na: **sz, ś**,
g miękczy się na: **dz, dź, dż**, a nawet na: **ź, ź**,
ch miękczy się na: **sz, ś**,
h miękczy się na: **ź, ź**.

Spółgłoska najcieńsza: **j**, nie ma odpowiedniej twardej.

*) Uczeń wymawia je parami tak: mocne t, słabe d — mocne s, słabe z itd.

) Spółgłoskę: rz, wymawiaj jak: **ż, nie jak: **rż**, np. *o-rze* wymawiaj: *o^żze*, nie jak na Rusi słychać: *or-że, ur-ząd, mor-że*.

Skoro spółgłoska **cienka króskowana** przed samogłoską stanie, na znak cieniżenia kładzie się cienie **i** za mjastr króski (⁴); np.

zamiast pisać: *ne, sé, dżéćé, łamé, pał, trafa.*
 piszemy: *nie, się, dziecié, łamié, piał, trafia.*

A kiedy spółgłoska cienka króskowana stanie przed cieniżoną samogłoską **i**, natenczas to **i** jest samogłoską oraz znakiem cieniżenia; np. pisze się: *cicho, mi, dzieł, mówi*, nie: *ćicho, mi, dżiś, mówi.*

Przykłady miękczenia spółgłosek twardych w budowie języka polskiego:

t na c :	<i>złót-o, złóc-ę</i>	d na dz :	<i>rad-a, radz-ę</i>
cz :	<i>pląt-ać, płacz</i>	dż :	<i>jazd-a, jeżdżé</i>
ć (ci) :	<i>plót-ę, pleć, plecie</i>	dź (dzi) :	<i>rozsad-a, rozsadź, rozsada</i>
s na sz :	<i>pis-ać, pisz</i>	z na ż :	<i>kaz-ać, każ</i>
ś (si) :	<i>ros-a, po rosie</i>	ż (zi) :	<i>gryz-ę, gryż, gryzie</i>
k na c :	<i>ręk-a, ręce</i>	g na dz :	<i>noga, na nodze</i>
cz :	<i>plak-ać, płacz</i>	dż :	<i>mózg, mózdżek</i>
ć (ci) :	<i>ręk-a, ręcia</i>	dź (dzi) :	<i>Olga, Oldzia</i>
sz :	<i>ptak, ptaszek</i>	ż :	<i>Bóg, Boże</i>
ś (si) :	<i>szpak, szpasio</i>	ż (zi) :	<i>papuga, papuzi</i>
ch na sz :	<i>duch, dusza</i>	h na ż :	<i>Sapieł-a, Sapieżyna</i>
ś (si) :	<i>Czech, Czesi</i>	ż :	<i>blaży, blaży</i>
p na p (pi):	<i>kop-ać, kopie</i>	b na b (bi):	<i>rąb-ać, rąb, rąbie</i>
f na f (fi):	<i>huf, huliec</i>	w na w (wi):	<i>drzew-o, na drzewie</i>
m na m (mi):	<i>łam-ać, łam, łamié</i>	n na n (ni):	<i>pan, pan, panie</i>
ł na l :	<i>czół-o, na czole</i>	r na rz :	<i>gó-r-a, w górze</i>

Gardłowe **k, g** w polszczyźnie przed samogłoskami **e, i** cieniżoną zawsze na **ki, gi**, np. **kiedy, węgiel, geografja, taki, nogi**; podniebienne zaś **t, d**, tylko w kilku obcych słowach cieniżoną w właściwym swym brzmieniu, np. **tiul, diak, Madiar**, prawym polskim brzmieniem: **dziak, Madziar**.

Błędem atoli wymowy jest gardłowe **k, g, ch, h**, cieniżone przed nosowym **e**; nie mów: **matkié, giési, muchié, lecz: matke, gési, muché.**

Po spółgłoskach **grubych** (wyjąwszy gardłowe **k, g**) Polak wymawia i pisze **grube y**, po **cienkich** i po gardłowych **k, g, cienie i**, np.

ty nie ti, cyna nie cina (niby żina), **czy nie z czeska czi, dym nie dim, syn z czeska sin** (niby řin).....; przeciwnie mówi się:

dam **ei** (tj. *ei*, nie *ji*), **siła** (tj. *siła* nie *siła*), **zima** (tj. *zima* nie *zima*), **Dąbrowski** nie z *czeska* **Dąbrowski**.

Dlatego słowa obce ale spolszczone mów i pisz w duchu języka polskiego: *par-ty-ja*, *Fran-cy-ja*, *In-dy-ja*, *Ma-ry-ja*, *Ro-sy-ja*, ale nacisk (akcent) nie należy kłaść po mazursku na przedostatniej zgłosce np. *par-ty-ja*, *Fran-cy-ja*, *komi-sy-ja*, lecz jak w jinnych słowach obcych a spolszczonych (*grama-ty-ka*, *fi-zy-ka*, *Cy-ce-ro*,) na trzeciej z końca zgłosce: **par-ty-ja**, **Fran-cy-ja**, **Ma-ry-ja**, **Ro-sy-ja**.*)

Po: **ch**, **h**, w słowach polskich i najczęściej w spolszczonych mów i pisz **grube y**, w słowach obcych **ciężkie i**; np.

chyba, *chyży*, *wydmuchywać*, *muchy*, *monarchy*, *ohyda*, *hydra*, *hymn*; *Chiny*, *chimera*, *monarchja*, *historyja*, *Hiszpan*.

Pewne spółgłoski wymawiają się (końcem języka) przy *podniebieniu*, jinne (tyłem języka) w *gardle*, jinne znowu *wargą* dolną (przy wardze górnej lub przy zębach górnych); są tedy co do narzędzi mownych:

	{ n , ń ; — r , rz ; — ł , l ; — j ;	
Podniebienne:	{ t , c , cz , ć ;	s , sz , ś ,
	{ d , dz , dź , dż ;	z , ż , ź ,
Gardłowe:	{ k ,	ch ,
	{ g ,	h ,
	{ m , ń	
Wargowe:	{ p , pp ,	f , f'
	{ b , bb ,	w , w' .**)

*) Częściej piszą i drukują: *par-ty-a* *Fran-cy-a*, *Ma-ry-a*, *Ro-sy-a*, ale to gorzej, bo się tak nie wymawia. W języku polskim samogłoski się stykające muszą być rozgradzane spółgłoską **j**: *szy-ja*, *źmi-ja*, *Kołomy-ja*, nie: *szy-a*, *źmi-a*, *Kołomy-a*. Już to przekonuje, że zgodniej z duchem języka polskiego mówić i pisać: *szy-ji*, *źmi-ji*, *Mary-ji*, niż *szy-i*, *źmi-i*, *Mary-i*, jak się nawet właściwie nie wymawia. Byle: *szy-ji*, *źmi-ji*, *Mary-ji* nie czytać: *szy-ii*, *źmi-ii*, jak to czynią nieuki, nie mogący pojąć, że **j** jest spółgłoską, a **i** samogłoską. — Jinni piszą *partia*, *Maria*, jinni znowu: *partja*, *Marja*; wszystkoto na obrazę języka polskiego, który po grubych spółgłoskach nie wymawia najcięższych brzmień, jakimi są: **i**, **j**. — Są tacy, co piszą: *Fran-cia*, *Rosia*, wskazując nam taką ortografią, aby ostatnią zgłoskę tak pieczołowicie wymawiać, jak w słowach: *cio-cia*, *Zo-sia*; mężczyemu językowi polskiemu śmieszna się tam wydaje taka wada wymowy.

) Gramatycy obcy, i niektórzy ludzie naukowii Polakami holdują jinnym podziałom spółgłosek pod względem narzędzi mownych. Pospolicie u nich: **t, **d** zębowe, **cz**, **ż**, **sz** podniebienne, **c**, **z**, **s** syczące itd. Nie masz tu miejsca do wykazania nieumiejętności takich podziałów, nazwań i układów. Dość będzie rozsądnemu uwagę zrobić, że jich zębowe **t**, **d**, zawet człowiek pozbawiony zębów wymawiać potrafi; a Pan Bóg najmędrszy, miałżeby czystość mowy ludzkiej zawiałą uczynić od tak nietrwałych narzędzi jak zęby?

Część druga.

Rzecz o zgłoskach.

Dwojakię są zgłoski, na które się słowo dzieli: *zgłoski rozbióru* i *zgłoski wymowy*.

Zgłoski rozbióru (*Sprachsilben*) są to pierwiastki, na które się słowo rozkłada wedle budowy jego, a kończą się zwykle na *spółgłoski*; **zgłoski wymowy** (*Sprechsilben*) są te, po których się słowo wygłasza w mowie, i rozdziela w piśmie na końcu wiersza, np.

Zgłoski rozbióru:

ucz-eń,
ucz-yć,
na-ucz-yć,
na-uk-a,
na-uk-ow-y,
na-ucz-yć-el
na-ucz-yć-el-sk-i,
na-ucz-yć-el-stw-o,

Zgłoski wymowy:

u-czeń,
u-czyć,
na-u-czyć,
na-u-ka,
na-u-ko-wy,
na-u-czy-ciel,
na-u-czy-ciel-ski,
na-u-czy-ciel-stwo,

Najważniejszą zgłoską rozbióru czyli pierwastkiem, z którego wszelkie słowo zbudowane, jest *rdzeń* (*Wurzel*). Do niego przylęgają *zrostki* i *narostki*.

Zrostki (*Vorsilben, Präfixe*) stoją przed rdzeniem; np. w słowach: *na-ucz-yć, roz-kład, prze-pis, u-m-yć*
 rdzeniami są: **ucz** **kład** **pis** **m**
 a zrostkami: **na-** **roz-** **prze-** **u-**

Narostki (*Nachsilben, Suffixe*) osadzają się po rdzeniu, np.

w słowach: *ucz-eń* *chłop-ec,* *kul-aw-y,* *prac-ow-ać,*
 są rdzenie: **ucz** **chłop** **kul** **prac**
 a narostki: **-eń** **-ec** **-aw** **-ow.**

Trzon słowa (*Wortthema*) jest ta część, do której lgną **końcówki** odmian gramatycznych. Trzonem bywa albo sam rdzeń, albo rdzeń ze zrostkami i narostkami; up.

w słowach: zim-a, zł-y, od-służ-yc, poob-syp-yw-ac, pań-stwo
 są rdzenie: zim, zł, sług, syp, pan
 zrostki: od- po-obł-
 narostki: -yw -stw
 trzony: zim zł od-służ poobsypyw państw
 a końcówki: -a -y -yc -ac -o.

D Z I E L E N I E S Ł Ó W na zgłoski wymowy.

Kiedy na końcu wiersza zmieścić całego słowa nie można, to się ono rozdziela na zgłoski wymowy.

Tu miej w pamięci, że każda samogłoska jest podstawą osobnej zgłoski wymowy; ile przeto w słowie samogłosek, tyle zgłosek wymowy; np. słowo: *niebo*, składa się z dwóch samogłosek wymowy: *nie-bo*, ponieważ w nim są dwie samogłoski, e, o. (Wiadomo już, że i przed samogłoską nie jest samogłoską, ale zamiast kręski znakiem cieniżenia poprzedzającej spółgłoski.)

Oto jedna tylko zasada do dzielenia słów na zgłoski wymowy:

Ze spółgłosek, położonych między dwiema samogłoskami, bierz tyle do następującej samogłoski, ile jich należy do jednej zgłoski rozbioru, np.

Zgłoski rozbioru: *wod-a, pis-ac, dobr-y, bog-ski, obe-gr-ac,*
 zgłoski wymowy: *wo-da, pi-saś, do-bry, bo-ski, o-be-grać,*

Tak tedy: *gładki, kupka, matka, żytko*, rozdzielisz na zgłoski wymowy tak: *gład-ki, kup-ka, mat-ka, żyt-ko* (nie: *ma-tka, ży-tko*), bo **k** jest narostkiem, a zatem go oddzielać trzeba od poprzedzających spółgłosek: *d, p, t*, które należą do rdzenia, wice do jinniej zgłoski rozbioru.*) Podobnie

Zgłoski rozb. *męż-ki, tkac-ki, koś-ba, czyn-my, wol-mi,*
 zgłoski wym. *męż-ki, tkac-ki, koś-ba, czyn-my, wol-mi,*

Zgl. rozb. *jabl-ko, wsz-yst-ko, parsk-n-ąc, pań-ski, pań-stwo,*
 zgl. wym. *jabl-ko, wsz-yst-ko, parsk-n-ąc, pań-ski, pań-stwo,*

Zgl. rozb. *niszcz-yc, mądr-y, ciepł-o, łahw-y, dobr-otl-iw-y,*
 zgl. wym. *ni-szczyć, mą-dry, cie-pło, ła-towy, do-bro-tli-wy.*

Zrostki stanowią osobne zgłoski, wyjąwszy **w. z**: np.
roz-orać, od-uczyć, — wlać, zluć.

*) Kto bez względu na umiejętną analizę słów dzieli tak: *ma-tka, wszy-stkie*, itd. trzymając się reguły: „Rozdzielać na samogłoski,” lub reguły: „*tk itp. brać razem, bo się znajduje na początku słów (tkacz):*“ ten twardą wymowę wprowadza w język polski i rozrębuje budowę słów po partacku.

Cześć trzecia.

Rzecz o słowach.

Ze względu na język mamy słowa:

1. **Polskie** czyli swojskie; np. *woźnica, miejsce, dziedziniec*, — *cześć, uczelnia, ostoja*, — *gawęda, pogadanka*.

2. **Obce**, tj. z jinnego języka wzięte; np. (z niemieckiego) *furman, plac*; — (z łacińskiego) *honor, szkoła, port*; — (z francuzkiego) *konwersacyja, grymas*; — (z czeskiego) *narzecze (dialekt, krajowuszczyzna, powiatowuszczyzna)*.

Pod względem wywodu bywają słowa:

1. **Pierwotne** czyli **pierwotniki**, tj. same rdzenie bez narostków lub zrostków; np. *las, noc, gór-a, zł-y, pis-ać, morz-e*. (Tutaj: *-a, -y, -ać, -e*, są tylko końcówkami.)

Pochodne czyli **pochodniki**, wzrosłe z pierwotników dobraniem narostków lub zrostków; np. *las-ek, noc-n-y, gór-sk-i, zł-ość, pis-m-o, Po-morz-e, od-jazd, bud-ow-ń-ic-tw-o*.

Względem składu słów rozróżniamy:

1. **Pojedyncze**: *pół, beczka*, ; — *nowy, czas; jest, li; kazić, mir (pokój, świat)*.

2. **Złożone**: *półbeczek, nowoczesny, jeśli, Kazimirz*.

Co do znaczenia dzielą się słowa na dziewięćorakie rzędy, które *częściami mowy* nazywają; te są:

1. Rzeczownik (das Hauptwort, das Dingwort).
2. Przymiotnik (das Beiwort, das Eigenschaftswort).
3. Liczownik (das Zahlwort).
4. Zajimek (das Fürwort).
5. Czasownik (das Zeitwort, das Meldewort).
6. Przysłówek (das Nebenwort, das Umstandswort).
7. Przyjimek (das Vornwort, das Verhältnißwort).
8. Spójnik (das Bindewort).
9. Wykrzyknik (das Ausrufswort, d. Empfindungswort).

Rzeczownik jestto słowo, które mianuje jakiś przedmiot, tj. osobę lub rzecz; np. *Bóg, słońce, człowiek, koń, nóż, rozum, mądrość, polowanie.*

Przymiotnik jest słowem, które wyraża przymiot lub właściwość przedmiotu; np. *wieczny Bóg, ogromne słońce, rozumny człowiek, wrony koń, tępy nóż, wielka mądrość, jesienne polowanie.*

Liczownik oznacza ilość; np. *jeden Bóg, dwa pola, trzy osoby, dużo słów, mało treści.*

Zajimek jest słowo, które zastępuje miejsce Rzeczownika; np. *ja, ty; — on, ona, ono; — ten, ta to; — który, która, które.*

Czasownik jestto słowo, które oznacza objaw przedmiotu w pewnym czasie, np. *być, orać, kwitnąć.*

Bo gdy kto *jest*, to objawia się w czasie teraźniejszym; gdy rolnik *orał*, to objawił się tym działaniem w czasie przeszłym; a gdy róża *zakwitnie*, to także się objawi stanem kwiatu w czasie przyszłym.

Przysłówek służy do określenia albo Czasownika, albo Przymiotnika, albo jinnego Przysłówka: np. *pięknie pisać, zbyt wielki, bardzo dobrze.*

Przyjimek znaczy jakiś wzgląd, którego przez samę Rzeczownika odmianę wyrazić nie można; np. *na stole, pod stołem, przed stołem, za stołem, koło stołu.*

Spójnik jest słowo, które słowa lub zdania połą-
cza w jeden stosunek; np. *Rozum i cnota nas zdobia.*
Trzeba się uczyć, *bo* nauka czyni nas światłymi.

Wykrzyknik jestto słowo, które wyraża uczucie,
albo naśladowanie głosu lub dźwięku; np. *ach! o! biada!*
— *miau! kra! uhu!* — *bęc! paf!*

Wszystkie części mowy dzielą na odmienne i nie-
odmienne.

Odmienne są te, które rozmaite względy końców-
kami wyrażać mogą. Takowe są: Rzeczownik, Przymiot-
nik, Liczownik, Zaimek i Czasownik; np.

<i>koń</i>	<i>posłuszn-y</i>	<i>dw-a</i>	<i>t-en</i>	<i>chwal-ić</i>
<i>koń-owi,</i>	<i>posłuszn-ego,</i>	<i>dw-óch,</i>	<i>t-y mi,</i>	<i>chwal-my.</i>

Nieodmienne są takie, które końcówkami wzglę-
dów różnych wyrażać nie mogą; tj. Przysłówek, Przyji-
mek, Spójnik i Wykrzyknik; np. *wysoko, przed, albo, ach!*

W uginaniu słów najważniejszym jest **przegub**
(Œenufant); jestto *ostatnia spółgłoska w rdzeniu lub trzonie*
słowa, do której narostek lub końcówka przylęga; np.

<i>ząb</i>	<i>pań-i</i>	<i>dobr-y</i>	<i>m-yć</i>	<i>cz-uć</i>	<i>b-ić</i>	<i>cn-ot-a</i>
<i>ząb-ek,</i>	<i>pań-a,</i>	<i>dobr-ych,</i>	<i>m-yj,</i>	<i>cz-uł,</i>	<i>b-ij,</i>	<i>cn-otl-iw-y.</i>

Przegub, na którym się słowo przegiba, podpada
różnym zmianom, najczęściej mięknie lub twardnie; np.

<i>ok-o,</i>	<i>wzięt-y,</i>	<i>mił-y,</i>	<i>plemiń-a,</i>	<i>jagnięć-a,</i>	<i>cał-ow-ać</i>
<i>ocz-ko,</i>	<i>wzięć-e,</i>	<i>mił-i,</i>	<i>plemion,</i>	<i>jagniąt,</i>	<i>cał-uj.</i>

Tu przeguby twarde: **k, t, ł**, przemieniły się w odpowied-
nie miękkie: **cz, ć** (ci), **l**; a miękkie **ń** (ni), **ć** (ci) w odpowied-
nie twarde: **n, t**; przegub zaś **w** przemienił się w **j**.

DZIAŁ PIĘRWSZY

ODMIENNE CZĘŚCI MOWY.

I. ROZDZIAŁ.

O Rzeczowniku.

Pod względem jistnienia przedmiotu Rzeczownik bywa:

1. **Żywotny**, którego przedmiot jest życiem obdarzony; np. *anioł, człowiek, uczeń, siostra, wół, ryba, motyl*. Do żywotnych liczą się duchy, ludzie i zwierzęta.

2. **Nieżywotny**, którego przedmiot martwy; np. *księżyc, kamień, góra, dąb, świerk, tulipan*.

Ze względu na *w a r t o ś ć* przedmiotu jest Rzeczownik.

1. **Osobowy**, który wyraża *osobę*; np. *Bóg, anioł, duch, rolnik, matka, niemowle*. Osobami są duchy i ludzie.

2. **Rzeczowy**, co mieni *rzecz*, bądź żywotną, bądź nieżywotną; np. *koń, baran, zając, mucha, gwiazda, ziemia, rzeka, stół, pióro*. Rzeczami są zwierzęta (żywociny), rośliny, minerały (martwiny, kopaliny), bryły niebieskie (jak *stońce*).

Co do *p o j m o w a n i a* przedmiotu bywa Rzeczownik:

1. **Najawny**, gdy przedmiot znajduje się *na jawie* czyli w naturze, np. *ogrodnik, motyl, światło*.

2. **Myślny**, gdy przedmiotu nie można pojąć zmysłami, ale tylko *myślą*; np. *dobroć, siejba, czytanie*.

Nie można widzieć *dobroci, siejby, czytania*, ale chyba ludzi *dobrych, siejących, czytających*.

Rozróżniamy jeszcze miana własne i pospolite.

1. **Miano własne** jest nazwą pojedynczego przedmiotu czyli jednostki (*individuum*); tu należą:

a) Jmiona i nazwiska ludzi, tudzież nazwy bogów i zwierząt pojedynczych; np. *Bolesław, Jadwiga, Jan Zamojski, Homer, Sokrates, Cyncero, Gieł, Jowisz, Minerva; Perkun, Sława; Zagraj* (pies gonczy), *Dolot* (chart).

b) Nazwy narodów; np. *Polak, Czech, Francuz, Włoch.*

c) Nazwy krajów, gór, wód, miast itp. np. *Europa, Ameryka, Austryja, Szląsk, Serbsk, Wołoszczyzna, Włochy, Anglija; Tatry, Karpaty, Alpy, Pireneje, Kaukaz, Wezuw, Babia Góra, Bałtyk, Wisła, Dniepr, Wiar, Pelteń; Wiedeń, Kraków, Brzeżany, Kotomyja, Czerniowce.*

2. **Miano pospolite** jest nazwą wielu jednakich lub podobnych przedmiotów; np. *rybak, wilk, kościół, żyto, jodła.*

Dużo jednakich z zatrudnienia ludzi nazywamy *rybakami*; dużo podobnych zwierząt *wilkami*; dużo podobnych budowli *kościółami*, zbóż *żytaniami*, drzew *jodłami*.

Pomiędzy mianami pospolitymi odróżnić trzeba jeszcze miana zbioru i miana steku.

Miano zbiorowe jest nazwą przedmiotu, który się składa z przedmiotów jinniej nazwy niż całość; np. *narod* składa się z ludzi, *gromada* z włościan, *trzoda* z bydła, *stado* z koni, *las* z drzew, *dziatwa* z dzieci; ale jeden człowiek nie jest narodem, włościanin nie jest gromadą, drzewo nie jest lasem itd.

Miano steku służy przedmiotowi, który nawet w swój cząstce nazwę całości nosi; np. *woda, piasek, żelazo, złoto, pszenica, ziemia, mąka, cukier, piwo*; bo najmniejsza kropelka wody nazywa się wodą, okruszka cukru jest cukrem, jedno ziarko pszenicy jest pszenicą.

ZMIANY RZECZOWNIKÓW.

(Verwandlungen der Hauptwörter.)

Znaczenie pierwotnego Rzeczownika rozlicznie Polak zmienia zapomocą zrostków lub narostków. Tak wyrażamy:

1. Przedmioty nam **odrażne**; piętnem narostek **-sk** (rzadko **-szcz**) bez podgłosu lub z podglosem *y/i* w końcówkach: *-sko*, *-ysko*, *-isko* (*-yszcz*, *-iszcz*); np.
ziel-e *nóż* *siostr-a*, *chłop*,
ziel-sko, *noż-ysko*, *siostrz-ysko*, *chłop-isko* (*chłopiszcz*).

Takie Rzeczowniki nazywają się **zgrubiałe**.

2. Przedmioty nam **przyjemne**; piętno **-ńk** w końcówkach: *-ńko*, *-ńka*; np. *chłop chłop-eń-ko*, *ryb-a ryb-eń-ka*, *słow-o słów-eń-ko*.

Podobnie téż wyrażamy w różnych odcieniach:

1. Przedmioty **mniejsze**; piętnem narostek **-k** w końcówkach: *-ek*, *-ka*, *-ko*; *-yk* *-ik*; np.

<i>chłop</i>	<i>cór-a</i>	<i>dziew-a</i>	<i>słoń-c-e</i>	<i>koń</i>	<i>hak</i>
<i>chłop-ek</i>	<i>cór-k-a</i>	<i>dziew-k-a</i>	<i>słon-k-o</i>	<i>koń-ik</i>	<i>hacz-yk</i>
<i>chłop-ecz-ek</i>	<i>cór-ecz-k-a</i>	<i>dziew-ecz-k-a</i>	<i>słon-ecz-k-o</i>	<i>koń-icz-ek</i>	
<i>chłop-cz-yn-a</i>		<i>dziew-cz-yn-a</i>			
<i>chłop-cz-yn-k-a</i>		<i>dziew-cz-yn-k-a</i>			

Te Rzeczowniki nazywają **zdrobniałe** lepiej może **zmaliałe**.

2. Przedmioty **młodsze**; piętno **-c** lub **-cz** w końcówkach: *-ec*, *-yc*, *-ic*, — *-yca*, *-ica*, — *-ycz*, *-icz*; np.

<i>chłop</i>	<i>Stach</i>	<i>sędź-a</i>	<i>siostr-a</i>	<i>pan</i>
<i>chłop-ec</i>	<i>Stasz-yc</i>	<i>sędź-ic</i>	<i>siostrz-yc-a</i>	<i>pań-icz</i>
<i>chłop-cz-yk</i>			<i>siostrz-ycz-k-a</i>	<i>pań-icz-yk</i>

3. Osoby i zwierzęta jeszcze **maleńkie** na **-ę** przy narostku **-t**: *-at* (*-ę*); np.

<i>chłop</i>	<i>niemow-a</i>	<i>ptak</i>	<i>kur</i>
<i>chłop-ę</i>	<i>niemowl-ę</i>	<i>ptasz-ę</i>	<i>kur-cz-ę</i>
<i>chłop-ąt-k-o</i>	<i>niemowl-ąt-k-o</i>	<i>ptasz-ąt-k-o</i>	<i>kur-cz-ąt-k-o</i>
<i>chłop-ąt-ecz-k-o</i>			<i>kur-cz-ąt-ecz-k-o</i>

4. Przedmioty **spieszczone** (piętna rozliczne)
albo **duże**, np.

<i>Bolesław</i>	<i>dziad</i>
<i>Bolesław-ć-o</i>	<i>dziadź-o</i>
<i>Bolesław-uś</i>	
<i>Bolesław-uń-o</i>	<i>dziad-uń-o</i>

<i>Boł-ć-o</i>	<i>Kaz-o</i>
<i>Boł-uś</i>	<i>Jedr-uś</i>
<i>Mir-uń-o</i>	<i>Mar-yś</i>
<i>Mir-ć-uń-o</i>	<i>Mar-yń-a</i>
<i>Ed-ul-o</i>	<i>Mar-yl-a</i>
<i>Ed-ul-eń-k-o</i>	<i>Mar-yl-k-a</i>

*Drobne przedmioty spieszczone dają Rzeczowniki prawdziwie **zdrobniałe**.*

5. Przedmioty **wątle**; piętno **-n** w końcówkach:
-yna, -ina; np.

<i>chłop</i>	<i>(dziec)</i>	<i>twarz</i>	<i>jawor</i>
<i>chłop-in-a</i>	<i>dziec-in-a</i>	<i>twarz-yn-a</i>	<i>jaworz-yn-a</i>
<i>chłop-in-k-a</i>	<i>dziec-in-k-a</i>		
	<i>dziec-in-ecz-k-a</i>		

6. Przedmioty **junackie**; piętno: **-ak**; np.
chłop, chłop-ak, chłop-ecz-ek, chłop-ecz-yn-a, chłop-ecz-yn-k-a,
chłop-ecz-ę, chłop-ecz-ąt-k-o; dziec-ę, dziec-ak, dziec-ecz-ek;
krzyż, krzyż-ak, (pająk u nas największy).

Powyższe zmiany Rzeczowników są zaletą i bogactwem, jakim się jinne języki pochlubić nie zdołają.

Przykłady jinnych zmian porządných.

<i>Jimiona.</i>		<i>Nazwiska.</i>
<i>Jimię: Jan</i>	<i>na a:</i>	<i>na: ki, jinne:</i>
<i>od Przymtka: jan-ów/a/e</i>	<i>Sapieh-a</i>	<i>Tańsk-i Hofman</i>
<i>zoną: Jan-ow-a</i>	<i>sapież-yn/a/e</i>	<i>hofman-ów/a/e</i>
<i>potomek: Jan-ow-icz</i>	<i>Sapież-yn-a</i>	<i>Tańsk-a Hofman-ow-a</i>

Godności.

Mężczyzna:	<i>generał</i>	zarządca	obywatel
białogłowa:	<i>generał-ow-a</i>	zarządcz-yn-i	obywatel-ka
Rzk myślny:	<i>general-stw-o</i>	zarządcz-tw-o	obywatel-stw-o.

Miana narodowe.

Męzc. Czech	<i>Pol-ak</i>	<i>Niem-ec</i>	<i>Wegier</i>
białogł. Czesz-k-a	<i>Pol-k-a</i>	<i>Niem-k-a</i>	<i>Wegier-k-a</i>
Prztk: czes-k-i/a/e	<i>pol-sk-i/a/e</i>	<i>niemiec-k-i/a/e</i>	<i>węgier-sk-i/a/e</i>
język: czesz-cz- yzn-a	<i>pol-szcz-yzn-a</i>	<i>niemiec-cz-yzn-a</i>	<i>węgier-szcz-yzn-a</i>
kraj: Czech-y	<i>Pol-sk-a</i>	<i>Niem-cy</i>	<i>Wegr-y</i>
mieszkaniec pewnej okolicy (strony):	meżki	żeński	<i>Wegrz-yn</i>
"	"	"	<i>Wegrz-yn-ku</i>
mężczyzna:	<i>Francuz</i>	<i>Angl-ik</i>	<i>Bawar</i>
białogłowa:	<i>Francuz-k-a</i>	<i>Angiel-k-a</i>	<i>Bawar-k-a</i>
Przymiotnik:	<i>francuz-k-i/a/e</i>	<i>angiel-sk-i/a/e</i>	<i>bawar-sk-i/a/e</i>
język:	<i>francuz-cz-yzn-a</i>	<i>angiel-szcz-yzn-a</i>	<i>bawar-szcz-yzn-a</i>
kraj:	<i>Franc-yj-a</i>	<i>Angl-ij-a</i>	<i>Bawar-yj-a</i>
mieszkaniec pewnej okolicy Bawaryji:			<i>Bawar-cz-yk</i> .

Wytwór mian mieszkańców ;

końcówki: **-yn/-in, -anin**; — **-ak, -ek, -ik, -ec, -czyk**.

Kraj:	<i>Litw-a</i>	<i>Austryj-a</i>	<i>Rosyj-a</i>	<i>Chin-y</i>
mieszk.	<i>Litw-in</i>	<i>Austryj-ak</i>	<i>Rosyj-an-in</i>	<i>Chin-cz-yk</i>
żeński	<i>Litw-in-k-a</i>	<i>Austryj-acz-k-a</i>	<i>Rosyj-an-k-a</i>	<i>Chin-k-a</i>
(lub <i>Litew-k-a</i>)				
miasto:	<i>Rzym</i>	<i>Kraków</i>	<i>Wil-no</i>	<i>Wiedeń</i>
mieszk.:	<i>Rzym-ań-in</i>	<i>Krakow-ań-in</i>	<i>Wilen-cz-yk</i>	<i>Wiedeń-cz-yk</i>
żeński:	<i>Rzym-an-k-a</i>	<i>Krakow-an-k-a</i>	<i>Wilen-ka</i>	<i>Wiedeń-ka</i>
dziarski, junacki:		<i>Krakow-ak</i> ,	żeński: <i>Krakow-acz-k-a</i> ;	
a od Przymiotnika:		<i>krakow-sk-i/a/e</i> ,	<i>wileń-sk-i/a/e</i> ,	<i>wiedeń-sk-i/a/e</i> :
własność, obyczaj, zwyczaj:		<i>krakow-szcz-yzn-a</i>	itd.	

Mieszkanie:	<i>dwór</i>	<i>miast-o</i>	<i>ziem-a</i>
mieszkaniec:	<i>dworz-an-in</i>	<i>mieszcz-ań-in</i>	<i>ziem-ań-in</i>
" żeński:	<i>dworz-an-ka</i>	<i>mieszcz-an-ka</i>	<i>ziem-an-ka</i>
zbiór:	<i>dworz-ań-stw-o</i>	<i>mieszcz-ań-stw-o</i>	<i>ziem-ań-stw-o</i>
sprytny:	<i>dwor-ak</i>	<i>mieszcz-uk</i>	} (pogardliwie).
manijery:	<i>dwor-ac-tw-o</i>	<i>i mieszcz-uch</i>	

Wytwór mian rękodzielników;

piętna: **rz, k, c** w końcówkach: **-arz, — -yk -ik, — -c, -ec.**

Rzecz: stół	złot-o	szew	(kraw)	(kow-ać)
rękodzielnik: stol- arz	złot-n- ik	szew- c	kraw- ee	kow- al
żona: stol- arzowa	złot-n- ikowa	szew- cowa	kraw- cowa	kow- alowa
córka: stol- arżówna	złot-n- ikówna	szew- cówna	kraw- cówna	kow- alówna
udzielna: stol- arka	złot-n- ieczka	szew- cowa	kraw- czyni	kow- alka
rzemiosło: stol- arstwo	złot-n- ietwo	szew- stwo	kraw- ectwo	kow- alstwo

Tak od: *drut, grób, komin, młyn, księga; nóż, mosiądz, zamek, np. garnek, ga(r)nczarz (czyli zdun) itd.*

Zatrudnienie lub czynność wyraża się tak np. *gospodarka, stolarka, mularka, — kośba, siejba, młóćba.*

Płciowanie Rzeczowników zwierzęcych;

piętnem narostek **-k** lub **-c** w końcówkach: **-ka, — -yca/-ica;** np.

<i>lis</i>	<i>kur</i>	<i>indyk</i>	<i>wilk</i>	<i>gołąb</i>
<i>lis-i/a/e</i>	<i>kurz-y/a/e</i>	<i>indyecz-y/a/e</i>	<i>wilcz-y/a/e</i>	<i>gołąb-i/a/e</i>
<i>lisz-k-a</i>	<i>kur-k-a</i>	<i>indyecz-k-a</i>	<i>wilcz-yc-a</i>	<i>gołąb-ic-a</i>

Zbiór lub stek przedmiotów na **-stwo/-two, -ywo/-iwo.**

Robak	ptak	mléko	mąka	grosz	przedza	mięso
robactwo	ptactwo (stwo)	mlęcz ywo	mączywo	grosi wo	przedziwo	mięsiwo

Stek drzewny i mięsny (nazwa mięsa); narost: **-yna/-ina.**

Buk, dąb (Baum); bucz-yna, dęb-ina (Holz lub Wald).

Tak od: *grab, brzoza, olcha, osika, wierzb, sosna itp.*

Zwierzę: woł	ciele	sarn-a	gęś	wyz (ryba)
Przymtk: woł-ow-y/a/e	cielęc-y/a/c	sarn-i/a/e	gęs-i/a/c	wyz-ina
mięso: woł-ow- ina	cielęc- ina	sarn- ina	gęs- ina	

Nazwa miejsca;

narosty: **-nia -arnia,, — -nik, — -ysko/-isko, — -nica.**

Zwierzę: woł	owca	pies	kur	gołąb
miejsce chowu: wol-arnia	owecz-arnia	ps-arnia	kur-nik	gołąb-nik

Przedmiot: ogień	staw	pszenic-a	mrówk-a	księg-a
miejsce: ognisko	stawisko	pszeniczyisko	mrówisko	księżnica

A od: *staj-e, gotował, będzie: staj-nia, gotował-nia (toaleta).*

Podobnie od: *wozowy/a/e, prał, umywał, — piwiarz, młócarz, — targ, żyło, hreczka, — mowa, wino, dzwon itd.*

ODMIANY RZECZOWNIKÓW.

(Abänderungen der Hauptwörter.)

Rzeczowniki odmieniają się przez *liczby* i *przypadki*.

O liczbach.

Dwie liczby mamy teraz w mowie polskiej: *pojedynczą* i *mnogą*.

Liczba pojedyncza używa się, gdy o jednym tylko przedmiocie jest mowa; np. *obywatel, koń, pszczoła, książka, słowo, morze*.

Liczba mnoga używa się, kiedy o wielu jednakich przedmiotach mówimy; np. *obywatele, konie, pszczoły, książki, słowa, morza*.

Liczba podwójna, w starój polszczyźnie często używana, teraz w niektórych tylko pozostała słowach; np. *ręce, oczy, uszy*; w l. mn.: *ręki, oka, ucha*. *Dwieście* od *dwa* i *sto*.

Ze względem na liczby wiąże się względ na rodzaj Rzeczownika.

O rodzajach.

Każdy Rzeczownik jest pewnego rodzaju. Trzy są rodzaje Rzeczowników w liczbie pojedynczej: *męzki, żeński* i *nijaki*.

Rzeczownik jest **rodzaju męzkiego**, gdy oznacza przedmiot *płci męskiej*, albo gdy ma *zakończenie męskie*, tj. spółgłoski **twarde** i **grubo miękkie**, tudzież **l, j**; np. *Karol, Radziwiłł, wuj, syn, cieśla, wół, baran, kogut; znak, groch, stęp, duch; zając, klucz, oręż, pacierz, węgiel, kraj*.

Lecz rodzaju żeńskiego są: na **c**: *noc, moc*; na **-ecz**: *rzecz, ciecierz, odsiecz*; na **-ycz/-icz**: *smycz, słodycz, zdobycz, dzicz, także: tucz, kroczy, uboczy*; na **sz**: *mysz, wesz, rozkosz*; na **-eź**: *młodzieź, grabież, kradzież*, także: *straż, podróż*; na **rz**: *szérsz, twarz, potwarz*; na **j**: *kolój*; na **l**: *sól, stal, kądziel, kapiel, myśl, gęśl, zarosł, latośl* itp.

Rzeczownik jest **rodzaju żeńskiego**, kiedy oznacza przedmiot *płci żeńskiej* , albo gdy ma zakończenie *żeńskie* , tj. samogłoski **a, i**, lub spółgłoski **cienkie** ; np. *Cerera, bogini, pani, owca, kokosz; woda, kania, pierś, sień, dobroć, piędź, maź, głąb, rzodkiew. *)*

Rodzaju atoli **męskiego** są: na **-śc** : *Zamość, liść* ; na **-eć** : *łokieć, dziegieć, poleć, kopeć, pypeć, wiecheć, paznokieć* ; na **-dz** : *ślédź, niedźwiédź, lubédź, gwóźdz* ; na **-ś** : *los, losoś, ryś, struś* ; na **-ź** : *fontaź* ; na **-p** : *karp, drop* ; na **-b** : *drób, gołąb, jastrząb* ; na **-w** : *Jaroślaw, nów, otów, szczarb, modrzeb, parb, żórab* ; na **-ń** : *koń, słoń* ; na **-eń** : *cień, dzień, ogień, pień, kamień, promień . . .* i miesiące: *styczeń, sierpień, wrzesień* .

Rzeczownik jest **rodzaju nijakiego** , gdy nie jest ani rodzaju **męskiego** , ani **żeńskiego** , albo gdy ma zakończenie **nijakie** , tj. na samogłoski **o, e, e, i** obce na **-um** , np. *słowo, pole, dziecię, zrzebie, piskłę, jimię, gimnazyjum* .

Najłatwiej pozna Polak rodzaj Rzeczownika, gdy przed nim wymówi albo *ten* , albo *ta* , albo *to* ; np. *ten kwiat, ta noc, to pole* . W wątpliwym razie rozstrzygnie narostek: **-ek/-yk** lub **-ka** ; np. *ten obręcz* , bo się mówi mały *obręczyk* na naczynie; co jinnego *obrączka* (piérścień) na palec.

W liczbie mnogiej język polski nie rozróżnia teraz rodzajów, ale dwa **zawody** .

1. **Zawód pospolity** , który służy Rzeczownikom **wszelkiego rodzaju** , np. *te liny, te matki, te pióra, te okręty* ; nawet osobom **męskim** , kiedy o nich obojętnie, z lekceważeniem lub z pogardą mówić chcemy; *te chłopcy, te uczenie, te studenty, te Szwedy, te Turki* .

2. **Zawód znamienity** przypisujemy tylko osobom **męskim** , jeżeli je spomiedzy jinnych przedmiotów **wyszczególnić** chcemy; np. *ci chłopci, ci uczniowie, studenci, Szwedzi, Turcy, ci panowie, uczeni, ci bracia* .

*) Jasna, że w duchu niezaputėj polszczyzny żaden Rzeczownik żeński nie może się kończyć na spółgłoskę twardą; jakżeto dzisiejsi pisarze polscy grzeszą przeciw porządnej budowie swego języka, nie chcąc kłaść kręski nad: **p, b, f, w, m** , a pisząc: *człap, głąb, krew, karm* , zamiast: *człap, głąb, krew, karm* itp.

O przypadkach.*)

Po *siedm* przypadków jest w obu liczbach.

Po pytaniach poznajemy, w jakim przypadku Rzeczownik stoi.

1szy	przypadek nazywa się:	Mianownik	na pytanie: kto? co? **)
2gi		Posiadacz	kogo? czego? **)) lub czyj? czyja? czyje?
3ci		Celownik	komu? czemu?
4ty		Biernik	kogo? co? **)
5ty		Wołacz	wzywając lub wołając
6ty		Narzędnik	na pytanie: kim? czym?
7my		Miejscownik	po pięciu przyimkach: w, o, po, na, przy, na pytanie <i>w kim? w czym? o kim? o czym?</i> itp.

Przykłady :

1. *Rolnik orze*, — — Kto (co) orze? *Rolnik.*
Drzewo kwitnie. — (Kto) co kwitnie? *Drzewo.*
2. *Dzieci słuchają starszych*. — Kogo (czego) słuchają dzieci?
Starszych.
Mądry szuka prawdy. — (Kogo) czego szuka mądry? *Prawdy.*
Stan wieśniaka jest szanowny. — Czyj stan? *Wieśniaka.*
Dobroć Boga przenika świat cały. — Czyja dobroć? *Boga.*
Życie człowieka jest krótkie. — Czyje życie? *Człowieka.*
3. *Daruj bratu winę*. — Komu daruj winę? *Bratu.*
Przypisz lenistwu niedolę swoje. — Czemu przypisz niedolę?
Lenistwu.

*) **Przypadek** nie spadek, bo tu nie nie spada, ale się przedmiot znajduje w coraz jinnym stosunku, w coraz jinnym względzie, czyli w coraz jinnym **przypadku**. W tym samym znaczeniu biorą się w gramatyce łacińskie *casus* i niemieckie *Fall*, a nie w znaczeniu **spadania**. Jakoż gramatycy polscy bardzo logicznie nazywali i nazywają ten względ **przypadkiem**, nie *spadkiem*. Gramatycka Korczyńskiego wprowadziła *spadki*, zamiast *przypadków*, a ze dwóch gramatyków dzisiejszych, marząc a jakimś *spadaniu* na końcówki, powtarza za Korczyńskim: *spadek*; gdy przeciwnie trzon Rzeczownika lub jinnego słowa dobięra stosowne końcówki według różnych *przypadków*, w jakich się przedmiot znajduje. Krótszość wyrazu: *spadek*, nad wyraz: *przypadek*, nie usprawiedliwia niestosowności.

***) O 1szy, 2gi i 4ty przypadek lepiej się pytać dwoma zawsze pytaniami, jina-czej nie rozróżni 1go i 4go przypadku rzeczowego, a 2go i 4go przypadku osobowego.

4. Kocham bliźniego. — Kogo (co) kocham? *Bliźniego.*
Mam ochotę uczyć się. — (Kogo) co mam? *Ochotę.*
5. *Młodzieńcze! bądź pilny.*
Cna młodzi! poznawaj zalety języka rodowitego.
6. *Sąsiadem się świadczę.* — Kim się świadczę? *Sąsiadem.*
Nie ludźmy się nadzieją. — Czym się nie ludźmy? *Nadzieją.*
7. *W Bogu miej ufność.* — W kim miej ufność? *W Bogu.*
Gdańsk leży przy morzu. — Przy czym leży Gdańsk? *Przy morzu.*

Prócz tego poznają się przypadki po Przyjmkach, z których każdy pewnego przypadku wymaga; np. *bez nauki* (2.), *ku Warszawie* (3.), *przez las* (4.), *między ludźmi* (6.)

Odmieniać Rzeczownik w obu liczbach według pytań siedmiu przypadków znaczy przypadkować go.

PRZYPADKOWANIE RZECZOWNIKÓW

w liczbie pojedynczej.

Dla przypadkowania Rzeczowników w liczbie pojedynczej zebrać je można we dwie tylko odmiany (*deklinacje*).

Po rodzaju Rzeczownika poznajemy, do której odmiany on należy, a mianowicie:

Do Iszej odmiany należą Rzeczowniki rodzaju nijakiego i męskiego (wyjąwszy męskie kończące się na **-a**, i niezdrobniałe na **-o**); np. *siano, zboże, pisanie, bydło; płot, raj, dziadzio, syńcio, Władzio, usio*; (ale nie: *mężczyzna, cieśla, dawca, Jagiełło, Chodźko*).

Do IIgiej odmiany należą Rzeczowniki rodzaju żeńskiego, tudzież męskiego na **-a** i nazwiska niezdrobniałe na **-o**; np. *matka, pani, mysz, dobroć; stwórca, mężczyzna, — Jagiełło, Fredro*.

Isza czyli **mezko nijaka** odmiana.

Rzeczowniki tej odmiany nijakie kończą się w 1. przypadku na samogłoski *o, e, ę*; męzkie na *spółgłoski*; np. *czoło, sumienie, kurcze*; — *stryj, zegar, leszcz, Stas lub Stasio*.

Chcąc przypadkować Rzeczowniki tej odmiany szczególnie baczyć należy na **przegub** trzona, czy ten jest **twardy**, np. *dąb (b)*, czy **miękki**, np. *palec (c)*, *wzięcie (ć, ci)*; albowiem w 1szej odmianie przegub **twardy** zamienia się na odpowiedni **miękki** w 7. przypadku Rzeczowników nijakich, a w 7. i 5. przypadku Rzeczowników męzkich.

Twardym zaś spółgłoskom odpowiadają w 1szej odmianie spółgłoski miękkie podług następującego wzorca:

Twarde: **t, d, s, z, — p, b, f, w, — m, n, ł, r,**
Miękkie: **ci, dzi, si, zi, — pi, bi, fi, wi, — mi, ni, l, rz.**

np.	<i>kąt</i>	<i>ład</i>	<i>nos</i>	<i>raz</i>	<i>cep</i>
po pisarsku :	<i>w kącie,</i>	<i>ładzie,</i>	<i>nosie,</i>	<i>razie,</i>	<i>ceple,</i>
gramatycznie :	<i>kące,</i>	<i>ładże,</i>	<i>nośe,</i>	<i>raże.</i>	<i>cepe</i>

<i>grzyb</i>	<i>Józef</i>	<i>gniew</i>	<i>kram</i>	<i>pan</i>	<i>czoło</i>	<i>sér!</i>
<i>grzybie,</i>	<i>Józefie,</i>	<i>gniewie,</i>	<i>kramie,</i>	<i>panie,</i>	<i>czole,</i>	<i>sérze,</i>
<i>grzybe,</i>	<i>Jozefe,</i>	<i>gniewe,</i>	<i>kramie,</i>	<i>pane,</i>	<i>czole,</i>	<i>sérze.*)</i>

Końcówki przypadków przylęgają do przegubu, a są w 1szej odmianie następujące.**)

*) Powiedziano na str. 10, że zamiast pisać np. *nie*, piszą *ni*; to jest **ortografia pisarska** zwyczajowa, tamto **ortografia gramatyczna**, której tu używamy nie w osnowie wykładu, ale w przykładach, ponieważ nią najjaśniej w oczy wpada zmiana spółgłosek twardych przed samogłoskami na miękkie cienkie: **t** na **ć** *brat braće*; **p** na **ć**, *chłop chłopc* itd.

**) Zaczniemy odmianą Rzeczowników nijakich, bo jest łatwiejszą i z niej męzka się wyrobiła.

Prawidło Iszėj odmiany na Rzeczowniki rodzaju *nijakiego*.

Przypadki:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		
	Gdy przegub jest			Zawsze jak Iszy:	Zawsze jak Iszy:	Zawsze:	Gdy przegub jest		
	twardy:	Zawsze:	Zawsze:			Zawsze:	twardy	miękki	
	miękki:						(wyjawszy gardłowe	lub twardy gardłowy	
Końcówki:	o e lub ę	a	u			em	k, g, ch, h)	k, g, ch, h	
							e	u	
	miękczące								
Przykłady na przeguby	twarde	złot-o nieb-o	złot-a nieb-a	złot-u nieb-u	złot-o nieb-o	złot-o nieb-o	złot-em nieb-em	w złoś-e na nieb-e	
	miękkie	słońc-e czytań-e żyć-e pol-e	słońc-a czytań-a żyć-a pola	słońc-u czytań-u żyć-u pol-u	słońc-e czytań-e żyć-e pol-e	słońc-e czytań-e żyć-e pol-e	słońc-em czytań-em żyć-em pol-em	o przy w po	słońc-u czytań-u żyć-u pol-u
	gardłowe	mlek-o uch-o	mlek-a uch-a	mlek-u uch-u	mlek-o uch-o	mlek-o uch-o	mlek'-em uch-em	na w	mlek-u uch-u
	miękkie na ę	dzieć-ę jim-ę	dziecięc-a jimień-a	dziecięc-u jimień-u	dzieć-ę jim-ę	dzieć-ę jim-ę	dziecięc-em jimień-em	przy po	dziecięc-u jimień-u

Prawidło Iszėj odmiany

na Rzeczowniki *męzkie* (wyjawszy *męzkie* na **-a**, i niezdrobniałe na **o**).

Przy- padki:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		
Kon- cówki:	Zdrobniałe na o : Zwykle na spółgłoskę:	Nieżywołne: Żywołne: a. a lub u	Niektóre mają: Zwykle: owi, u	Żywołne jak 2gi. Nieżywołne jak 1szy.	Gdy przegub jest twardy (wyjawszy gardłowe k, g, ch, h e miękczące	miękki lub twardy gardłowy k, g, ch, h u	Zawsze: em e miękczące	Gdy przegub jest twardy (wyjawszy gardłowe k, g, ch, h e miękczące	miękki lub twardy gardłowy k, g, ch, h u
	Jan brat sum	Jan-a brat-a sum-a	Jan- owi brat- u sum- owi	Jan-a brat-a sum-a	Jan- e (lub Jan!)	Jan- em brat- em sum- em	w Jan- e w brat- e w sum- e	w Jan- e w brat- e w sum- e	
kłos mur staw	kłos-a mur- u staw- u	kłos- owi mur- owi staw- u	kłos mur staw	kłos- e murz- e staw- e	kłos- em mur- em staw- em	w kłos- e po murz- e na staw- e	w kłos- e po murz- e na staw- e		
cesarz Jaś (o) koń paw gaj	cesarz-a Jaś-a koń-a paw-a gaj- u	cesarz- owi Jaś- owi koń- owi paw- owi gaj- owi	cesarz-a Jaś-a koń-a paw-a gaj-a	cesarz- u Jaś- u koń- u paw- u gaj- u	cesarz- em Jaś- em koń- em paw- em gaj- em	przy o na o w	cesarz- u Jaś- u koń- u paw- u gaj- u		
rok ciąg orzech druh	rok- u ciąg- u orzech-a druh-a (kolegi)	rok- u ciąg- owi orzech- owi druh- owi	rok ciąg orzech druh-a	rok- u ciąg- u orzech- u druh- u	rok- em ciąg- em orzech- em druh- em	po w w przy	rok- u ciąg- u orzech- u druh- u		

Przykłady na przyrostki twarde i miękkie

Przegląd oba prawideł 1szej odmiany.

Rzeczowniki nijakie i męzkie mają po największej części jednakową odmianę.			
Przypadek:	{ 2. na -a 3. na -u 4. równy 1mu 5. równy 1mu 6. na -em 7. na -e, -u } mają wszystkie Rzeczowniki nijakie i	także męzkie żywotne i wiele nieżywotnych. <i>Tylko nieżywotnych męzkich wiele ma . . .</i>	-u
		tak też męzkie niektóre. <i>Ale najwięcej męzkich ma</i>	-owi
		także męzkie nieżywotne. <i>Żywotne męzkie mają go równy</i>	2mu
		tak też i męzkie w różnym wołaniu. <i>Lecz z zasady męzkie mają go równy . .</i>	7mu
		i wszystkie męzkie.	
		i wszystkie męzkie.	

Do wprawy. Na przeguby twarde.

Żyto, udo, mięso, żelazo, tempo, słowo, dobrodzieństwo, pismo, siano, mydło, pióro, błoto, radło, srebro.

Kogut, sad, włos, guz, Filip, dziób, torf, śpiew, dom, baran, wał, szeszur, kot, kum, Stanisław, Szczepan.

Na przeguby miękkie grube.

Serce, Zarzeczce, zboże, morze, powietrze.

Pałac, mosiądz, klucz, kapelusz, papierz, paciierz, Kazimirz, żołnierz.

Na przeguby miękkie cienkie.

Szczęście, naczynie, ziele, pytanie.

Gość, łabędź, struś, fontaż, karp, drób, Jarosław, Radom, koń, król, wuj, żoraw, motyl, raj, drop, Józio.

Na przeguby gardłowe.

Lóźko, sago, echo, pszeniczyisko, indygo, licho, biurko.

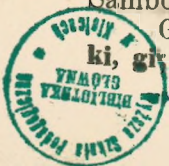
Henryk, pług, dach, Boh (rzeka), ptak, rak, Turek, dług, kózuch, grzech, poroh (wodospad na Dnieprze).

Zmiana trzona.

A. Przegub trzona.

Przegub twardey mięknie w 7mym przypadku Rzeczowników nijakich, a w 7. i 5. przypadku Rzeczowników męzkich, jak wyżej; np. 1. pismo, 7. na pismie; — 1. płot, 5. płocie! 7. na płocie; Sambor, Samborze! w Samborze.

Gardłowe przeguby **k**, **g** przed **e** zawsze cienceją na **ki**, **gi** np. bok bokiem, róg rogiem.

B. Podgłos przegubu.

1. Podgłosy przegubu (tj. samogłoski pod przegubem stojące, *Stützlaute*) w tonie **niższe**: **é, ó, a**, zamieniają się na **wyższe** tonem: **e, o, e**, kiedy się przegub od nich odrywa, i na jinną samogłoskę (końcówkową) się spiera np.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
brzég,	brzegu,	brzegowi,	brzég,	brzegu,	brzegiem,	po brzegu
rów,	rowu,	rowu,	rów,	rowie,	rowem,	w rowie
záb,	zëba,	zëbowi,	záb,	zëbie,	zëbem,	na zëbie.

Tak téż: *Chlëb, ślédz, chmiël, śniëg, niedzwiëdz*; — *Bóg, bób, głód, ogród, głóg, róg, stól, wól, strój, wóz, dwór, bój, bór, wór, ból, Lwów*; — *dáb, błád, mąż, rząd (szereg), urząd, wąż, zrab itp.*

Przegłoszone **é, ó, a** nie zmieniają się na **e, o, e**, w Rzeczownikach: *dëdz, chlëw, wiërzch, grzëch, śmiëch, sër, jëz, klëj, świërk, zwiërz, zër, siërp*, i wszystkie na **-ërz**: *përz, żołniërz, kolniërz, rycërz*; — *wójt, stróż, tchórz, mól, ogól, szczegól, chór*; — *sąd, bák, tysiąc, miesiąc, piëniãdz, mosiãdz, wielblãd, ład, sąg, drag, pstrãg, paják, prąd, rząd (zarząd)* i jin.

2. Podgłosy **tegie**: **a, o, ó**, kiedy po cienkich spółgłoskach idą, w 5. i 7. przypadku przemieniają się na **wietkie e**, bo między cienkie spółgłoski stają; np.

1. przyp.	<i>sąsiad,</i>	5. <i>sąsiedzie!</i>	7. <i>w sąsiedzie.</i>
	<i>anioł,</i>	<i>aniele!</i>	<i>w aniele.</i>
	<i>kościół,</i>	<i>kościële!</i>	<i>wkościële.</i>

Podobnież: *las, kwiat, miasto, lato, popiół, ciało*; nawet *ciasto, gniazdo, światło, pomiotło, zwierciadło*; lecz mówi się dla różnicy: *w wiatrze* (powiëw powietrza, Wind), *na czole* (część głowy, Stirn), a *na wietrze* (na wolnym powietrzu, freie Luft), *na czele* (na przodzie, an der Spitze); ale *siano*: *w sianie*.

3. Podgłos **eufoniczny e** ginie, kiedy się przegub na następującej samogłosce zeprze, np.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
<i>stołek,</i>	<i>stoł/ka,</i>	<i>stoł/kowi,</i>	<i>stołek,</i>	<i>stoł/ku,</i>	<i>stoł/kiem,</i>	<i>na stoł/ku.</i>

Tak: *oset, ocet, owies, pies, bez, wózek, dziadek, porządek, dworek, lasek, mech, leń, lew, pozew, sążeń, sworzeń, uczeń, len, sen, rozeń, bęben, Paweł, orzeł, węgiel, dyszel, wróbel, Węgier, wiatery, kupiec, chłopiec, mędrzec, Niemiec, starzec, tamiec, wieniec, palec, lipiec, itp.*

Tak też **o** stężale z **e**: *kocioł, kozioł osioł* (co lepiej odpowiada prawom brzmień polskich, aniżeli: *kociel, koziel, osiel*).

Nie ginie **stateczny** podgłos **e** w Rzeczownikach: *człek, (człeka), człowiek, wick, lek, numer, cien, rzemięń, zbawiciel, obywatel, przyjaciel.*

C. Przegub pnia.

Spółgłoska miękka jeszcze dalsza wstecz, przed wietkim eufonicznym **e** będąca, **twardnie**, skoro to **e** ginie, (bo przyczyna miękczenia ustaje); np.

dzień, chłopiec, marzec, kiel, ogień, grudzień
d-nia, chłop-ca, mar-ca, k-ła, og-nia, grud-nia,
*ocięć**) zamiast: *otca* lub *oćca*, mówimy *ojca*.

Słabe d mocniej: dech, tchu itd.

D. Narośnięcie pnia.

1. Trzon Rzeczowników na **e** (*bydlę, jimię*) w 1. 4. i 5. przypadku nie jest cały, ale *obcięty* o *narośl*; przetoż w przp. odmiennych jest on dłuższym o też *narośl*, a mianowicie w Rzeczownikach żywotnych o *narośl -t*, w nieżywotnych zaś o *narośl -n*; te *narośle* z podgłosami brzmią: *-qt, -on*, a w liczbie pojedynczej miękkną na: *-ć, -ń* (*ęć, eń*); np.

*) Źle teraz piszą i mówią: **ojciec**. Przodkowie nasi tak nie mówili; niedawno jeszcze ojcóm naszego młodszego pokolenia dzisiejszego wymówienie *ojciec* zam. **ocięć** trąciło takim niesmakiem, jak niejedno w mowie naszego pokolenia izraelskiego. Nowsito dopiero pisarze, a za nimi w pędy źli gramatycy urojili sobie, że i w 1. przypadku powinno być **j**, gdy w dalszych jest **j**, nie rozumiejąc tego, że tu jest **j** zam. **t** lub **ć** dla eufoniji, a w 1. przyp. nie masz go za co położyć, bo **ć** nie znika; *oć-ec* jak *goń-ec, starz-ec.....*, odpowiada porządnie starocerkiewnemu: *ot-č, ros. ot-ѣc, rus. ot-ѣc, serb. ot-ac, czes. ot-ec* itd.

Pień nienarośnięty: *niemow-, ciol-, geś-, ram-*.

Pień narośnięty staje się

trzonem całkowitym: *niemowl-ąt, ciel-ąt, geś-ąt, ram-on*.

W liczbie pojedynczej

przegub zmiękczoney: *niemowl-ęć, ciel-ęć, geś-ęć, ram-en*.

W przp. nieodmiennych 1. 4. 5.:

trzon obcięty: *niemowl-ę, ciel-ę, geśę, ram-ę*.

Odmiana idzie porządnie, jak Rzeczowników nijakich; np.

2. *ciel-ęć-a*, 3. i 7. *ciel-ęć-u*, 6. *ciel-ęć-em*.

ram-en-a, *ram-en-u*, *ram-en-em*, a pisze się oczywiście: *cielęcica, ramienia* itd. podług zasad pisowni polskiej.

Do wprawy.

<i>dzięcię, pacholę, chłopię, panie,</i>	<i>ramię, strzemie, brzemie, wymię,</i>
<i>otroczę (chłopczyna), dziewcze, nie-</i>	<i>ciemie, siemie, plemie, szlemie</i>
<i>nowle, bliźnie, bydłę, zrzebie, losię,</i>	<i>(drzewo poprzeczne), zeremie</i>
<i>jagnię, prosię, piskle, kurczę, geśię,</i>	<i>(miejsce jednego udzielnego to-</i>
<i>kaczę, orle itp.</i>	<i>warzystwa bobrów), jimię.</i>

Rzeczownik *książę* (dawniej rodzaju nijakiego, bo pisano w 1. i 4. przp. np. *książę mazowieckie*, dziś męzkiego, bo mówimy np. *książę serbski*), dwojako się ugina:

1. 5. <i>ks-ąż-ę</i> , tytułarny; np.	<i>ks-ąż-ę</i> udzielny; np.
2. 4. <i>ks-—ęć-a</i> Radziwiłła	<i>ks-ąż-ęć-a</i> opolskiego
3. 7. <i>ks-—ęć-u</i> Radziwiłłowi	<i>ks-ąż-ęć-u</i> opolskiemu
6. <i>ks-—ęć-em</i> Radziwiłłem.	<i>ks-ąż-ęć-em</i> opolskim.

2. Rzeczowniki o narostku **-an** narastają jeszcze o narośl **-in** w 1. przypadku zawsze, w jinnych przypadkach zaś lepiej się mówi z naroślą niż bez niej np.

Z naroślą lepiej:

1. *Ameryk-an-in*
2. i 4. *Ameryk-an-in-a*
3. *Ameryk-an-in-owi*
5. i 7. *Ameryk-an-in-e*
6. *Ameryk-an-in-em*.

Bez narośli gorzej:

- Ameryk-an-in*
- Ameryk-an-a*
- Ameryk-an-owi*
- Ameryk-an-e*
- Ameryk-an-em*.

Do wprawy:

Wołynianin, Podolanin, Rzymianin, Warszawianin, Lwowianin, dworzanin, mieszczanin, włoscianin, chrześcijanin.

SZCZEGÓŁOWE UWAGI NAD PRZYPADKAMI.

○ 2gim przypadku.

Rzeczowniki męskie mają w 2. przypadku końcówkę **a** lub **u**, według następujących zasad:

Prawo powszechne.

Kończórkę **a** mają wszystkie Rzeczowniki **żywotne**, jak : Kończórkę **u** przypada powszechnie Rzeczownikom **myślnym**, jak np.

1. Osoby, tj. duchy i ludzie; np. *Boga, anioła, stworzyciela, ojca, ucznia.*

2. Wszelkie żywociny; np. *zwierza, bobra, ptaka, słowika, węża, żółwia, jesiotra, szczupaka, pająka, niedźwiadka, raka, trzmiela, motyla, dżdżownika, ślimaka, robaka.*

3. Nibyżywotne.

a) Bożki i pieniądze; np. *Saturna, Perkuna, Batwana, grosza, dukata, franka, piastra.*

b) Karty, gry i tańce, np. *tuza, fila, panfila, wyżnika, niżnika, — wista, — mazura.*

c) Rzeczowniki urojonęj dzielności żywocin; np. *upiora, trupa, figla, psikusa.*

1. *Losu, braku, pożytku, wdzięku*, bo te przedmioty nie są na jawie.

2. *Rozumu, rozsądku, dowcipu, umysłu, rozmysłu, pomyślu, zamysłu, wymysłu, zmysłu, talentu*, bo to są tylko władze i czynności duszy.

3. Rzeczowniki od Czasowników formowane; np. *boju*, (od: bić), *popłochu* (od: popłoszyć), *pawązu* (od: powiązać), *pokoju* (od: pokoić), *bytu, snu, czynu, swaru, żalu, śmiechu, dowodu.*

4. Przymioty; np. *wzroku, sluchu, węchu, smaku.*

Rzeczowniki zaś **nieżywotne najawne**, tj. na jawie czyli w naturze jistniejące, jedne **-a**, drugie **-u** przybierają; tu stanowi przegub przy względzie na znaczenie.

Prawo ogólne według przegubu.

Nieżywotne a najawne o przegubie *miękkim* lub *k, g, ch, h*, biorą **-a**; np. *palca, rydza, kossza, klucza, krzyża, dyszla, liścia, gwoździa, pniaka, pluga, orzecha, poroha.*

Szczególnie z narostkami: *-eń, -ek, -ykJ-ik*; np. *kamienia, ogródka, promyka, słownika.*

Nieżywotne a najawne z przegubem *twardym*, wyjąwszy *k, g, ch, h*, przybierają **-u**; np. *szczytu, miodu, kwasu, bzu, ukropu, schabu, torfu, stawu, domu, chrzanu, wału, szuwaru, agrestu, wodorożu, bursztynu, rozmarynu, tomu, paragrafu, biletu, dyliżansu, planu.*

Według znaczenia.

Ze znaczenia **-a** mają:

1. Kraje, góry, rzeki, miasta, wsie **polskie** i dobrze znane **obce**: *do Szlązka, Krepaka, Niemna, Krakowa, Berlina, Petersburga, Prądnika* (wieś).

2. Całości i jedności: *nosa, dywana, listopada, centnara, tuta.*

3. Rośliny dzielniejszej jistoty: *dęba, selera, tulipana, mągdala, muchomora.*

Ze znaczenia mają **-u**:

1. Kraje, góry, rzeki, miasta **obce** mniej znane: *do Algieru, Kaukazu, Renu, Londynu, Grefenbergu* (wieś). I niektóre swojskie: *Sanu, Dniestru, Dniepru.....*

2. Zbiór, stek, rzeczy składowane: *drobiu, grochu, — barszczu, ołowiu, — obłoku, perkalu.*

3. Rośliny wtlejszej jistoty: *bluszczu, szczawiu, chmielu, kąkołu.*

Obie końcówki według znaczenia.

Bardzo wiele Rzeczowników dobiierać może obie końcówki: **-a** lub **-u** wedle znaczenia:

Bez sere bez *ducha* tu szkieletów ludy! (Mickiewicz).

Przyczyny *powoda* (pozywającego w sądzie) bywają słuszne.

Schwytanie *zbiega* (deztertera).

Nikt nie widywał postaci *gienijusza* (ducha opiekuńczego).

Trójzab *Merkuryjusza* (bożka).

Lot *krzyka, pocięga* (ptaków).

maja
czerwca

} miesiące.

lipca

Już w łaźni mało *duchu* (ciepła, pary).

Nie masz oburzenia bez *powodu* (przyczyny).

Wiele zależy od *zbiegu* okoliczności.

Unieśmiertelnia wielkość *gienijusza* (daru umysłowego).

Lekarze! obejdźcie się bez *merkuryjuszu* (rtęci, żywego srebra).

Unikać *krzyku* (hałasu), *pościgu* (pogoni).

maju (zbioru gałęzi z liściem).

czerwcu (zbioru poczwarek pszczołnych).

lipcu (steku miodu).

skoka (zajęczęj nogi).
pasa (do ubioru).
świata (składu stworzenia).
słoja (naczynia).
raza (cięcia).
bata (batoga).
środka (centrum).
ładunka (do nabijania).

skoku (od: skoczyć).
pasu (przesmyku między górami).
światu (zbioru ludzi).
słoju (ładru drzewa).
razu (np. jednego razu).
batu (statku na wodzie).
środku (sposohu).
ładunku (np. na okręcie).

I wiele jinnych.

● 3cim przypadku.

W rodzaju męzkim pierwotne **-u** zostaje:

I. W niektórych Rzeczownikach, które właśnie najdaw-
 niejsze pojęcia wyrażają, a mianowicie:

- a) W żywotnych: *Bogu*, *księdzu*, *ojcu*, *bratu*, *swatu*,
panu, *chłopcui*, *czartu*, *diabłu*, *człeku*, *psu*, *drobiu* itp.
 b) W jednozgłoskowych z wylotnym podgłosem, np.
sen snu, *dzień dnieu*, *ogień ognieui*, *mech mchui*, *bez bzu*.

Podobnież: *palec*, *owieś*, *ocet* itp. Tudzież: *światu*, *wia-
 tru*, *kwiatu*, *wzroku*, *roku*, *krzyku*, *wrzasku*, *bolu*, *strachu*, *dziwu*,
głodu itp.

II. Z Przyjimkiem **ku**: *ku końcu*, *ku Krakowu*.

● 4tym przypadku.

4ty przypadek równy 2mu mają także:

Nazwy gier, zabaw, tańców, kart, futer, drzew, ziół,
 owoców, jeżeli jim dzielność przysądzić wypada; np.
grać ćwika, *druźbarta*, *maryjasza*; *magnąć koziołka*, *wyplatać figła*,
zrobić psikusa; *tańczyć polonesa*, *krakowiaka*, *mazura*, *kozaka*, *bić
 hełubca*; *zadać tuza*, *niżnika*; *kupić sobola*, *lisa*, *barana*, *niedźwie-
 dzia*; *ściąć dęba*, *buka*, *gruba*, *modrzewia*; *wyrwać bodaka*, *rzepaka*;
zjeść ogórka, *harbuza*, *melona*, *kawona*.

● 5tym i 7mym przypadku.

Dwa Rzeczowniki o przegubie twardym dochowują
 pierwotnej końcówki **-u** w 5. i 7. przypadku: *syn*, *lud*;
 5. *synu*! *ludu*! 7. *w synu*, *o ludu*.*)

*) Że tutaj **u** jest pierwotniejsze, dowodzi krąg języków jindoeuropejskich; staro-
 cerkiewszczyzna za ciasne na tę prawdę ma wrota.

W samym tylko 7. przypadku dochowuje się **-u** mimo twardego przegubu w Rzeczownikach, *pan, dom, 5. panie! domie!* 7. *przy panu, w domu*.

Rzeczowniki o narostku **-e**, tudzież *Bóg* i *ksiądz*, w 5. przyp. mieczą przeguby swoje na *cz, ż; np.*

1. *Bóg, ksiądz, szewc, kraw(e)c, oć(e)c, starz(e)c,*

5. *Boże, księżę, szewcze, krawcze, ojczę, starcze,*

7. *[w Bogu, o księdzu, szewcu, krawcu, po ojcu, przy starcu.*

Dwojaki 5ty przyp. *człek, człeku!* i *człeczę!* — *człowiek, człowiku!* i *człowicze!* A wedle znaczenia: *dziad, dziadu!* (*ojczę, ojca!*) *dziadzie!* (*stary żebraku!*)

Dobro. 7. przp. w dobru. Dzień, po dniu, na dniu; ale przysłówkowo mówiąc: we dnie. Jezus Chrystus, 5. przp. Jesu Chryste!

IIga czyli **żeńska** odmiana.

Rzeczowniki drugiej odmiany kończą się w 1szym przypadku na **samogłoski a, o, i**, albo na **spółgłoski miękkie**; np. *matka, gwiazda, obrońca, Jagielto, gospodyni, — twarz, ość, myśl.*

W celu przypadkowania Rzeczowników téj odmiany zważać trzeba na przegub *trzona*, czy on twardy, np. *ochota*; czy miękki, np. *pszenica, gorycz, grusza, sieć, krew, wozownia (ń), kula, żmija.*

W IIgiej odmianie przegub **twardy** zamienia się na odpowiedni **miękki** w 7nym i 3cim przypadku.

Twardym zaś spółgłoskom podniebiennym i gardłowym odpowiadają spółgłoski miękkie podług następującego wzorca:

Twarde: **t, d, s, z, — k, g, ch, h,**

Miękkie: **ci, dzi, si, zi, — c, dz, sz, ź.**

np. *ochota, rada, rosa, koza, łąka, wargę, pęcha, braha, ochocie, radzie, rosie, kozie, łące, wardze, pysze, braże.*

Jinnym jak zwykle, np.

łapa, żaba, arfa, mowa, brama, wrona, piła, góra, łapie, żabie, arfie, mowie, bramie, wronie, pile, górze.

Końcówki przypadków łączą się do przegubu, a są w II. odmianie następujące:

Prawidło lgięj odmiany

na Rzeczowniki *żeńskie*, także *męzkie* na **a**, i niezdrobniałe nazwiska na **o**.

Przy- padki	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7. jak 3.	
Koń- cówki:	Gdy przegub jest	Zawsze: y (i)	Gdy przegub jest	Rzeczowniki na samogłoskę mają:	Rzeczowniki inne: na a, o , mają:	Zawsze: a	Gdy przegub jest	
	twardy: a, o		miękki: a, i, <small>Uzron nagli</small>	twardy (wszelki) e	miękki: y (i)		na a, o , mają: o, y (i)	twardy (wszelki) e
Przykłady na przeguby	twarde:	wod- a matk- a poet- a Fredr- o	wod- y matk- i poet- y Fredr- y	wodź- e mate- e poec- e Fredrz- e	wod- e matk- e poet- e Fredr- e	wod- o matk- o poet- o Fredr- o	wod- a matk- a poet- a Fredr- a	w wodź- e o matc- e w poec- e o Fredrz- e
	miękkie:	prac- a twórc- a studń- a rol- a szyj- a	prac- y twórc- y studń- i rol- i szyj- i	prac- y twórc- y studń- i rol- i szyj- i	prac- e twórc- e studń- e rol- e szyj- e	prac- o twórc- o studń- o rol- o szyj- o	prac- a twórc- a studń- a rol- a szyj- a	przy prac- y o twórc- y w studń- i po rol- i na szyj- i
		bogiń- i	bogiń- i	bogiń- i	bogiń- e	bogiń- i	bogiń- a	w bogiń- i
		twarz- a mądrość- a kolej- a	twarz- y mądrość- i kolej- i	twarz- y mądrość- i kolej- i	twarz- e mądrość- e kolej- e	twarz- y mądrość- i kolej- i	twarz- a mądrość- a kolej- a	po twarz- y o mądrość- i na kolej- i

Do wprawy.

Na przeguby twarde.

Starosta, cnota, wojewoda, biéda, — kosa, waza, — rzéka
 sluga, noga, — monarcha, mucha, Sapiéha, braha, — Europa, ryba,
 szafa, barwa, — óma, mézeczyzna, panna, — Moniuszko, igła, siostra.

Na przeguby miékkie.

Rzeczowniki na a.

Dzierżawca, pszenica, nédza, kukurudza, — tęczą, msza, róža, —
 ciocia, Wandzia, — Kasia, buzia, głébia, — ziemia, kania, — cieśla.

Na -yja, -ija, swojskie z naciskiem na przedostatniéj
 zgłosce: Bogoryja, Kołomyja, Czartoryja, źmija, — i obce z na-
 ciskiem na trzeciéj z końca zgłosce: Ażyja, Turcyja, Rosyja,
 Galicyja, Łucyja, historyja, akacyja, fuksyja, Anglija, Hiszpanija,
 Zofija, religija, geografija, lilija, linija . . . odmieniaj i pisz po-
 dług prawidła bez anomalicznego wyrzucania spółgłoski przegub-
 niéj **j**, ani nawet przed **i**; tak porządnie mówili i pisali już nasi
 prapraojcowie 400 i 500 lat temu, np.

jak	rola,	rol <i>i</i> ,	rol <i>e</i> ,	rol <i>ą</i> ;
tak	Maryja,	Maryj <i>i</i> ,	Maryj <i>e</i> ,	Maryj <i>ą</i> ,
	nowalija,	nowalij <i>i</i> ,	nowalij <i>e</i> ,	nowalij <i>ą</i> ,
nie	Mary a,	Mary i,	Mary e,	Mary ą,
	nowali a,	nowali i,	nowali e,	nowali ą.

Uwaga. Rzeczowniki zdrobniałe mają w 5. przypadku końcówkę **u**; np.
 Oldzia Oldziu! Kasia Kasiu! buzia buziu! Józia Józiu! babunia babuniu! mamcia
 mamciu!

Rzeczowniki na i.

Pani, gospodyni, ksieni, monarchini, prorokini, zbawczyni.

Rzeczowniki o trzonie nagim.

Moc, — rzecz, — mysz, młodzież, — kość, piédź, — gęś,
 maź, — człap (spory krok koński), żób (posypka dla ptactwa),
 — karm (pasza dla bydła), przyjaźń, — kąpiel, potwarz (kalumni-
 ja), stal.

Zmiana trzona.

A. Przegub trzona.

Twardy przegub miéknie w 7. i 3. przypadku, jak
 wyżej; np. ręka, 3. ręce, 7. na ręce; — monarcha, mo-
 narsze, przy monarsze; — dolina, dolinie, w dolinie.

B. Podgłos przegubu.

1. Podgłosy **é, ó, a**, zamieniają się na **e, o, e**, kiedy się przegub od nich odrywa, i na jinnéj samogłosce wspiera; np.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
<i>kolěj,</i>	<i>koleji,</i>	<i>koleji,</i>	<i>kolěj,</i>	<i>koleji!</i>	<i>koleją,</i>	<i>w koleji.</i>
<i>sól,</i>	<i>solí,</i>	<i>solí,</i>	<i>sól,</i>	<i>solí!</i>	<i>solą,</i>	<i>w solí.</i>
<i>gałąź,</i>	<i>gałęzi,</i>	<i>gałęzi,</i>	<i>gałąź,</i>	<i>gałęzi!</i>	<i>gałęzią,</i>	<i>w gałęzi.</i>

Tak téż: *miédź, łódź, młódź, głąb, zotądz.*

Samogłoski **e, ó**, zostają niezmienione we wszystkich przypadkach w Rzeczownikach: *siéc, szércz, zólé, podróz*; 2. 3. 5. 7. *siéci, 6. siécią* (nie: *sieci, siecią*).

2. Podgłos (tęgi) **a** słabnie na (wietkie) **e**, w 3. i 7. przypadku, kiedy śród miękkich spółgłosek stanie: np. *wiara, 3. wierze, 7. w wierze*; tak téż: *gwiazda, ofiara*. Dawniej mówiono: *w sistrze, zenie*, od: *siostra, żona* itp.

Dwojako się mówi: W téj lub pewnej *miarze* (do mierzenia). W téj *mierze* (w téj rzeczy), w pewnej *mierze* (w pewnym względzie).

3. Podgłos eufoniczny (wietki) **e** ginie, kiedy się przegub na następującej samogłosce zeprze, np. *krwé, krwi, krwi, krew, krwi! krwią, we krwi.*

Tak wszystkie na **-ew**, jak: *brew, marchew, rzodkiew, brukiew, bukiw, Żółkiew, Narew, Pelteń, chorągiew, konew, panew, cérkiew*; tudzież: *wieś (wsi), wesz, cześć [cz(s)ci]*, *butel, grązel* (jeden z pierścieni pospolicie żelaznych, nawleczonych na dolny powróż niedu), *pléc, rez* (żyto).

Stateczny podgłos **e** nie ginie w Rzeczownikach; *ciecz* (cieczy), *odsiecz, gołoledź, przycieś*; we wszystkich na: **-eż, -eń, -el**, np. *odzieź (-eży), młodzieź, grabieź, kradzieź; pieczeń (-eni), czerwień, kieszeń, goleń, przestrzeń, sień, jesień; pościel, kąpiel, kapiel* itp.

Uwaga. Przymiotnikowa końcówka **a** 4go przypadku Rzeczowników żeńskich o przegubie miękkim na **a, i**, wychodzi już z używania; np. *wieźa, rola, grobla, stajnia, religija, ksieni, pani*, dawniej 4ty przypadek: *wieźa, rola, grobla, stajnia, religija, ksienią, panią*, dziś już: *wiezie, role, groble, stajnie, religije, ksienie, panie*.

PRZYPADKOWANIE RZECZOWNIKÓW

w liczbie mnogiej.

Rzeczowniki wszystkich trzech rodzajów dadzą się przypadkować w liczbie mnogiej podług jednej odmiany (*deklinacyji*), różnica zachodzi tylko w 1. i 2. przypadku.

Prawidło odmiany liczby mnogiej

na Rzeczowniki *niyakie*.

Przyp.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Końc.	a	prze- gub odkryty	om	jak 1.	jak 1.	ami	ach
drzewo	drzewa	drzew	drzewom	drzewa	drzewa	drzewami	po drzewach
miejsce	miejsca	miejsce	miejscom	drzewa	drzewa	miejscami	w miejscach
naczynie	naczynia	naczyń	naczyniom	ramiona	ramiona	naczyniami	w naczyniach
źrebię	źrebięta	źrebiąt	źrebiętom	ramion	ramion	źrebiętami	o źrebiętach
ramię	ramiona	ramion	ramionom			ramionami	na ramionach

Do wprawy.

Na przeguby twarde.

Miasto, udo, proso, żelazo, piśko, licho; — drzewo; — pasmo, gunno, zwierciadło, dobro.

Na przeguby miękkie.

Lico, zacisze, łże, pojęcie, sence, miejsce, naczynie, pyłanie, zdanie, wesele, morze, jajo; nieboże, kurcze, jmie, plemię itp.

Cheąc przypadkować w liczbie mnogiej inne Rzeczowniki, tj. *męzkie* i *żeńskie*, trzeba mieć wzgląd szczególnie na przegub trzona: np.

czy twarde: np. *baran, duch, ryba, piśka,*
czy miękkie: np. *klucz, żorań, owca, sol.*

Prawidło odmiany liczby mnogiej

na Rzeczowniki *męskie* niesobowe i na *żeńskie*.

Przy- padki:	Licz. poj.	L. mn. 1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Koń- cówki:	Gdy przegub jest		Wszelkie (kończą- ce się w l. przp. licz- by poj.) na sa- mogł. przegub odkryty	Męskie o przegubie		Zawsze: -om	Zawsze jak 1szy: -ami	Zawsze: -ami	Z Przyjmkami w, o, po, na, przy, Zawsze: -ach
	twardy Zawsze: y, i	miękki Zwykle: e		twardym lub grubo miękkim: -ów	ciężkim i żeńskie } y, i				
Przykłady na przeguby	las krzak	las-y krzak-i	las-ów krzak-ów	las-om krzak-om	las-y krzak-i	np. lasy, krzaki, góry itd.	las-ami krzak-ami	w las-ach o krzak-ach	
	gó-r-a smug-a	gó-r-y smug-i	gó-r smug	gó-r-om smug-om	gó-r-y smug-i		gó-r-ami smug-ami	po gó-r-ach o smug-ach	
	klucz koń gołąb	klucz-e koń-e gołąb-e	klucz-ów koń-i gołąb-i	klucz-om koń-om gołąb-om	klucz-e koń-e gołąb-e		klucz-ami koń--mi gołąb-ami	o klucz-ach na koń-ach o gołąb-ach	
	wież-a lilij-a pań-i rozkosz dłoń	wież-e lilij-e pań-e rozkosz-e dłoń-e	wież lilij pań rozkosz-y dłoń-i	wież-om lilij-om pań-om rozkosz-om dłoń-om	wież-e lilij-e pań-e rozkosz-e dłoń-e		wież-ami lilij-ami pań-ami rozkosz-ami dłoń-ami	po wież-ach w lilij-ach przy pań-ach o rozkosz-ach na dłoń-ach	

Prawidło odmiany liczby mnogiej na Rzeczowniki osobowo męzkie.

Przy- padki	Licz. poj.	Licz. mn.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Kon- cówki	W z a w o d z i e								
	pospolitym jak jinne męzkie. Gdy przegub jest				znamienitym. Gdy przegub jest				
	twardy,	miękki,	twardy lub e,	miękki,	Z w y k l o: -ów	Po przegubach ć, l, rz, j, bywa: y, i	Zawsze: -om	W zawodzie	
	zawsze: y, i	zwykle: e	zwykle: y, i miękczące	zawsze: -owie			po- spoli- tym	zna- mieni- tym	Zawsze jak 1szy: -ami
Wylącznie jedna końcówka znam. pospolita	dziad zak malarz kmieć kołodziej	dziad-y zak-i malarz-e kmieć-e kołodziej-e			dziad-ów zak-ów malarz-ów kmieć-ów kołodziej-ów	malarz-y kmieć-i kołodziej-i	np. zak-om, pan-om i tak wszystkie. np. zak-ami, pan-ami i tak wszystkie. np. zak-i, kmieć-i, poeci i t.d. np. w zak-ach, o pan-ach i t.d.		
	poeta	poeci		poet-ów		poet-ów			
Dwojaka końcówka	Grek Szwed mowca pan Bóg obywatel	Grek-i Szwed-y mowc-e pan-y bog-i obywatel-e	Grec-y Szwedz-i mowc-y pan-owie bog-owie obywatel-owie			Grek-ów Szwed-ów mowc-ów pan-ów bog-ów obywatel-ów	obywatel-i		
	Czech Ateńczyk	Czech-y Ateńczyk-i,	Cześ-i Ateńczyc-y	Czech-owie Ateńczyk-owie			Czech-ów Ateńczyk-ów		
Tro- jaka koń- cówki									

Przegląd prawideł liczby mnogiej.

Rzeczowniki wszelkiego rodzaju mają w liczbie mnogiej po największej części jednakową odmianę. Różnica jest tylko w 1. i 2. przypadku.

Przypadek	1. na y(i), e	mężkie i żeńskie. <i>Osobowo męzkie, tylko w zawodzie znamienitym uważane mają: owie, y/i miękczące.</i>
	na a	nijakie; nawet niektóre męzkie, gdy się przedmioty jawią spolem (<i>okręta</i> itp.)
	2. na -ów	osobowo męzkie i inne męzkie o przegubie grubym; nawet niektóre żeńskie (<i>cmów</i> itp.), i nijakie (<i>obliczów</i> itp.)
	na y (i)	męzkie o przegubie cienkim i żeńskie o przegubie nagim; nawet niektóre żeńskie na <i>a</i> , (<i>zbrodni</i> itp.) i nijakie (<i>nozdrzy</i> itp.).
	na przegub nagi	żeńskie i nijakie, zakończone w 1. przypadku liczby pojedynczej na samogłoskę; nawet dwa męzkie (<i>mężczyzn, sług</i>).
	3. na -om	<i>Tylko osobowo męzkie w zawodzie znamienitym mają go</i>
	4. równy 1mu	<i>równy 2mu.</i>
5. równy 1mu		
6. na -ami		
7. na -ach	*)	

mają wszystkie Rzeczowniki

Do wprawy.

Na przeguby twarde.

Kwiat, sad, kos, raz; — Polak, dług, grzech, poroh; — cep, Arab, Kalif, staw; — kum, lin, muł, jawor.

Planeta, rada, misa, łoża; — córka, ostroga, pończocha; — łapa, osoba, rafa, barwa; — jama, dolina, Bielany, skała, kura.

Na przeguby miękkie.

Radca, piec, rydz, leszcz, pałasz, krzyż, węglarz; — łokieć, niedźwiędź, łos, paż; — drop, jastrząb, żółw; kamień, kowal, wuj.

Świeca, twierdza, tęcza, słodycz, grusza, oberża; — ciocia, kadź, przycieś, konop, jabłoń, bogini, cieśla, rola, kądziel, burza, linija.

*) Rozgłośny dziś pewnego Sławianina układ deklinacyj Rzeczowników stawia 5 klas, a w każdej dwa do sześciu wzorców tak: I. kl. 1. w. *chłop*, 2. *król*; II. kl. 1. *działo*, 2. *pole*; III. kl. 1. *ryba*, 2. *wola*; IV. kl. 1. *gość*, 2. *kość*; V. 1. *kamień*, 2. *imię*, 3. *matka* (mac), 4. *bukiew*, 5. *niebo*, 6. *zrzebię*, i to na każdą liczbę. To rozszczególnienie nie mam za umiejętne ani odpowiadające duchowi polszczyzny. — Widzieliśmy, że I. i II. kl. mają znamiona zgodności; ściągnąć tedy obie pod jeden widok wymagałaby myśl porządną, a obie zarówno przyporządkować klasie III. wzbudziłaby myśl. Rzeczowniki z kl. IV. i V. idą jak w kl. I. II. lub III. W kl. V. następstwo wzorców widzimy bez ładu. Liczbę mnogą trzeba klepać 14 razy w 14tu wzorcach, gdy ona się różni tylko w 2ch przypadkach: w 1szym i 2gim.

Zmiana trzona.

A. Przegub trzona.

W liczbie mnogiej **twardy** przegub zamienia się na odpowiedni **miękki** tylko w 1szym i 5tym przypadku Rzeczowników **osobowo męzkich** przed końcówką **y** lub **i**, gdy je w zawodzie znamienitym użyć chcemy.

Twardym zaś spółgłoskom podniebiennym i gardłowym odpowiadają w liczbie mnogiej spółgłoski miękkie podług wzorca następującego :

Twarde:	t,	d,	s,	z;	—	k,	ch,
Miękkie:	ci,	dzi,	si,	zi;	—	c,	si.

np.: student,	Szwed,	Sas,	Francuz,	Polak,	Włoch
zaw. posp. studenty,	Szwedy,	Sasy,	Francuzy,	Polaki,	Włochy,
z. znam. studenci,	Szwedzi,	Sasi,	Francuzi,	Polacy.	Włosi.

Jinnym twardym odpowiadają miękkie jak zwykle: np.

chłop,	Arab,	filozof,	astronom,	Litwin,	diabeł,	Tatar,
chłopy,	Araby,	filozofy,	astronomy,	Litwiny,	diabły,	Tatary,
chłopi,	Arabi,	filozofi,	astronomi,	Litwini,	diabli,	Tatarzy

Dzięcię lub dziecko w liczb. mn. dzieci, działki, a zbiorowo: działwa, -y..

B. Podgłos przegubu.

1. We wszystkich przypadkach podgłosy **é, ó, a,** przechodzą jak w licz. poj. w **e, o, e,** a eufoniczne **e** ginie; np.

	brzeg	łódź	zab	uczeń	wieś
1. l. m.	brzegi	łodzie	zęby	uczeń-owie	wś-e
2.	brzegów	łodzi	zębów	uczeń-ów	wś-i
3.	brzegom	łodziom	zębom	uczeń-om	wś-om itd.

Podgłos **a** słabnie na **e** w 2. przypadku liczby mnogiej przed zgłoską **-cy, -dzy** :

1. zające,	miesiące,	tysiące,	pieniądze;	} W tym dzisiaj bardzo mylą.
2. zającey,	miesiący,	tysięcy,	pieniędzy;	
3. zającom,	miesiącom,	tysiącom,	pieniądzom;	
6. zającami,	miesiącami,	tysiącami,	pieniędzmi;	
7. o zającach,	miesiącach,	tysiącach,	pieniądzach.	

A odwrotnie w 2. przyp. licz. mn.

a) Podgłosy **o, e**, przegłaszają się na **ó, a**, bo się na nich przegub zeprze; np.

	<i>sowa,</i>	<i>pole</i>	<i>dobro,</i>	<i>męka,</i>	<i>święto,</i>
1. l. mn.	<i>sowy,</i>	<i>poła,</i>	<i>dobra,</i>	<i>męki,</i>	<i>święta,</i>
2.	<i>sów,</i>	<i>pól,</i>	<i>dóbr,</i>	<i>małk,</i>	<i>święt.</i>

Podobnież: *jagoda, droga, czoło, ręka* itp.

Lecz pod przegubem **mocnym** i **nosowym** nigdy się podgłos **o** nie przegłasza:

	<i>cnota,</i>	<i>kosa,</i>	<i>sroka,</i>	<i>socha,</i>	<i>wrona,</i>	<i>słoma,</i>
	<i>cnoty,</i>	<i>kosy,</i>	<i>sroki,</i>	<i>sochy,</i>	<i>wrony,</i>	<i>słomy,</i>
	<i>cnót,</i>	<i>kos,</i>	<i>srok,</i>	<i>soch,</i>	<i>wron,</i>	<i>słom,</i>
nie:	<i>cnót,</i>	<i>kós,</i>	<i>srók,</i>	<i>sóch,</i>	<i>wrón,</i>	<i>słóm,</i>

Podobnież: *żon, zbroj, komor*; — *peł, pięć, zięb, grzęd, tęcz, ponęt, potęg* i j. (wyjmij: *kopa, kóp.*)

b) Podgłos eufoniczny **e** wstawia się pod narostek **k** i pod **plyunny** (m, n, ń, ł, l, r) w 2. przypadku; np.

	<i>mat-k(a),</i>	<i>ziar-k(o),</i>	<i>jabl-k(o),</i>	<i>karcz-m(a),</i>	<i>woj-n(a),</i>
2. l. m.	<i>matek,</i>	<i>ziarek,</i>	<i>jablek,</i>	<i>karczem,</i>	<i>wojen,</i>
	<i>suk-n(o),</i>	<i>suk-ni(a),</i>	<i>wisz-ń(a),</i>	<i>czereśz-ń(a),</i>	<i>miot-l(a),</i>
2. l. m.	<i>sukien,</i>	<i>sukień,</i>	<i>wiszień,</i>	<i>czereśzeń,</i>	<i>miotel,</i>
	<i>skrzyd-l(o),</i>	<i>krop-l(a),</i>	<i>kold-r(a),</i>	<i>wiad-r(o),</i>	
2. l. m.	<i>skrzydeł,</i>	<i>kropel,</i>	<i>kolder,</i>	<i>wiader.</i>	

Nie wtrąca się eufoniczne **e** w Rzeczowniki: *pismo (pism), żarna, ziarno, rzemiosło, widmo*, mimo zbiegu dwóch spółgłosek; tak: *miast, księztw, przekupstw, Manasterzysk etc.*

Cienki przegub **ń** twarde w Rzeczownikach: *stajnia, (-jen), łaźnia (-zien), głównia (-wien).*

2. W 1. i 5. przypadku w zawodzie znamienitym tęgie **a, o**, słabną na wietkie **e**, bo wśród miękkich spółgłosek stają; np.

sąsiad, 1. 5. sąsiedzi; anioł, 1. 5. anieli.

C. Przegub pnia.

Jak w licz. poj. tak i w licz. mn. przegub pnia twarde, gdy miękkące **e** ginie; np. **dz-en, d-nie, starz-ec, star-cy.**

D. Narośnięcie pnia.

1. Nijakie na -ę w całej liczbie mnogiej zachowują twarde przeguby trzona: **-t**, **-n**, w naroślach: **-ą**t (-ę)t, — **on**; np.

L. poj. 1.	<i>niemowl-ę</i>	<i>plem-ę</i>
	2. <i>niemowl-ęc-a</i>	<i>plem-eń-a</i>
L. mn. 1. 4. i 5.	<i>niemowl-ęc-a</i>	<i>plem-on-a</i>
	2. <i>niemowl-ą</i> t	<i>plem-on</i>
	3. <i>niemowl-ęc-om</i>	<i>plem-on-om</i>
	6. <i>niemowl-ęc-ami</i>	<i>plem-on-ami</i>
	7. <i>o niemowl-ęc-ach</i>	<i>w plem-on-ach</i>

Wprawa na przykładach ze strony 33.

W narośniętych Rzeczownikach: *jęczm-eń*, *naś-eń-e*, *przyjac-iel*, *ż-el-e*, podobne stwardzenia przegubów **-ń**, **-l** na **-n**, **-l** a przetoż stężenie podgłosu **e** na **o** zachodzi we wszystkich przypadkach; np.

L. poj.	<i>jęczmień</i> ,	<i>nasienie</i> ,	<i>przyjaciel</i> ,	<i>zielen</i> ,
L. mn. 1. i 5.	<i>jęczmieńna</i> ,	<i>nasiona</i> ,	<i>przyjacióły</i> ,	<i>zielen</i> ,
	2. <i>jęczmion</i> ,	<i>nasion</i> ,	<i>przyjaciół</i> ,	<i>ziół</i> ,
	3. <i>jęczmionom</i> ,	<i>nasionom</i> ,	<i>przyjaciółom</i> ,	<i>ziółom</i> ,
	4. <i>jęczmieńna</i> ,	<i>nasiona</i>	<i>przyjaciół</i> ,	<i>zielen</i> ,
	6. <i>jęczmionami</i> ,	<i>nasionami</i> ,	<i>przyjaciółami</i> ,	<i>zielenami</i> ,
	7. <i>w jęczmionach</i> ,	<i>nasionach</i> ,	<i>przyjaciółach</i> ,	<i>zielenach</i> .

2. Rzeczowniki na **-an-in**, w liczbie mnogiej narośl **-in** jakby samogłoskę odrzucają; np.

mieszczan-in, *mieszczan-in-a* itd.

5. zaw. posp. *mieszczan-y*, zaw. znam. *mieszczan-e*
- (trzon nagi) *mieszczan* (nie: *mieszan-ów*, jak mylnie piszą.)
- mieszczan-om* itd.

Wprawa na przykładach ze strony 33.

Pamiętaj, że te Rzeczowniki w poprawnym języku w 2. przp. l. mn. nie mają końcówki **-ów**, ale trzon nagi: *niebian*, *chrześcijan*, *włościan*, *Rzymian*, *Wołynian*, *Podolan*, *Polan*. (Nie bierz wzoru z autorów, choćby najznakomitszych, którzy błędnie czasem piszą: *chrześcijan-ów*, *Polan-ów*, *Lwowian-ów*; również błędu doczytasz się w 1. przp. l. mn. *dworzani*, *Wołynian*.....) Niebaczni pisarze mieszają w odmianie Rzeczowniki na **-an-in** z Rzeczownikami bez narośli **-in**, np. *Cygan*. Te odmieniają się w l. mn. jak Rzeczowniki męskie o przegubie twardym (**-n**); np. 1. zaw. posp. *Cygany*, zaw. znam. *Cygań* (mylnie w najzawołanszych autorach znajdziesz: *Cyganie*, jakoby się mówiło w l. p. *Cygańin*); 2. przp. *Cyganów* (tu powinno być **-ów**).

3. Rzeczownik: *niebo*, w l. mn. zachowuje narosł **-os** całkowitego trzona: **nieb-os**; stąd 1. przp. *niebios-a*, 2. *niebios*, 3. *niebios-om* itd: gdy znaczy przybytek w niebie; np. „*wstąpił na niebios-a*.“ — **Nieba** znaczy tyle, co *Bi'g* lub *bożi*; np. *Śmierć każdemu naznaczyły nieba*.

SZCZEGÓŁOWE UWAGI NAD PRZYPADKAMI w liczbie mnogiej.

0 1szym przypadku.

I. Pewne Rzeczowniki **żeńskie** dochowują starożytniejszą końcówkę **y** lub **i** po przegubie miękkim; np. *moc-y*, *rzecz-y*, *mysz-y*, *w(esz)sz-y*, *br(eb)wi*, *pies(n)ni*, *myśl-i*, *o(s)si*, *gę(s)si*, *pier(s)si*, *ni(ć)ci*, *wi(ć)ci*, *pl(ć)ci*, i wszystkie na **ść**, np. *maści*, *kości*, *wieści*, *części*, *boleści*. *Dzień*, *noc*, *postać*, mówi się: *dnie* pogodne, *nocę* chłodne, *postacie* różne; ale z Liczownikami: trzy *dni*, dwie *nocy*, cztery *postaci* itp.

II. Rzeczowniki osobowe męskie w 1. i 5. przypadku dwojaką mieć mogą końcówkę: albo *pospolitą* albo *znamienitą*.

Pospolita jest zwykła **-y** lub **-i** albo **-e**, (np. *Tatary*, *Turki*, *malarze*, jak *domy*, *plugi*, *gór(-a)y*, *pa(ł)wie*, *świec(-a)e*), gdy o osobach męskich mówimy z obojętnością, z lekceważeniem lub z pogardą.

Znamienita służy do wyszczególnienia osoby męskiej od jinnych przedmiotów, i bywa dwojaka: albo dłuższa **-owie**, albo krótsza **-y** lub **-i**, *miękcząca* poprzedzający przegub twardy, np.

<i>Bog-i</i> ,	<i>bog-owie</i> ,	<i>student-y</i>	<i>student-i</i> ,
<i>anioł-y</i> ,	<i>anioł-owie</i> ,	<i>Szwed-y</i>	<i>Szwedz-i</i> ,
<i>król-e</i> ,	<i>król-owie</i> ,	<i>Włoch-y</i>	<i>Włoch-i</i> ,
<i>nauczyciel-e</i> ,	<i>nauczyciel-owie</i> ,	<i>biskup-y</i>	<i>biskup-i</i> ,
<i>dziad-y</i> ,	<i>dziad-owie</i> ,	<i>Francuz-y</i>	<i>Francuz-i</i> ,
<i>uczeń-e</i> ,	<i>uczeń-owie</i> ,	<i>Polak-i</i> ,	<i>Polacz-y</i> .

Zawód znamienity jest według czworzystego piętna czworaki: czynny, dzielny, współczynny i współdzielny.

1. Zawód znamienity czynny z końcówką **-owie**, *np.*
 Zaw. posp. zwykły: *anioły* *syny* *pany* *Araby*
 Zaw. znam. czynny: *aniołowie*, *synowie*, *panowie*, *Arabowie*.

2. Zawód znamienity dzielnym o piętnie *miękczącym -y* lub **-i**; *np.*

Zaw. posp. zwykły: *Polaki*, *Greki*, *Szwedy*, *Litwiny*, *Rusiny*,
 Zaw. znam. dzielnym: *Polacy*, *Grecy*, *Szwedzi*, *Litwini*, *Rusini*,
Sługa sługi (białogłowy), *śludzy* (mężczyźni lub różni).

3. Zawód znamienity współczynny czyli gromadny, którego piętnem *miękczące -e*; *np.*

ludy *Ślawiany* *dworzany* *Warszawiany*
ludzie, *Ślawianie*, *dworzanie*, *Warszawianie*.

4. Zawód znamienity współdzielny ma piętno *miękczące -a*; *np.* *brat bracia*, *ksiądz księża*, *wójt wójcia*.

Rzeczownik *bracia* w znaczeniu zbiorowym odmienia się podług II-giej odmiany:

1. *bracia*, 2. *3*, 7. *braci*, 4. *bracie* (dawniej: *bracią*), 5. *bracia*, 6. *bracią*.

W nadawaniu osobom męzkim zawodu wnet pospolitego, wnet znamienitego panuje w polskim języku taka swoboda, jak w myśli człowieka. Nowsza atoli polszyzna najzwyczajniej używa zawodu znamienitego, osobliwie w prozie.

Przykłady trojakięj końcówki.

Zaw. posp. zwykły.	Zaw. znam. czynny.	Zaw. znam. dzielnym.
<i>Kartagińczyki</i> [osada fenicka w Afryce]	<i>Kartagińczykowie</i> (znamienici kulturą, handlem)	<i>Kartagińczycy</i> (dzielnym obrońcy ojczyzny)
<i>Czechy</i>	<i>Czechowie</i>	<i>Czesi</i>
<i>filozofy</i>	<i>filozofowie</i>	<i>filozofi</i>
<i>hetmany</i>	<i>hetmanowie</i>	<i>hetmani</i>

Wyłączne końcówki.

1. Wyłącznie pospolite końcówki **-y** lub **-i**, **-e** w używaniu:

a) Po przegubach: **c** (-ic), **cz**, **sz**, **ź**, **rz**, **j**; *np.* *dziedziec*, *dziedziec-e*, *królewicz* *królewicz-e*, *towarzysz* *towarzysz-e*, *papiież* *papiież-e*, *mocarz* *mocarz-e*, *kaznodzieja* *kaznodziej-e*,

b) W osobach jedynie tylko pospolitego zawodu zdolnych: *młock-i*, *szpieg-i*, *drab-y*, *leniuch-y*, *chelpniś-e*.

2. Wyłącznie zawód znamienity czynny nadajemy Rzeczownikom kroju przymiotnikowego: np. *Jacent(y)-owie*, *cho-rąż(y)-owie*, *podstol(i)-owie*.

3. Wyłącznie w zawodzie znamienitym dzielnym bierzemy:

a) Jistno polskie nazwiska rodowe na **-ski** (**-cki**); np. *Tar-nows(ki)cy*, *Górnio(ki)cy*, *Krasić(ki)cy*.

b) Rzeczowniki obce na **-ta**; np. *poet(a)ci*, *artys(ta)ci*, *waj-delo(ta)ci*, *Sarma(ta)ci*, *jezui(ta)ci*. (Ale polskie na **-ta** mają zawód znamienity czynny; np. *starosta*, *starostowie*.)

III. Pewne Rzeczowniki męskie biorą końcówkę: **a**, jeżeli przedmioty objawiają się *społem*, *razem* lub *zarwście*; np. *okręty*, (**osobno** pływające, kaźden g dziejindziej), *okręta*, (**razem** żeglujące w celu spólnym, np. wojennym).

Podobnież: *żywoły*, *cudy*, *dziwoły*, *punkty*, *koszty*, *grunty*: społem biorąc: *żywoła*, *cuda*, *dziwoła*, *punkta*, *koszta*, *grunta*. Osobliwie obce na **t**, **s**: *expensy expensa*, *procesy procesa*; *fakty*, *akty*, *talenty*, *instrumenty*, *fundamenty*, *sakramenty*, *fakta*, *akta*, *talenta*, *instrumenta*, *fundamenta*, *sakramenta*.

O 2gim przypadku.

1. Rzeczowniki osobowe męskie o *przegubie miękkim* miéwają zamiast **-ów** także końcówkę wåtleszszą: **y** (lub **i**), na wzór żeńskich; np. *tkacz*, 2. *tkaczów* i *tkaczy*
król, 2. *królów* i *króli*.

Tak też: *oracz*, *pisarz*, *gospodarz*, *mydlarz*, *mazgaj*, *paź* itp. Ale się zawsze mówi: *gość gości*.

Od męskich na **-ysko**, **-isko** pochodzące mają **-ów**; np. *wilk wilczyisko wilczyisków*, *chłopiec chłopczyisko chłopczyisków*; ale jinne: *pogorzeliisko pogorzeliisk*, *owca owczyisko owczyisk* itd.

Dla unikania niby dwuznaczności nawet nijakie miéwają w 2. przypadku l. mn. końcówkę **-ów**; np. *oblicz(-e)ów*, *bezpraw(-e)ów*, *węzłó(-e)ów* (poduszek). Lepiej wszakże unikać takich form bez ładu, a pisać i mówić: *przysłów*, *bezpraw* . . .

II. Rzeczowniki na **-la, -nia**, z poprzedzającą spółgłoską (byle nie *n, l*), tworzą 2. przypadek powszechniej na **-i**; np. *gęśl(-a)i, druml(-a)i, drewni(-a)i, zbrodni(-a)i, warowni(-a)i, kuchni(-a)i, wloczni(-a)i, wyobraźni(-a)i*. Także: *narzędzie-dzi, nozdrze-drzy*. Mniej dźwięczne, lecz porządniej: *gęśl, druml, drewni . . . narzędz . . .*

III. Jednogłoskowe na **a** lub **o**, wciągają w siebie *e* dla dźwięczności; np. *kr(-a) kier, łz(-a) łez, gr(-a) gier, szkl(-o) szkieł, cł(-o) cel, dn(-o) den*.

Mówią jednak nieforemnie: *ém(-a)ów, pchl(-a)ów, mgl(-a)ów, tl(-o)ów*, bo niezrozumiale wydaje się brzmieć: *ciem, pchel, mgieł, tel*.

O 6tym przypadku.

Silniej się wyrażamy końcówką **-mi**, bez podgłosu **a** (gdy przedmioty społem czegoś dokonywają); np. *ludźmi, braćmi, dziećmi, przyjaciółmi, konmi, piędzmi, ziołmi*.

Czym starsza polszczyzna tym gęściej znajdujemy 6ty przypadek z końcówką **-y** lub **-i**; np. *tymi pany, pogany, wieki, języki, laty, usty, słowy, zwierzęty*.

O 7mym przypadku.

Starożytna końcówka **-ech** (o podgłosie wietkim *e*) dochowuje się w nazwach krajów, formowanych od mian narodów; np. *w Prusiech, Węgrzech, Włoszech, Niemczech, Turczech, Inflanciech*; mawiamy jeszcze: *któryś jest w niebiesiech; w uściech, w czasiech, w leciech*.

Z jinnego trzona bierze się liczba mn. Rzeczownika: *człowiek*, w liczbie mnogiej: *ludzie, ludzi, ludziom . . .*, *Ludy*, znaczy tyle co narody, od *lud* (naród).

Rok, lata, lat, latom . . ., (dwa roki, dwa lata, trzy lata) itd. *Roki* znaczy termina sądowe, np. *Sędzia sędzi roki*.

Mimo prawidła używa się Rzeczownik: **raz**, w 6tym przypadku l. poj. *jedną razę*, zamiast: *jednym razem*. W 2. przypadku l. mn. *pięć razy*, kilka razy; a *pięć razy* znaczy pięć uderzeń.

PRZYPADKOWANIE RZECZOWNIKÓW

w liczbie podwójnej.

Liczba podwójna w dzisiejszej polszczyźnie pismiennej tylko na trzech Rzeczownikach, parzyste członki ciała wyrażających, w zwyczaju jest: *oko, ucho, ręka*, w l. podw. *oczy, uszy, ręce*.

Te Rzeczowniki, miękcząc przeguby, najzgodniej mają końcówki z liczby podwójnej:

	Z liczby podw.	mn.	Z l. podw.	mn.	Z l. podw.	mn.
1.	4.	5.	<i>oczy</i>	<i>uszy</i>	<i>ręce</i>	
2.			<i>ocz<u>u</u></i>	<i>usz<u>u</u></i>		<i>rąk</i>
3.			<i>oczom</i>	<i>us<u>zom</u></i>		<i>rękom</i>
6.			<i>ocz<u>yma</u></i>	<i>usz<u>yma</u></i>	<i>rękom<u>a</u></i>	
7.			<i>w oczach</i>	<i>w uszach</i>	<i>w ręku.</i>	

Nie tyle wdzięku mają końcówki, brane z liczby mnogiej: *oczami, uszami, rękami*, — w *rękach*; wcale źle brzmi mówić: *oczów* lub *ocz*, *uszów* lub *usz*.

PRZYPADKOWANIE RZECZOWNIKÓW

złożonych .

Rzeczownik, z Przymiotnika w 1. przypadku stojącego i z Rzeczownika złożony, ugina obie części składowe wedle właściwych jim prawideł; np. 1. i 4. *Białystok* (miasto na Litwie), 2. *Białegostoku*, 3. *Białemustoku*, 5. *Białystoku!* 6. *Białymstokiem*, 7. w *Białymstoku*.

Daży język do szczerłego spajania części, w skład wchodzących, osobliwie zapomocą spółek *o, y (i)*, i uważa je w odmianie za jednę całość; np. dawniej mówiono: *białogłowa białejgłowa*, ... *swawola, swójwoli* ... dziś lepij już:

1. <i>białogłowa,</i>	<i>swywola</i>	1. <i>rzeczpospolita</i>
2. <i>białogłowy,</i>	<i>swywoli</i> itd.	4. <i>rzeczpospolitę</i> itd.

Tydzien, tygodnia (zamiast: *tegodnia*), ... liczba mn. *tygodnie*....

PRZYPADKOWANIE RZECZOWNIKÓW

o b c y c h.

Rzeczowniki obce odmieniamy podług prawideł polskich

1. **Spolszczone**, lub krój polski mające, uginamy zupełnie jak polskie: np. *Mojżesz, Jan, Henryk, Józef, Oles; Ewa, Katarzyna, Zuzia; Numa, Abraham; — Numy, Numie..., Abrahama, -owi itd.*

2. Jinne albo w 1. przypadku zostawiamy z pisownią *obcą*, albo pisownię do wymowy stosując, zgoła jim *krój polski* nadajemy; np.

Obcą pisownią: *Schiller Hegel Voltaire Rousseau Sheakespeare*
 Polską pisownią: *Szyler Hegiel Wolter Ruso Szekspir.*

Obcą pis.: *Achilles Diomedes Diana gymnasium territorium*
 Krojem pol.: *Achil Dyjomed Dyjana gimnazjum terytorjum.*

Dalsze przypadki z kroju polskiego wyrabiają się; np.

1. <i>Achil</i>	<i>Ruso</i>	<i>Junona</i>	<i>Cycer(-o)on</i>	<i>egzamin</i>
2. <i>Achila</i>	<i>Rusa</i>	<i>Junony</i>	<i>Cycerona</i>	<i>egzaminu</i>
3. <i>Achilowi</i>	<i>Rusowi</i>	<i>Junonie</i>	<i>Cyceronowi</i>	<i>egzaminowi.</i>

Lecz mniej z języka znane z obcą końcówką zostawiamy; np.

1. <i>Jezus</i>	<i>Chrystus,</i>	<i>Bachus,</i>	<i>Arystydes,</i>	<i>Romulus,</i>	<i>Brutus,</i>
2. <i>Jezusa</i>	<i>Chrystusa,</i>	<i>Bachusa,</i>	<i>Arystydesa.</i>	<i>Romulusa,</i>	<i>Brutusa.</i>

Rzeczowniki obce nijakie na **-um**, tylko w l. mn. się odmieniają: l. poj. **seminaryj-um** we wszystkich przypadkach; l. mn. 1. **seminaryj-a**, 2. **seminaryj** (nieorganicznie piszą: **seminaryj-ów**), 3. **seminaryj-om** itd.

RZECZOWNIKI W PRZYPADKOWANIU

u ł o m n e.

Rzeczowniki, którym pewnych przypadków lub pewnej liczby brakuje, *ułomnymi* się nazywają.

A. Co do przypadków:

1. Zupełnie są nieodmienne: *lele* (niewieściuch) i obce: *amen, kakao, ażyjo, Peru* itp.

2. W 6. przypadku tylko używane: *całkiem, ukradkiem, ryczałtem, cichaczem, raptlem.*

3. Z Przyjmiwkami tylko: *do szczętu, na opak, na udry, z kretesem, po omacku, za bezcen*; nawet w złożeniu: *wciąż, wskrós, wprost (directe), nawskos, wubocz (indirecte), wzdłuż, wewnątrz, zewnątrz; sztorcem i na sztorc.*

B. Co do liczby :

I. Liczby mnogiej zwykle nie mają :

a) Miana jednostek, np. *Jehowa, Światowid, Bolesław, Afryka, Rosyja, Zaporoże, Warszawa, Krzywań* (góra w Tatrach, zwana od geografów ze słowacka: *Kriwan*), *marzec, północ, wschód itp.*

b) Nazwy umiejętności, nauk, sztuk; np. *filozofija, fizyka, malarstwo.*

c) Niektóre Rzeczowniki zbiorowe, przymiotne i czasownikowe; np. *działwa, szlachta, — ślepotą, ospa, cholera, dobroć, — czytanie.*

II. Liczby pojedynczej nie mają :

a) Nazwy futer, np. *lisy, sobole*; tudzież: *czary, dąsy, dzieje, dzięki, finanse* (zamiast: *finansy*), *kłeszcze, korowody, kruszki, lice* (powódki na konie), *łowy, manatki, nosze, obcegi, okowy, okulary skrzypce, szczypce, więzy, zwiady, zaloty itp.* Te mają 2. przypadek na **-ów**, bo są rodz. męz.

b) *Drożdże, drzwi, grabie, konopie, rupiecie, sanie, spodnie, śmiecie itp.* Te mają 2. przypadek na **y** lub **i**.

c) Miana własne geograficzne na **-ki, -ce, -ska, -y, -yny/-iny**: *Troki, Czerniowce, Mościska, Brzeżany, Bielany, Szerzyny, Szczekociny, Ateny, Alpy, Tatry, Niemcy*; tudzież miana pospolite żeńskie: *ciżmy, czaty, drwiny, duby, gody, jagły, jatki, kuczki, kudły, mary, nożyce, otręby, piesszoty, pomyje, suchoty, taczki, tortury, wakacje, widły, zotzy itp.* a nijakie: *bliźnięta, drwa, działka, krosna, płuca, usta, wrota, żarna itp.* Te mają w 2gim przypadku przegub odkryty bez końcówki; np. do *Trok, Czernowiec, jagiel, działek*, bo w 1. poj. kończyłyby się na samogłoskę.

II. ROZDZIAŁ.

0 Przymiotniku.

Ponieważ Przymiotniki służą do określenia właściwości Rzeczowników, a zatem do nich się odnoszą lub nawet przy nich się znajdują; np. *Rozumny* człowiek powinien być i *cnотliwy*.

Każdy Przymiotnik może być używany we wszelkich liczbach, rodzajach i zawodach, a mianowicie:

Jeżeli Rzeczownik jest rodzaju męskiego, Przymiotnik do niego się odnoszący bierze zakończenie *męskie -y* lub *-i*; jeśli Rzeczownik rodzaju żeńskiego, Przymiotnik ma wygłos *żeński -a*; a gdy Rzeczownik jest rodzaju nijakiego, Przymiotnik przybiera końcówkę *nijką -e*; np. chłopczyk *grzeczny*, dziewczynka *grzeczna*, dziecię *grzeczne*; dziób *ptasi*, noga *ptasia*, gniazdo *ptasie*.

Jeżeli zaś w liczbie mnogiej Rzeczownik jest osobowo męzki, i bierze się w zawodzie *pospolitym*, albo gdy jest rzeczowo męzki, lub żeński, lub nijaki, Przymiotnik ma zakończenie *pospolite -e*; np. chłopczyki *grzeczne*, konie *piękne*, dziewczynki *grzeczne*, dzieci *grzeczne*.

Ale kiedy Rzeczownik osobowo męzki w liczbie mnogiej użyty jest w zawodzie *znamienitym*, wtedy i Przymiotnik ma końcówkę *znamienitą -y* lub *-i* **miękczące** poprzedzający przegub twardy; np.

<i>pilne</i> uczniu,	<i>blizkie</i> sąsiady,	<i>srogie</i> Tatarzy,
<i>pilni</i> uczniowie,	<i>blizcy</i> sąsiedzi,	<i>srodzy</i> Tatarzy.

Pod względem kroju są Przymiotniki *dorodzajowane*, o wyrobionych na rodzaje końcówkach: **-y** lub **-i**, **-a**, **-e**, np. *dobry*, *-ra*, *-re*; i *nedorodzajowane*, które rzeczownikowy krój dochowały, a tymi są:

1. Takie, co w rodzaju męzkim używają się wcale bez wygłosu przymiotnikowego **-y/-i**, a w rodzaju nijakim z wyglosem rzeczownikowym **-o**; np.

powinien, *powinna*, *powinno*; *wart*, *warta*, *warto*.

2. Te, które w rodzaju nijakim już przymiotnikową końcówkę **-e** przybrały, jak: *rad*, *rada*, *rade* (*kontent/a/e*). Tu należą Przymiotniki dzierżawsze na **-ów** i **-yn/in**; np.

<i>ojców</i> , -owa , -owe ,	<i>matczyn</i> , -yna , -yne
<i>panów</i> , -owa , -owe ,	<i>ciocin</i> , -ina , -ine
<i>Władysławów</i> , -owa , -owe ,	<i>Zosin</i> , -ina , -ine
<i>Firlejów</i> , -owa , -owe ,	<i>waścin</i> , -ina , -ine

Pewne Przymiotniki dwojako się używają:

Za jistne Przymiotniki:

Łaskawy pan.

Umysł wesoly.

Godny obywatel.

Za domioty w orzeczeniu:

Pan jesteś *łaskaw*.

Sam sobie *wesoł* będę.

Panie! nie jestem *godzien*.

Podobnież: *syty*, *żywy*, *świadomy*, *zdrowy*, *gotowy*, *pełen*, *pilny*, *wdzięczny*, *woleny*, *równy*, *winny*; tudzież jmiestowy na **-an**, **-on**, **-yt/-it**: *ukrzyżowany*, *pochwalony*, *wyzwolony*, *umęczony*, *zmyty*, *zabity*.

Wedle znaczenia:

Posłaniec *pewny* (niezawodny). *Pewien* podróżny (jakiś, jeden).
Mocny powóz (mocno zrobiony). *Mocen* ukarać (bo ma władzę).*)

*) Dawniej wszystkie słowa rodzajowane używały się w dwojystym kroju: rzeczownikowym (nieokreślonym) i przymiotnikowym (określonym), a to przez wszystkie przypadki; nowa polszczyzna zatraciła krój Przymiotników rzeczownikowy, wyjąwszy wykazane tu szczątki.

ZMIANY PRZYMIOTNIKÓW.

(Verwandlungen der Eigenschaftswörter.)

Od pierwotnego trzona Polak może utwarzać liczne Przymiotniki **zdrobniałe**, które wyrażają częśćkę przymiotu i pewną skłonność uczucia naszego; np.

mał-y (braciszek)

mał-ut-y	mał-uni	mał-usi	mał-uch-ny
mał-ut-ki	mał-un-ki	mał-uś-ki	mał-eń-ki
mał-ut-ecz-ki	mał-un-ecz-ki	mał-uś-ecz-ki	mać-eń-ki
mał-ut-eń-ki	mał-un-eń-ki	mał-uś-eń-ki	mać-up-eń-ki
mał-ut-en-ecz-ki	mał-un-en-ecz-ki	mał-uś-en-ecz-ki	mać-up-en-ecz-ki

Podobnie: *młody, miły, dobry, piękny, słiczny, wesoły, łatwy, głupi, słodki, ledki, krótki*, lubo nie wszelka forma zdrobniała daje się używać.

Narostki Przymiotników pochodnych.

-ów	brat-ów kon	książki <i>tal-owe</i> .
-yn/-in	matecz-yn dom,	ogródek <i>Zoś-in</i> .
-awy	lask-awy pan,	bitwa <i>kro-awa</i> .
-owy	dom-owy chleb,	kwiat <i>lip-owy</i> .
-ywy/-iwy	falsz-ywy człowiek,	on <i>hałas-iwy</i> .
-aty	popiel-aty kolor,	twarz <i>dziób-ata</i> .
-yty/-ity	należ-yty czas,	plon <i>sow-ity</i> .
-asty	głóć-asta kapusta,	ramię <i>żył-aste</i> .
-ysty/-isty	plecz-ysty chłop,	barwa <i>ciel-ista</i> .
-omy*)	znaj-omy gość,	rzecz <i>znik-onra</i> .
-ymy/-imy*)	rodź-ime złoto,	
-any	blasz-any garnek,	krupy <i>hrecz-ane</i> .
-ony	ziel-ona barwa,	kon <i>wr-ony</i> .
-czy	twór-czy pomysł,	mysl <i>badaw-cza</i> .
-ny/-ni	młecz-na potrawa,	palec <i>śred-ni</i> .
-ły*)	sta-ły charakter,	serce <i>czu-łe</i> .
-ry	ost-ry nóż,	grunt <i>nok-ry</i> .
-ki/-eki/-oki:	cien-ki, dal-eki, szer-oki.	
-ski:	pański, damski, arabski. <i>Zółkiewski</i> .	

*) Właściwie biorąc, słowa rodzajowane na: **-omy/a/e**, **-ymy/a/e** lub **-imy/a/e** nie są Przymiotnikami ale Jimiesłowami czasu teraźniejszego strony biernej, jak się to wykazało w starej polszczyźnie: *znajomy/a/e* od *znać*, *znikomy/a/e* od *znikać*, *kryjomy/a/e* od *kryć* itd.; tak też końcówka **-ły/a/e** tworzy Jimiesłowy czasu przeszłego nijakie: *stały/a/e* od *stać*, *czuły/a/e* od *czuć* itd.

Spółgłoska **s** narostka *-ski/a/e* (i *-stwo*) zlewa się z poprzedzającym przegubem podniebiennym lub gardłowym tak:

Mocne	[t, c, cz, ć, k]	+ s = c	[s, sz, ś, ch]	+ s = s
Słabe	[d, dz, dź, dż, g]	+ s = dz	[z, ź, ż, h]	+ s = z

brat	<i>brae-ki</i>	Sas	<i>sas-ki</i>
Niemiec	<i>niemiec-ki</i>	Kałusz	<i>kałus-ki</i>
Buczacz	<i>buczac-ki</i>	Przemysł(1)	<i>przemys-ki</i>
Pokuć-e	<i>pokue-ki</i>	Włoch	<i>włos-ki</i>
prorok	<i>proroc-ki</i>	Francuz	<i>francuz-ki</i>
sąsiad	<i>sasiedz-ki</i>	mąż	<i>męż-ki</i>
Sieradz	<i>sieradz-ki</i>	Swież	<i>swież-ki</i>
Zmudź	<i>źmudz-ki</i>	Zaporoż-e	<i>zaporoz-ki</i>
Kańczug-a	<i>kańczudz-ki</i>		

zamiast: *brat-ski, niemiec-ski, buczacz-ski, pokuć-ski, prorok-ski, — sąsied-ski, sieradz-ski, źmudź-ski, sas-ski, kałusz-ski, przemysł-ski, włoch-ski, francuz-ski, mąż-ski, śwież-ski, zaporoh-ski.*

Narostki złożone.

eb-ny	<i>służ-ebny</i> lud	czyny <i>chwał-ebne</i> .
ow-ny	<i>cud-owny</i> obraz.	miasto <i>handl-owne</i> .
em-ny	<i>dar-emny</i> trud,	schadzka <i>taj-emna</i> .
en-ny	<i>czereń-enny</i> tuz	<i>gum-enny</i> .
an-ny	<i>szkl-anny</i> słój,	matka <i>star-anna</i> .
el-ny	<i>czyt-elne</i> pismo,	my <i>śmier-elni</i> .
al-ny	<i>jad-alny</i> pokój,	rzecz <i>dotyk-alna</i> .
ecz-ny	<i>społ-eczne</i> dobro,	promień <i>słon-eczny</i> .
ycz-ny -iczny	<i>histor-yczna</i> książka,	<i>filozof-iczna</i> .
ow-aty	<i>csp-owata</i> twarz,	skóra <i>chrop-owata</i> .
ow-ity	<i>prac-owity</i> rolnik,	wąż <i>jad-owity</i> .
yw-isty	<i>rzecz-ywista</i> niedola.	

Są Przymiotniki pochodne bez narostka na sam wygłos **-y/-i, -a, -e**; *krzywousty, -a, -e*; *modrooki, -a -e*; *orli, -a, -e*, itp.

STOPNIOWANIE PRZYMIOTNIKÓW

Przymiotniki **stopniają się**, tj. zmieniają się podług różnej ilości przymiotu, przysądanego pewnemu przedmiotowi w porównaniu z tymże przymiotem jinnego przed-

miotu. Język odroźnia trzy stopnie porównania przy-
miotu.

Iszy stopień nazywamy **równią** czyli stopniem rów-
ności. Przymiotnik jest w *równi*, gdy nim wyrażamy
równą lub podobną ilość przymiotu w przedmiotach po-
równanych, a do połączenia tychże służą Spójniki: **jak,**
niby; np.

Karol jest tak *piłny jak* Piotr. Woda bywa tak *czysta niby* lza.

IIgi stopień czyli **wyższy** kładzie się, kiedy mamy wy-
słowieć większą ilość przymiotu na jednym przedmiocie,
aniżeli na jinym lub na jinnych z nim porównanych, a
do połączenia przedmiotów porównanych używamy Przy-
jimków **od** (ode), **nad** (nade), i Spójników: **niż,** **niżli,**
niżeli, aniżeli, np.

Warszawa *większa od* Lwowa, Lwów *od* Krakowa. Przed-
niejsza dusza *nad* ciało, sumienie *nad* rozkosz. Kazimirz jest
piłniejszy niż Jan.

IIIci stopień czyli **najwyższy** używa się, skoro
chcemy wymienić w jakim przedmiocie największą ilość
przymiotu spomiędzy jinnych z nim porównanych, a do
połączenia przedmiotów porównanych mamy Przyjimki:
z (*ze*), **między, pomiędzy, spomiędzy**; np.

Gniezno było *najdawniejszą ze* stolic polskich. Róża jest
najwonnejsza między tymi kwiatami. Władysław jest *najpiłniejszy*
spomiędzy braci.

Wytwór stopni.

Stopień wyższy utwarza się z Przymiotnika niestop-
niowanego, przyprowadzając do trzona piętno **-sz** z zakoń-
czeniem rodzajowym **-y, -a, -e, (-szy, -sza, -sze)**: np.

<i>star-y,</i>	<i>słab-y,</i>	<i>łakom-y,</i>
<i>starszy,-a,-e;</i>	<i>słabszy,-a,-e;</i>	<i>łakomszy,-a,-e.</i>

Stopień najwyższy robi się ze stopnia wyższego do-
daniem zrostka **naj-** na początku trzona; np.

<i>chud-y</i>	<i>tań-i</i>	<i>jadowit-y</i>	<i>miłosciw-y</i>
<i>chudszy</i>	<i>tańszy</i>	<i>jadowitszy</i>	<i>miłosciwszy</i>
najchudszy	najtańszy	najjadowitszy	najmiłosciwszy.

Dla dźwięczności przed piętnem *-sz*:

1. Odrzuca się narostek: **-k** (-ek, -ok); np.

słod-ki, szyb-ki, cien-ki, — dal-eki, głęb-oki, szer-oki,
słod-szy, szyb-szy, cienszy, — dal-szy, głęb-szy, szer-szy.

2. Miękną spółgłoski **g, n, ł, s, z**; np.

dług-i, ukochan-y, czuł-y, dziars-k-i, płaz-k-i,
dłuż-szy, ukochań-szy, czuł-szy, dziarsz-szy, płaz-szy.

3. Twardną **c, cz**: *gorący, gorętszy; rączy, rętszy.*

4. Tęgie podgłosy **a, o**, — **ą** zamieniają się na wietkie **e**, — **ę**; np. *biały bielszy, wesóły weselszy, wążki węzszy.*

Ale Przymiotniki, które przed płynnymi przegubami: **n, ń, ł, r, (w)** jeszcze jaką spółgłoskę mają, pomiędzy przegubem a cechą *-sz* wstawiają łagodną (eufoniczną) zgłoskę **ej**, miękczącą poprzedzający przegub twardy; np.
pięk-n-y, przedń-i, nagł-y, pstr-y, trzéz-w-y,
piękn-ejszy, przedń-ejszy, nagł-ejszy, pstrz-ejszy, trzéz-w-ejszy.

Z jinnego pnia niż równia wywodzą się stopnie:

dob-ry, zł-y, wiel-ki, mał-y,
lep-szy, gor-szy, więk-szy, mń-ejszy.

Wiele Przymiotników nie stopniuje się, gdy oznaczają taki przymiot, który się wzmódz nie daje, np. *prawy, lewy, martwy, ustny, pisemny, pieniężny.*

Stopniowanie omowne.

Omownie wyrażamy stopnie, kładąc Przymiotnik niestopniowany z pewnymi Przysłówkami.

I. Stopień wyższy i najwyższy omawia się albo zapomocą Przysłówek: **więcej najwięcej, bardziej najbardziej**, kiedy przymiot wzmódz chcemy, np. *więcej szlachetny, najwięcej gospodarny*; albo Przysłówkiem: **mniej najmniej**, chcąc przymiot zniżyć; np. *mniej dobry, najmniej gadatliwy.*

II. Stopień wysoki wyraża się Przysłówkami: *bardzo, nader, wielce, osobliwie, szczególnie, ogromnie, okropnie, znakomicie, znamienicie, niezmiernie, niesłychanie, nieskończenie, nadzwyczaj, całe, wcale, całkiem, zupełnie, ze wszystkim*; np. *bardzo przyjemny, nader łagodny, ogromnie wielki.*

III. Stopień niski omawiają wyrazy: *trocha, nieco, dosyć, prawie, niemal, byle, lada*; np. *nieco zézowaty, dosć smaczny.*

ODMIANY PRZYMIOTNIKÓW.

(Abänderungen der Eigenschaftswörter.)

Przymiotniki zgadzają się z Rzeczownikami, do których się odnoszą, w *liczbie, rodzaju, zawodzie i przypadku*; z tego wynika, że się odmieniają przez *liczby, rodzaje, zawody i przypadki*.

Tak jak Rzeczowniki, tak też z nimi zgadzające się Przymiotniki w liczbie pojedynczej tylko *dwie*, a w mnogiej tylko *jedną odmianę (deklinacyję)* mieć mogą co do przypadków zawsze odmiennych.

Podług Iszej odmiany liczby pojedynczej przypadkują się Przymiotniki, będące w rodzaju nijakim lub męzkim; np. *piękne pismo, piękny kwiat.* *)

Podług IIgiej odmiany przypadkują się Przymiotniki, użyte w rodzaju żeńskim; np. *piękna kamiennica.*

*) Gramatycy nowszej epoki literatury zalecili, a pisarze rozpowszechnili wyjątkowe w przypadkach odmiennych wyróżnianie podobnych sobie rodzajów męskiego i nijakiego w 6. i 7. przypadku liczby poj. tudzież w 6. przypadku liczby mnogiej wbrew najpowszechniejszej wymowie, wbrew pisarzom złotego, poprzednich i późniejszych wieków: dawniej bowiem pisano, mówiono i zawsze się mówi np. „dobrym złotem“ (gdy o złocie mowa), a „dobrem złotym“ (gdy o dobru mowa), nie „dobrem złotem.“ Zwolennicy końcówek „em, emi,“ widzą w 1. przypadku „e,“ dla tego je pielęgnują w pomienionych wyjątkowo. Dlaczegoż nie jidą konsekwentnie dalej za tym nowoczesnym postępem?! Dlaczegoż nie mówią: „dobry, dobrogo, dobrymu,“ a w liczbie mnogiej „dobre, dobrech, dobrem, w dobrech książkach?“ Każden przypadek ma dla siebie wyrobioną wielą wiekami indywidualną końcówkę, a nie zawisł pedantycznie od Igo. — Dwuznaczność pod dobrym piórem nie zajdzie, gdy się tyle minionych pokoleń ustnie i pisemnie rozumiało bez dzisiejszego w tym postępu literackiego ku niepotrzebnemu utrudzeniu pisowni. ku zaczerpaniu narodowego brzmienia y, i gdy nie poczuli w mowie dwuznaczności Sławianie wszystkich języków, którzy o wyróżnianiu owym ani marzą. — Reguła i pisownia tej gramatyki przestaje trzymać się rozpowszechnionego nałogu, zgubnego dla brzmień szczepopolskich. Więcej uwag tej kwestyi się dotyczących, umieściłem w „Nauce jez. pol.“ Lwów 1849, i w rozprawie wydrukowanej w zesz. II. Biblijoteki zakł. nar. jím. Ossol. z r. 1848. str. 15.

Prawidło lszėj odmiany liczby pojedynczej na Przymiotniki w rodzaju *męzkim* i *nijakim*.

Przy- padki	1.	2.	3.	4.		5.	6.	7.
	W rodzaju		Zawsze:	Zawsze:	O przedmiotach		W rodzaju męzkim i nijakim (podług odwiecz- nej wymowy narodowej)	W rodzaju męzkim i nijakim jak w 6. przyp.
	męzkim:	nijakim:			żywo- nych męzkich:	niewo- nych nijakich		
Koń- cówki:	-y/i	e	-ego	-emu	jak 2gi	jak 1szy	-ym/im	-ym/-im
Przykłady na przeguby. twarde lub grubo miękkie	dobr-y (uczeń)	dobr-ego	dobr-emu	dobr-ego		dobr-y	dobr-ym	o dobr-ym
	dobr-e (pióro)	dobr-ego	dobr-emu	dobr-ego	dobr-e	dobr-e	dobr-ym	w dobr-ym
	such-y (liść)	such-ego	such-emu	such-ego	such-y	such-y	such-ym	w such-ym
	such-e (siano)	such-ego	such-emu	such-ego	such-e	such-e	such-ym	na such-ym
gardłowe	blah-y (rozum)	blah-ego	blah-emu	blah-y	blah-y	blah-y	blah-ym	o blah-ym
	blah-e (słowo)	blah-ego	blah-emu	blah-y	blah-e	blah-e	blah-ym	po blah-ym
	lepsz-y (owoc)	lepsz-ego	lepsz-emu	lepsz-y	lepsz-y	lepsz-y	lepsz-ym	w lepsz-ym
	lepsz-e (dziecię)	lepsz-ego	lepsz-emu	lepsz-y	lepsz-e	lepsz-e	lepsz-ym	o lepsz-ym
cienkie	nizk-i (mur)	nizk'-ego	nizk'-emu	nizk-i	nizk-i	nizk-i	nizk-im	na nizk-im
	nizki-e (drzewo)	nizk'-ego	nizk'-emu	nizk-i	nizk'-e	nizk'-e	nizk-im	przy nizk-im
	drog-i (koń)	drog'-ego	drog'-emu	drog'-ego	drog-i	drog-i	drog-im	na drog-im
	drogi-e (bydło)	drog'-ego	drog'-emu	drog'-ego	drog'-e	drog'-e	drog-im	w drog-im
cienkie	ptaś-i (głos)	ptaś-ego	ptaś-emu	ptaś-i	ptaś-i	ptaś-i	ptaś-im	o ptaś-im
	ptaś-e (jajo)	ptaś-ego	ptaś-emu	ptaś-i	ptaś-e	ptaś-e	ptaś-im	w ptaś-im
	zółw-i (krok)	zółw-ego	zółw-emu	zółw-i	zółw-i	zółw-i	zółw-im	w zółw-im
	zółw-e (mięso)	zółw-ego	zółw-emu	zółw-e	zółw-e	zółw-e	zółw-im	w zółw-im

Przegląd prawidła lszćj odmiany.

Przymiotniki w rodzaju męzkim i nijakim mają po największej części jednakową odmianę.

Przypadek	{	2. na	-ego	mają Przymiotniki w rodzaju nijakim	i w rodzaju męzkim.
		3. na	-emu		i w rodzaju męzkim.
		4. równy	1mu		i w męzkim o nieżywotnych rzeczach. <i>Tylko w rodzaju męzkim o żywotnych przedmiotach jest on równy 2mu.</i>
		5. równy	1mu		i w rodzaju męzkim.
		6. i 7. na	-ym -im		mają Przymiotniki nie tylko w rodzaju męzkim, ale i w nijakim w wymowie narodowej. (Tylko w dzisiejszej pisowni odróżniają niepotrzebnie rodzaj nijaki.)

Do wprawy. W rodzaju męzkim.

Bóg miłosierny, chłopiec obyczajny, łaskawy pan, luby brat, młodszy braciszek, najukochańszy wuj, morski rak, najpiękniejszy motyl, kot dziki, mocny wół, długi robak, małeńki owad, złoty zegarek, gniady kon, włos płowy, sierp tepy, wysoki stółek, lot orli, towar przedni, szczurzy pisk.

W rodzaju nijakim.

Żelazo kručze, morze Czarne, miłe zatrudnienie, stare płótno, zboże drogic, krowie mlęko, uroczyste święto, pismo święte.

Prawidło llgiej odmiany liczby pojedynczej na Przymiotniki w rodzaju żeńskim.

Przypadek	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Końcówki	a	ej		a			
Przykłady	dobr-a (matka) gładk-a (mowa) tań-a (rzecz)	dobr-ej gładk'-ej tań-iej	jak 2.	dobr-a gładk-a tań-a	jak 1.	jak 4.	jak 2.

Końcówki rodzaju żeńskiego zupełnie są jinne niż końcówki rodzaju męskiego i nijakiego.

Do wprawy.

Liczna trzoda, Turcyja europejska, głucha uboga, cienkoruna owca, rzodkiew młoda, bosa noga, średnia droga, długa wieś.

Prawidło odmiany liczby mnogiej na Przymiotniki we *wszelkim* rodzaju.

Przymiadki:	Licz. poj.	L. mn. 1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Końcówki:		O osobach męzkich w zawodzie znamienitym	Zawsze:	Z a w s z e :	O osobach męzkich w zaw. znamienitym	O innych przedmiotach	Na wszelki rodzaj (podług odwiecznej wymowy narodowej jednako)	Jak 2. ale z Przym. kam.: w, o, po, na, przy
		-y/-i miękczące	-ych/ich	-ym/im	jak 2.	jak 1.	-ymi/-imi	
Przykłady na przeguby	twarde	dobr-y (uczeń) dobr-y (owoc) bogac-y (pan) bogac-a (pani) mił-y (sąsied) mił-e (dziecie)	dobrz-y dobr-e bogac-i bogac-e mił-i mił-e	dobr-ych dobr-ych bogac-ych bogac-ych mił-ych mił-ych	dobr-ym dobr-ym bogac-ym bogac-ym mił-ym mił-ym	dobr-ych dobr-e bogac-ych bogac-e mił-ych mił-e	dobr-ymi dobr-ymi bogac-ymi bogac-ymi mił-ymi mił-ymi	np. o dobr-ych, przedn-ich
	grubo miękkie	starsz-y (brat) starsz-a (siostra) cierpiac-y (wuj) cierpiac-e (bydle)	stars-i starsz-e cierpiac-y cierpiac-e	starsz-ych starsz-ych cierpiac-ych cierpiac-ych	starsz-ym starsz-ym cierpiac-ym cierpiac-ym	starsz-ych starsz-e cierpiac-ych cierpiac-e	starsz-ymi starsz-ymi cierpiac-ymi cierpiac-ymi	
	gładkie	świeck-i (kapłan) świeck-a (sprawa)	świecc-y świeck'-e	świeck-ich świeck-ich	świeck-im świeck-im	świeck-ich świeck-e	świeck-imi świeck-imi	
	ciężkie	przedn-a (rzecz) przedn-e (koło)	przedn-e przedn-e	przedn-ich przedn-ich	przedn-im przedn-im	przedn-e przedn-e	przedn-imi przedn-imi	

Przegląd prawidła na liczbę mnogą.

Przymiotniki w rodzaju wszelkim mają w liczbie mnogiej po największej części jednakową odmianę.

W P r z y p a d k u {	1. i 5. -e	} mają Przymiotniki	w każdym rodzaju, nawet o osobach męzkich, gdy je uważamy w zawodzie pospolitym. <i>Lecz dzisiaj osobom męzkim przypisujem najzwyczaję zawód znamienity, nadając Przymiotnikowi końcówkę -y (lub -i) miękką.</i>
	2. i 7. -ych, -ich		w każdym rodzaju.
	3. -ym, -im		w każdym rodzaju.
	4. równy 1mu		w każdym rodzaju, nawet o osobach męzkich w zawodzie pospolitym. <i>Osobom męzkim przypisując najzwyczaję zawód znamienity, robimy 4ty przypadek równy 2mu.</i>
	6. -ymi, -imi		w każdym rodzaju, co do najzwyczaję i najdawnięszę wymowy narodowej. *)

Uwagi o liczbie mnogiej.

Przeług **twardy** Przymiotników zamienia się na odpowiedni **miękki** tylko w 1. i 5. przypadku l. mn. przed miękką końcówką y (lub i), gdy się odnoszą do Rzeczowników **osobowo męzkich**, w zawodzie znamienitym uważanych; np.

l. poj.	zaczny	obywatel,	malarz	znakomity
l. mn. zaw. posp.	zaczne	obywatele,	malarze	znakomite
	zaczni	obywatelowie,	malarze	znakomici.

Twardym zaś spółgłoskom podniebiennym i gardłowym odpowiadają tu *miękkie*, jak następuje:

t,	d,	s,	— k,	g,	ch,	h,
ci,	dzi,	si,	— c,	dz,	si,	zi,
pracowity,	rad,	tysy,	ludzki,	tęgi,	plochy,	blahy
pracowici,	radzi,	tysi,	ludzcy,	tędzy,	plosi,	blazi.

Jinnym twardym jak zwykle, np.

ślepy,	słaby,	tkliwy,	chromy,	ładny,	zły,	chory,
ślepi,	słabi,	tkliwi,	chromi,	ładni,	zli,	chorzy.

*) W nowszę pisowni robią różnicę, kładę końcówkę **-emi** (gorzję: **-emi**) gdy nie o osobach męzkich, ale o jinnych przedmiotach mowa. Kończówka **-emi** nie jest organiczną, tego zepsucia wymowy narodowej przepisywać gramatykę nie należy.

Nie miękną więcej przeguby już *miękkie*; np. *mysłący* pi-sarz, *mysłący* pisarze; *badawczy* mąż, *badawczy* mężowie; *cudzy* sługa, *cudzy* słudzy; *głupi* towarzysze, *głupi* towarzysze.

Tylko *sz* i czasem *ź* cieńszeją; np. *jinszy* *jinsi*, *lepszy* *lepsi*, *hoży* *hozi*, *duży* *duzi*.

Kiedy na Rzeczowniku zawód znamienity oznaczyć się nie daje, sam Przymiotnik go wyraża:

Zaw. posp. *złe* ludzie, *wierne* towarzysze, *twórcze* malarze.

Zaw. znam. *zli* ludzie, *wierni* towarzysze, *twórczy* malarze.

Tęgie samogłoski: *a*, *o*, przemieniają się w wietkie *e*; np.

blady *śmiały* *biały* — *wesoły* *uczony* *przełożony*

bledzi, *śmieli*, *bieli*, — *weseli*, *uczeni*. *przełożeni*,

PRZYMIOTNIKI W PRZYPADKOWANIU

u ł o m n e.

Tylko w 1. przypadku obu liczb używają się:

Liczba pojedyncza: *wart/a/o*, *rad/a/e*, *kontent/a/e*

Liczba mnoga: *warte/ci*, *rade/dzi*, *kontente/ci*.

RZECZOWNIKI

przypadkowane jak Przymiotniki.

Jak Przymiotniki, uginają się też Rzeczowniki kroju przymiotnikowego na *-y/-i*, *-a*, *-e*.

Podług lszrej odmiany Przymiotnikowej:

Liczba pojedyncza.

Mezkie:

1. 5. <i>Ignac-y</i>	<i>Krasick -i</i>
2. <i>Ignac-ego</i>	<i>Krasick'-ego</i>
3. <i>Ignac-emu</i>	<i>Krasick'-emu</i>
4. <i>Ignac-ego</i>	<i>Krasick'-ego</i>
6. 7. <i>Ignac-ym</i>	<i>Krasick -im</i>

Nijkie:

<i>strawn-e</i>	<i>zł-e</i>
<i>strawn-ego</i>	<i>zł-ego</i>
<i>strawn-emu</i>	<i>zł-emu</i>
<i>strawn-e</i>	<i>zł-e</i>
<i>strawn-ym</i>	<i>zł-ym</i>

Liczba mnoga.

	(<i>Wincent-y</i>)	(<i>Zborowsk-i</i>)	(<i>leśn-y</i>)
1. 5.	<i>Wincent-owie</i>	<i>Zborowsc-y</i>	<i>leśn-i</i>
2. 4. 7.	<i>Wincent-ych</i>	<i>Zborowsk-ich</i>	<i>leśn-ych</i>
3.	<i>Wincent-ym</i>	<i>Zborowsk-im</i>	<i>leśn-ym</i>
6.	<i>Wincent-ymi</i>	<i>Zborowsk-imi</i>	<i>leśn-ymi</i>

Do wprawy.

Męzkie. *Jimiona: Szczęsny, Jęrzy, Konstanty, Antoni*

Nazwiska: *Kochanowski, Czarniecki; — i obce: Batory, Horacy, Wirgili, Tekieli; Bonaparte, Fichte, Noe, Landais, (wym. Łąde, a jak a przez nos, nie jak o przez nos.)*

Tytuły: *gumienny, leśniczy, pokojowy (kamerdyner), chorąży, wojski*

Nijakie. *Wsie: Zakopane, Kalne; okolice: Sanockie, Zapuszczańskie; Rzeczowniki zbiorowe: mostowe, odczepne.*

Rzeczowniki *sędzia, hrabia, margrabia, burgrabia*, odmieniają się w liczb. poj. jak Przymiotniki, w liczb. mn. jak Rzeczowniki; tylko w 5. przypadku liczb. poj. mówi się: *sędzio, hrabio*; a *hrabia* w 2. 3. i 7. przypadku przy nazwiskach zakończy się na *i*, np. *hrabi Potockiego*; liczba mn. *hrabiowie, hrabiów* itd.

Podług Hgiej odmiany Przymiotnikowej:

Liczba pojedyncza.

1.	<i>Janow-a</i>	<i>bratow-a</i>	<i>Tańsk-a</i>	<i>Biał-a</i> (miasto)
2. 3. 7.	<i>Janow-ěj(y)</i>	<i>bratow-ěj(y)</i>	<i>Tańsk'-ěj(i)</i>	<i>Biał-ěj(y)</i>
4.	<i>Janow-ę(a)</i>	<i>bratow-ę(a)</i>	<i>Tańsk-ę</i>	<i>Biał-ę</i>
5.	<i>Janow-a</i>	<i>bratow-a</i>	<i>Tańsk-a</i>	<i>Biał-a</i>
6.	<i>Janow-a</i>	<i>bratow-a</i>	<i>Tańsk-a</i>	<i>Biał-a</i>

Rzeczownik: *królowa*, prócz 4go jeszcze i w 5tym przypadku ma już końcówkę rzeczownikową: *królowę, 5. królowo!*

W liczbie mnogiej zupełnie jak Przymiotniki: np.

1. 4. 5. *królowe*, 2. i 7. *królowych*, 3. *królowym*, 6. *królowymi*.
Zamojskie, Zamojskich, Zamojskim, Zamojskimi.

Do wprawy.

Osobowe dzierżawcze. *Władysławowa, Hofmanowa, cesarzowa, bratowa, kucharzowa, komisarzowa* (tj. żona).

Nazwiska: *Drużbacka, Ziemięcka, Łuszczewska, Prusiecka*
 Wsie i miasta: *Nadworna, Kozowa, Łopuszna*
 Tytuły: *pokojowa, szatna (garderobiana)*
 Tudzież: *uboga, nieboga; prostopadła, styczna (tj. linija)*

III. ROZDZIAŁ.

○ Liczbowniku.

Liczbowniki są albo **oznaczone**, albo **nieoznaczone**; pierwsze wyrażają *szczegółową*, drugie *ogólną* ilość; np. oznaczone: *jeden, dwa trzy,.... dziesięć,.... sto,....*

nieoznaczone: *kilka,.... kilkanaście,.... mało, dużo, wiele, tyle.*

Liczbowniki podzielimy na *główne* czyli pierwotne, na *porządkowe* i na *składowe*.

A. LICZBOWNIKI GŁÓWNE

Liczbowniki **główne** odpowiadają na pytanie *ile?*

O z n a c z o n e.

<i>jeden,</i>	<i>jedyńście,</i>	<i>dwadzieścia jeden,</i>	<i>dziewięćdziesiąt;</i>
<i>dwa,</i>	<i>dwanaście,</i>	<i>dwadzieścia dwa,</i>	<i>sto</i>
<i>trzy,</i>	<i>trzynaście,</i>	<i>dwadzieścia trzy,</i>	<i>sto jeden</i>
<i>cztery, *)</i>	<i>czternaście, *)</i>	<i>itd.</i>	<i>itd.</i>
<i>pięć,</i>	<i>piętnaście,</i>	<i>trzydzieści,</i>	<i>dwieście,</i>
<i>sześć,</i>	<i>szesnaście,</i>	<i>czterdzieści, *)</i>	<i>trzysta,</i>
<i>siedm,</i>	<i>siednnaście,</i>	<i>pięćdziesiąt,</i>	<i>czteryście, *)</i>
<i>ośm,</i>	<i>ośmnaście,</i>	<i>sześćdziesiąt,</i>	<i>pięćset,</i>
<i>dziewięć,</i>	<i>dziewiętnaście,</i>	<i>siedm dziesiąt,</i>	<i>sześćset,</i>
<i>dziesięć,</i>	<i>dwadzieścia,</i>	<i>osmdziesiąt,</i>	<i>siedmset,</i>
<i>ośmset,</i>	<i>dziewięćset,</i>	<i>tysiąc,</i>	<i>tysiąc jeden itd.</i>
<i>sto tysięcy,</i>	<i>dwa kroć sto tysięcy,</i>	<i>trzy kroć sto tysięcy itd.</i>	
	<i>Tysiąc ośmset pięćdziesiąt dziewięć.</i>		

Pierwsze cztery Liczbowniki z następującym Rzeczownikiem zgadzać się muszą jak *Przymiotniki*; up. *jeden złoty, dwa dukaty, trzy konie, cztery osoby, nie: dwa dukatów, cztery osób...*

*) Lepiej: *cztery, czternaście, czterdzieści, czterysta*, bo *e* zam. *y* wciśnięło się tylko przez złą wymowę.

Jinne Liczbowniki główne 2gi przypadek liczby mnogiej po sobie mają w przypadkach nieodmiennych: np. *pięć domów* (nie: *pięć domy* *]), *sto złotych*, *tysiąc dukatów*, *sześć koni*, *ośm osób*.

O d m i a n a.

Jeden, jedna, jedno przypadkuje się w obu liczbach na sposób Przymiotników. Lecz ponieważ ten Liczbownik jest niedorodzajowany, otóż i rodzaj żeński w 4. przypadku dochowuje rzeczownikową końcówkę *-ę* zamiast *-ą*.

Liczba pojedyncza.

	Isza o d m i a n a.		Ilga o d m.	
Rodzaj :	męzki,		nijaki,	żeński.
1. i 5.	<i>jeden</i>		<i>jedno</i>	<i>jedna</i>
2.		<i>jednego</i>		<i>jednej</i>
3.		<i>jednemu</i>		<i>jednej</i>
4. żywotny	<i>jednego</i>			
jinny	<i>jeden</i>		<i>jedno</i>	<i>jednę</i>
6.		<i>jednym</i>		<i>jedną</i>
7.		w <i>jednym</i>		o <i>jednej</i>

Liczba mnoga.

	Zawód: pospolity,		znamienity.
1. i 5.	<i>jedne</i>		<i>jedni</i>
2.		<i>jednych</i>	
3.		<i>jednym</i>	
4.	<i>jedne</i>		<i>jednych</i>
6.		<i>jednymi</i>	
7.		w <i>jednych</i>	

*] We Lwowie osobliwie od kupczyków nasłuchasz się: *pięć krajcary*; tu Rzeczownik *krajcary*, *cwancygiery* . . . kładą w 4. przp. l. mn. na wzór niemiecczyzny: fünf Kreuzer. Ten błąd przechodzi już w usta ludzi ucześniejszych; przemyci się może do Warszawy i zafiguruje w literaturze, w którą tąż drogą mnóstwo błędów językowych za naszych czasów się wdario i panują.

Dwa, dwie, dwaj (*dwu* lub *dwóch*),

Zawód pospolicity.		Zawód znamienity o osobach męzkich.
Rodzaj męzki i nijaki,	żeński.	
1. <i>dwa</i> noże, pióra,	<i>dwie</i> gruszki,	<i>dwaj</i> panowie
Ogółowo jak 1szy: (wszyscy)		<i>dwu</i> lub <i>dwóch</i> panów
Częściowo jak 2gi:		(tj. z więcej panów tyko <i>dwu</i> lub <i>dwóch</i>):
2. <i>dwu</i> lub <i>dwóch</i>	nożów, piór, gruszek,	panów;
3. <i>dwu</i> lub <i>dwom</i>	nożom, piórom, gruszkom,	panom;
4. <i>dwa</i> noże, pióra,	<i>dwie</i> gruszki;	<i>dwu</i> l. <i>dwóch</i> panów;
5. <i>dwa</i> noże, pióra!	<i>dwie</i> gruszki;	<i>dwaj</i> panowie!
6. (<i>dwu</i> lub) <i>dwoma</i>	<i>dwoma</i>	(<i>dwu</i> lub) <i>dwoma</i>
nożami, piórami,	gruszkami;	panami;
7. we <i>dwu</i> lub <i>dwóch</i>	nożach, piórach,	gruszkach, panach.

Zupełnie tak odmieniają się: *oba*, *obie*, *obaj*; — *obydwa*, *obydwie*, *obydwaj* (dawniej: *obadwa*, *obiedwie*, *obadwaj*).

Trzy, trzej (*trzech*); cztery, czterej (*czterech*).

Zawód pospolicity.		Zawód znamienity o osobach męzkich.
Rodzaj męzki,	żeński, nijaki.	
1. <i>trzy</i> łokcie	<i>kopy</i> , <i>słowa</i> ,	<i>trzej</i> bracia;
Ogółowo jak 1szy: (wszyscy)		<i>trzech</i> braci;
Częściowo jak 2gi: (z więcej braci)		
2. <i>trzech</i> łokci	<i>kóp</i> , <i>słów</i> , <i>braci</i> ;	
3. <i>trzem</i> łokciom,	<i>kopom</i> , <i>słowom</i> , <i>braciom</i> ;	
4. <i>trzy</i> łokcie,	<i>kopy</i> , <i>słowa</i> ,	<i>trzech</i> braci;
5. <i>trzy</i> łokcie,	<i>kopy</i> , <i>słowa</i> ,	<i>trzej</i> bracia;
6. <i>trzema</i> łokciami,	<i>kopami</i> , <i>słowami</i> , <i>braćmi</i> ;	
7. w <i>trzech</i> łokciach,	<i>kopach</i> , <i>słowach</i> , <i>braciach</i> .	

Wszystkie inne Liczbowniki główne (wyjąwszy Rzeczowniki *sto*, *tysiąc*, *milijon* itd.) przypadkują się tak:

Na wszelki rodzaj.		O osobach męzkich.
1. <i>pięć</i>	<i>palców</i> ,	<i>pięć</i> lub <i>pięciu</i> *) robotników
2. <i>pięciu</i> *)	<i>palców</i> , <i>robotników</i> ;	
3. <i>pięciu</i> *) lub <i>pięciom</i>	<i>palcom</i> , <i>robotnikom</i> ;	
4. <i>pięć</i>	<i>palców</i> ,	<i>pięć</i> lub <i>pięciu</i> *) robotników;
5. <i>pięć</i>	<i>palców</i> ,	<i>pięć</i> lub <i>pięciu</i> *) robotników;
6. <i>pięcią</i> lub <i>pięciora</i>	<i>palcami</i> , <i>robotnikami</i> ;	
7. w <i>pięciu</i> *)	<i>palcach</i> , <i>robotnikach</i> .	

*) Dawniej, i u ludu: i nie *u*; np. *pięci* palców, *pięci* palcom, w *pięci* palcach

U z u p e ł n i e n i a.

20. — *Dwadzieścia* w przypadkach odmiennych nadaje także i pierwszej części składowej końcówkę **-u**: *dwudziestu, dwudziestą, dwudziestom, dwudziestoma.*

50. . . Liczbowniki od 50ciu do 90ciu odmieniają albo pierwszą albo raczej drugą część składową, np.
 1. 4. 5. *pięćdziesiąt*
 2. 3. 7. (i 4. osobowo męzki) *pięćdziesiąt* lub *pięćdziesięciu,*
 6. *pięćdziesiąt* *pięćdziesięcią.*

200 . . . *Dwieście, trzysta, czterysta* drugą lub pierwszą składową część przypadkują:

1. 4. 5.	<i>dwieście</i> ludzi	<i>dwieście</i> wołów
2.	<i>dwiestu</i> ludzi	<i>dwóchset</i> wołów
3.	<i>dwiestu</i> ludziom	<i>dwomset</i> wołom
6.	<i>dwiestą</i> ludźmi	<i>dwomaset</i> wołami
7.	w <i>dwiestu</i> ludziach	w <i>dwóchset</i> wołach.

500 . . . Liczbowniki od 500 do 900 tylko pierwszą składową część uginają; np. *pięćset, pięćuset, pięćaset*; — *pięćomset, pięćomaset.*

100 . . . *Sto*, jako określnik, odmianę ma Liczbowników, jako Rzeczownik przypadkuje się jak Rzeczownik; np.

			L. poj.	L. mn.
1. 4. 5.	<i>sto</i> lub <i>stu</i>	ludzi	<i>sto</i>	<i>sta</i>
2.	<i>stu</i>	ludzi	<i>sta</i>	<i>set</i>
3.	<i>stu</i> lub <i>stom</i>	ludziom	<i>stu</i>	<i>stom</i>
6.	<i>stą</i> lub <i>stoma</i> *)	ludźmi	<i>stem</i>	<i>stami</i>
7.	w <i>stu</i>	ludziach	w <i>ście</i>	w <i>stach.</i>

*) Liczbowniki główne oddawna dochowują dwojaką odmianę w przypadkach odmiennych; mówię **zbiorową** na: **u, a**, i **rozdzielną** na **och, om, oma**, wedle niedostrzeżonego od pisarzy uczucia Polaka, czy przedmioty Liczbownikami określone uważają się razem, łącznie, czy też osobno, rozłącznie; np. *pięć* palcami chwytamy (gdy wszystkimi razem), *pięć* **oma** zmysłami pojmujemy (każdym z osobna); siłą *dwu* koni (bo łączną), odmiana *dwóch* koni (osobnych); dzieło w *dwu* księgach (zawartych w jednym tomie), dzieło w *dwóch* księgach (rozdzielnych wydaniem) itp.

Tysiąc, milion, bilion przypadkują się jak Rzeczowniki.

Z wielu Liczbowników do jednej liczby należących odmieniaj koniecznie jednostki i dziesiątki; np. *Dla pięciu tysięcy trzysta czterdziestu ośmiu żołnierzy.*

Nieoznaczone.

Tyle, — wiele, niewiele, — kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, kilka set, kilka tysięcy, kilka kroć sto tysięcy itp. odmieniają się jak *pięć*.

Wszystek -stka -stko, wszelki/a/e, wszelaki/a/e, każdy/-żda/-żde, — niektóry/a/e, nijaki/a/e, niejaki/a/e, żaden/-dna/-dne idą jak Przymiotniki, lecz w niedorodzajowanych: *wszystek, każdy* i *żaden* 4. przypadek żeński ma rzeczownikową końcówkę *-ę*: *wszystkę ziemię (całą ziemię), każdą robotę, żadną książkę.*

Przysłówki liczbowe zupełnie nieodmienne są: *dużo, więcej, najwięcej; — mało, mniej, najmniej.*

Z Liczbowników głównych wyrabiają się Liczowniki *mnożne* i *wielokrotne*.

I. **Mnożne** się kładą na pytanie *ile razy?* lub *ile kroć?* a wyrażają mnożenie przedmiotów; np. *jeden raz* lub *zgoła: raz, dwa razy, trzy razy... kilka razy, sto razy, — lub jeden kroć, trzy kroć... kilka kroć, sto kroć...* Są to Przysłówki, a przeto nie przypadkują się.

II. **Wielokrotne** stoją na pytanie *ilokrotny/a/e?* a wskazują, ile razy się coś powtarza; np. *jednokrotny, dwukrotny, trzykrotny, czterokrotny... dwunastokrotny... dwudziestokrotny, stokrotny... kilkokrotny...* Są to Przymiotniki, i tak też się odmieniają.

B. LICZBOWNIKI PORZĄDKOWE.

Liczowniki **porządkowe** odpowiadają na pytanie *który? która? które?* a oznaczają porządek, w którym przedmioty po sobie następują; np.

piérwszy, drugi, trzeci, czwarty, piąty, ... setny człowiek,
piérwsza, druga, trzecia, czwarta, piąta, setna kobieta,
piérwsze, drugie, trzecie, czwarte, piąte, setne ziarno itd.

Liczbowniki porządkowe odmieniają się zupełnie tak, jak Przymiotniki.

Z Liczbowników porządkowych robimy Liczbowniki *uczestnicze* i *ułamkowe*.

I. **Uczestnicze** oznaczają, między ilą osobami ktoś *sam* uczestniczy i przodkuje: **samojeden** (za *samopiérwszy*), **samowtóry**, **samotrzeci**..... Są to słowa kroju przymiotnikowego; np. *Samoósmego Noego Bóg zachował*.

II. **Ułamkowe**. *Mianownik* ułamka wyrażą się Liczbownikiem porządkowym, *licznik* pierwotnym; np. $\frac{1}{2}$ jedna *druga* (tj. część) czyli *pół*; $\frac{2}{3}$ dwie *trzecie*....

Mówi się także Rzeczownikami: *połowa* i *połowina*, *trzecina*, *ćwiartka* i *czwarcizna*, *siedmina*, *ósmina*, *dziesięcina*.

Liczby **połowiczne**: $1\frac{1}{2}$ *półtora* łokcia, $2\frac{1}{2}$ *półtrzecia* sążnia, *półtory* (zam. *półwторы*) miary (Mięten), *półtrzeci* miarki (Młaaß)*

C. LICZBOWNIKI SKŁADOWE.

Liczbowniki **składowe** wyrażają, ile przedmiotów wchodzi w skład *jaki*:

dwój, obój, trój, czwór, pięcior(y)...
dwója, oboja, troja, czwora, pięciora....
dwoje, oboje, troje, czwore, pięciore....

np. Sakrament pod *dwóją* osobą. Dzieci *obojój* płci. *Troję* przyganę daje (Petr. Pol. 86). Pospolicie sadzą *troj* albo *czwór* rodzaj wina (Cresc. 307).

Częściej używane są składowe: *pojedynczy/a/e, podwójny/a/e, potrójny, poczwórny, (pięciorny, sześciorny....)*.

Obfitość części składowych zapowiada piętno: **-ysty/-isty**; *dwójisty/a/e, trojisty, czworzysty, pięciorzysty....*

Wszystkie składowe odmieniają się jak Przymiotniki.

*) Mylnie piszą: *półtrzeciej*.... Gdyby tu był krój przymiotnikowy, mówiłoby się w rodz. męzkim i nijakim *półtrzeciego*. — *Półtrzecia, półtrzeci* jestto 2. przyp. l. poj. staropolskiego kroju rzeczownikowego słów rodzajowanych.

Od Liczbowników *składowych* tworzą się *zbiorowe* i *wieloraki* (gatunkowe).

I. **Zbiorowe** wyrażają zbiór przedmiotów: np. *dwoje, troje, czworo, pięcioro, kilkoro*.... *dwadzieścioro*.... ludzi.

Liczbowniki zbiorowe są Rzeczownikami, i odmieniają się jak Rzeczowniki rodzaju nijakiego, przybierając w przypadkach odmiennych jeszcze jeden narostek -g; np.

Oznaczone.				Nieoznaczone.			
1.	4.	5.	<i>dwoj-e</i>	<i>oboj-e</i>	<i>czwor-o</i>	<i>kilkor-o</i>	dzieci
2.			<i>dwoj-ga</i>	<i>oboj-ga</i>	<i>czwor-ga</i>	<i>kilkor-ga</i>	dzieci
3.			<i>dwoj-gu</i>	<i>oboj-gu</i>	<i>czwor-gu</i>	<i>kilkor-gu</i>	dzieci
6.			<i>dwoj-giem</i>	<i>oboj-giem</i>	<i>czwor-giem</i>	<i>kilkor-giem</i>	dzieci
7.			w <i>dwoj-gu</i>	<i>oboj-gu</i>	<i>czwor-gu</i>	<i>kilkor-gu</i>	dzieci

Odnoszą się one: 1. do Rzeczowników oboję płęć wyrażających; np. w liście: *Jestem obcjga Państwa: Dobrodziejstwa uniozym slugą. Sześcioro ludzi, sześciorga ludzi.* Więc do Rzeczowników na ę żywotnych; np. *Troje cieląt, trojga cieląt.* — 2. Do Rzeczowników tylko w liczbie mnogiej używanych; np. *troje taczek, czworo nożyczek, ośmioro sani, dwoje jimienin.* — 3. Do liczby podwójnej; np. *dwoje oczu, dwoje uszu,*

II. **Wieloraki** okazują liczbę ilorakości (gatunku) przedmiotów; *jednaki/aje, dwojaki, trojaki, ... dziesięcioraki, ... kilkoraki*.... Odmieniają się jak Przymiotniki.

PRZYSŁÓWKI LICZBOWE.

Od Liczbowników kroju przymiotnikowego robić się dają odpowiednie Przysłówki; i tak:

Wielokrotne; np. *jednokrotnie, dwukrotnie, trzykrotnie*....

Porządkowe; np. *pięrsze, drugie, trzecie, czwarte*....

Uczestnicze; np. *samowtór, samotrzeć, samoczwart*....

Składowe; np. *pojedynczo, podwójnie, potrójnie*....
dwojisto, trojisto.

Zbiorowe; np. *na dwoje, we troje, na czworo*....

Wieloraki; np. *jednako, dwojako, trojako*....

NAZWY LICZBÓWEK.

Nazwy *liczbówek* (znaków liczbowych w piśmie, cyfer) są następujące: 1. *jedynka*, 2. *dwójka*, 3. *trójka*, 4. *czwórka*, 5. *piątka*, 6. *szóstka*, 7. *siódemka*, 8. *ósemka*, 9. *dziewiątka*, 0. *zero* (nie mówi się w arytmetyce po polsku: *nula*).

IV. ROZDZIAŁ.

○ Zajimku.

Zajimki są *pytajne* i *odpowiedne*.

Piérwszymi się o jakieś pojęcie zapytujemy, drugie służą do odpowiedzi i do twierdzenia; np. **Kto** tu jest? **Ja**. — **Ten** jest **mojim** przyjacielem, **który** **mi** prawdę mówi.

A. ZAJIMKI PYTAJNE.

Zajimki pytajne są następujące:

kto? co?		który?	która?	które?
co? za?		jaki?	jaka?	jakie?
czyj? czyja? czyje?		jakowy?	jakowa?	jakowe?

1. Zajimek *kto? co?* ma dwie postacie: *osobową* i *rzeczową* bez różnicy liczby i rodzaju.

O d m i a n a.

1.	<i>k-t-o?</i>	<i>c-o?</i>
2.	<i>k-ogo?</i>	<i>cz-ego?</i>
3.	<i>k-omu?</i>	<i>cz-emu?</i>
4.	<i>k-ogo?</i>	<i>c-o?</i>
6.	<i>k-im?</i>	<i>cz-ym?</i>
7.	w <i>k-im?</i>	o <i>cz-ym?</i>

2. Zajimek *co za?* jest nieodmienny.

3. Wszystkie jiné przypadkują się w obu liczbach jak Przymiotniki; tylko niedorodzajowany *czyj?* także i w 4. przypadku żeńskim liczby poj. dochowuje rzeczownikową końcówkę *-ę* zamiast *-ą*: *Czyję* masz książkę?

B. ZAJIMKI ODPOWIEDNE.

Odpowiedne Zajimki są czworakię: *osobiste*, *dzierżawcze*, *wskazujące* i *względne*.

I. ZAJIMKI OSOBISTE.

Zajimki **osobiste** oznaczają *osoby działające*. Osób działających jest po trzy w obu liczbach.

		w l. poj.	w l. mn.
1. osoba, która mówi, zastępuje się Zajimkiem:	ja		my
2. osoba, do której się mówi	" "	ty	wy
3. osoba, o której się mówi	" "	{ on ona ono	{ one oni

Trzecią osobę wyraża także każdy Rzeczownik; np. *on* albo *człowiek* myśli, *ona* albo *rzeka* płynie, *ono* albo *dziecię* spi, *one* albo *rośliny* kwitną, *oni* albo *bracia* kochają.

O d m i a n a.

1sza osoba

	<i>Liczy pojedynczej.</i>		<i>Liczy mnogiej.</i>
Postać :	zpełna,	krótka.	
1.	ja		my
2.	mnie albo mię		nas
3.	mnie albo mi		nam
4.	mnie albo mie		nas
5.	ja!		my!
6.	mną		nami
7.	we mnie		po nas .

2ga osoba

	<i>Liczy pojedynczej.</i>		<i>Liczy mnogiej.</i>
Postać :	zpełna,	krótka.	
1.	ty		wy
2.	ciebie albo cię		was
3.	tobie albo ci		wam
4.	ciebie albo cię		was
5.	ty!		wy
6.	tobą		wami
7.	na tobie		przy was .

3cia osoba

Liczby pojedynczej

	I. odmiana		II. odm.
(męzka	i	nijaka)	(żeńska)
Postać:	zupelna, skrócona,		
1. on		ono	ona
2. jego albo go			jéj
3. jemu albo mu			Jéj
4. Jego albo go		je	ją
6. nim			nią
7. w nim			o niéj

Liczby mnogiej.

O osobach	O jinnych
męzkich w	przedmiotach
zaw. znam.	
oni	one (ony)
	jich*
	jim
jich	je
	nimi
	na nich

Kiedy Zajimek osoby 3ciej z Przyjmkami użyć mamy, wtedy zamiast do rdzenia **j-** końcówki przymiotnikowe przygotowujemy do **ń-** (**ni-**) we wszystkich przypadkach; np.

Liczba pojedyncza.

męz.	nij.	żeńs.
2. naprzeciw niego		bez niéj
3. przeciwko niemu		przeciw niéj
4. przez niego	nie	o nią
6. z nim		miedzy nią
7. przy nim		po niéj

Liczba mnoga.

znam.	posp.
z nich	
ku nim	
nad nich	nie
nad nimi	
w nich	

1szy i 5ty przypadek z Przyjmkami się nie używają.

Ozdobne jest skrócenie 2. i 4. przp. 1. poj. rodz. męz.: *dlań, doń, zań, — przezeń, nań, zam. dla niego*

Zajimek osobisty zwrotny.

Zajimek osobisty zwrotny czynność przedmiotu działającego na niego samego *zwraca*; np. *Nieostrożny szkodzi sobie.* — (Ja) *Uczę się.*

Ten Zajimek ma tylko przypadki odmienne, służące na wszystkie osoby w obu liczbach.

Postać:	zupelna,	albo	krótka:
2.	siebie		się
3.	sobie		sy (w mowie potocznej)
4.	siebie	albo	się
6.	sobą		
7.	w sobie		

*) W zwykłej dzisiejszej ortografii rdzenną spółgłoskę **j**, niesłusznie opuszczają przed **i**, a tym sposobem dziwnie zostaje Zajimkiem sama tylko końcówka: **ich, jim**. Starzy Polacy porządnie pisali: **jich, jim**.

Krótką postać Zajimków osobistych używa się tylko przy Czasownikach; np. *Bóg cię pobłogosławi*, albo: *Bóg ciebie pobłogosławi*. — Przyczepny 3ci przp. **-ci** i ucięty na **ć** ma znaczenie wskazujące; np. *Onci tak rzekł*. — *Jaćem do w. m. przystał*. (Jan. Koch.)

Zajimki osobiste nieokreślne.

Zajimki osobiste nieokreślne odpowiadają na pytania nieoznaczonym sposobem i powstają z tychże dobięrami przyczepek: **-ś, -bądź, -kolwiek**, lub *Przysłówek*: **ni-, nie-, byle, lada**;

<i>ktoś</i> ;	<i>ktobądź</i> ;	<i>ktokolwiek</i> ;	<i>nikt</i> ;	<i>nie kto</i> ;
<i>coś</i> ;	<i>cobądź</i> ;	<i>cokolwiek</i> ;	<i>nic</i> ;	<i>nie co (nieco)</i> ;
	<i>byle kto</i> ,	<i>byle co</i> ;	<i>lada kto</i> ,	<i>lada co (ladaco)</i> ;

<i>czyjś/aś/eś</i> ,	<i>czyjbądź</i> ,	<i>czyjkolwiek</i> ,	<i>niczyj</i> ,	<i>byle czyj</i> ,
<i>któryś/aś/eś</i> ,	<i>ktorybądź</i> ,	<i>ktorykolwiek</i> ,	<i>niektóry</i> ,	<i>byle który</i> ,
	<i>lada czyj</i> ,	<i>lada który</i> ;	—	

jakiś, jakibądź, jakikolwiek, nijaki, niejaki, bylejaki, ladajaki;
jakowyś, jakowymbądź, jakowyykolwiek.

Te Zajimki przypadają swoje pierwotniki; np.

1. <i>ktoś</i> ,	2. <i>kogoś</i> ,	3. <i>komuś</i> ,	6. i 7. <i>kimś</i> ,
<i>coś</i> ,	<i>czegoś</i> ,	<i>czemuś</i> ,	<i>czymś</i> i tak jinne.

II. ZAJIMKI DZIERŻAWCZE.

Zajimki **dzierżawcze** okazują, że jaka osoba gramatyczna posiada czyli dzierży przedmiot; np. Gdy rzeknę: *twój* koń, wtedy Zajimek dzierżawczy: *twój*, okazuje, że druga osoba gramatyczna: *ty*, posiada ten przedmiot: *koń*.

Zajimki dzierżawcze są następujące:

<i>mój</i> ,	<i>twój</i> ,	<i>jego</i> ,	<i>jój</i> ,	<i>nasz</i> ,	<i>wasz</i> ,	<i>jich</i> ,	<i>swój</i> ,
<i>moja</i> ,	<i>twoja</i> ,			<i>nasza</i> ,	<i>wasza</i> ,		<i>swoja</i> ,
<i>moje</i> ,	<i>twoje</i> ,			<i>nasze</i> ,	<i>wasze</i> ,		<i>swoje</i> .

Zajimki dzierżawcze nierodzajowane (*jego, jej, jich*), są nieodmienne; rodzajowane zaś przypadkują się jak Przymiotniki. A ponieważ się one nierodzajowały, (*mój, twój, nasz, wasz, swój*, zamiast: *moji... naszy...*), tedy i 4. przypadek liczby pojedynczej w rodzaju żeńskim ma rzeczownikową końcówkę: **e**, miasto **a**; np.

Widziałem moję siostrę, sąsiadkę twoję i waszę matkę.

(Nie: *moja twoja, wasza*).

O d m i a n a.

Liczba pojedyncza.

Rodzaj Postać:	mężki,		nijaki,		żeński.	
	zupełna,		zupełna,	krótka;	zupełna,	krótka.
1.	mój		moje	me	moja	ma
2. na oba rodzaje:			mojego	mego	mojej	měj
3. na oba rodzaje:			mojemu	memu	mojej	měj
4. o osobach męzkich jak 2. o jinnych przedmiotach jak 1.					moję	ma
5.	mój		moje	me	moja	ma
6. na oba rodzaje:			mojim	mym	moja	ma
7. na oba rodzaje:		w	mojim	mym	o mojej	měj

Liczba mnoga.

Zawód Postać:	pospolity,		znamienity.
	zupełna,	krótka.	
1.	moje	me	moji
2. na oba zawody	mojich	mych	
3. na oba zawody	mojim	mym	
4. jak 1.	moje	me ;	jak 2. mojich mych
5. jak 1.	moje	me	moji
6. na oba zawody	mojimi	mymi	
7. na oba zawody w	mojich	w mych	

Po Rzeczownikach lepiej używać postaci zupełnej niż krótkiej. *Nasz, wasz* tylko zupełną postać mają.

III. ZAJIMKI WSKAZUJĄCE.

Zajimki **wskazujące** wskazują na jaki przedmiot, i zgadzają się z nim w rodzaju, w liczbie i przypadku, a są następujące:

ten,	ta,	to		taki,	taka,	takie
tamten,	tamtą,	tamto		takowy,	takowa	takowe
on,	ona,	ono		owaki,	owaka,	owakie.
ów,	owa,	owo				

Przypadkują się jak Przymiotniki z tą różnicą, że w pierwszych czterech niedorodzajowanych 4. przypadek liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego ma rzeczownikową końcówkę **e**: *te* rzecz, *tamtę* łąkę, w *one* chwilę, na *owę* górę.

Ten, taki, takowy wskazują na bliższy, *tamten, on, ów, owaki* na dalszy przedmiot; np. *Dwojakię są wielbłądy: właściwy i dromedar*; *ten z jednym, ów z dwoma garbami*. Ganię wyrażenie się z niemiecka: **pięrszy ... drugi ... zamiast: ten ... ów lub tamten**

IV. ZAJIMKI WZGLĘDNE.

Zajimki **względne** całe zdanie do poprzedzającego przedmiotu odnoszą; np. Nauka, *którą* lubię, uczyni mnie światłym. Ten, *który* mnie uczy, jest mi dobrodziejem.

Zajimki względne są te same, co pytajne:

który,	która,	które		kto, co
jaki,	jaka,	jakie		co,
jakowy,	jakowa,	jakowe		<i>czyj/a/e</i> nie może się używać.

Dorodzajowane: *który, jaki, jakowy*, idą jak Przymiotniki; *kto, co* jak równobrzmiający Zajimek pytajny.

Zajimek względny: **co**, 1szy przypadek ma jednakowo

na wszelki rodzaj i obie liczby; przypadki zaś odmienne wyraża zapomocą krótkich postaci Zajimka osobistego *on*:

L. poj. Rodz. męz.	i	nij.	żeńs.	L. mn.
1.	co		co	co
2.	co go		co jój	co jich
3.	co mu		co jój	co jim
4.	co go,	co je	co ją	co jich, co je
6.	co nim		co nią	co nimi
7.	co w nim		co przy niej	co na nich.

Np. *Bóg stworzył świat, co go* (którego) *myślą ogarnąć nie zdołamy. Oto zamek, cośmy o nim* (o którymśmy) *rozmawiali.*

Przed Rzeczownikiem mówi się w 2gim przypadku liczby pojedynczej rodzaju męskiego i nijakiego **co jego**, a przed jinym słowem: **co go**; np. *Ten uczeń, co jego matkę poważają. Ot nożyk, co go tak dawno szukam.*

V. ROZDZIAŁ.

o Czasowniku.

Gdy wymówię same przedmioty, np. *Bóg, książka, uczeń*, toć mam je tylko w myśli mojej. Ale gdy kto powie: *Bóg jest, książka leżała, uczeń będzie czytał*, wtedy myślę, że przedmiot *Bóg* objawia się już w czasie teraźniejszym, a ten przedmiot *książka* objawił się w czasie przeszłym, a przedmiot *uczeń* objawi się w czasie przyszłym. Otóż słowa: *jest* (być), *leżała* (leżeć), *będzie czytał* (czytać), które wyrażają objaw przedmiotów w pewnym czasie, nazywają się Czasownikami. Objawiające się zaś przedmioty: *Bóg, książka, uczeń*, zwane są *podmiotami* (Subjekte) myśli naszej.

Czasowniki polskie wymieniamy w postaci kończącej się na **-ć** z poprzedzającą samogłoską (podgłosem); np. **grać, liczyć, gonić, milczeć, psuć, zwinąć.**

Niektóre kończą się na **-c, -dz, — -ść, -źć.** W tych owo **-ć** nie ma podgłosu, więc przylęga bezpośrednio do spółgłoski trzonowej, która albo się z nim złącza w jedną spółgłoskę miękką syczną:

mocne **k + ć = mocne c,** słabe **g + ć = słabe dz,**
albo się zamienia na syczną cienką:

mocne **t + ć = mocne ść,** słabe **d + ć = mocne ść;**
mocne **s + ć = mocne ść,** słabe **z + ć = słabe źć;**
słabe **b + ć = mocne ść.** Oto przegląd:

c dz ść źć	powstało ze złączenia spółgłosek:	kć	rzek-ć	rzec	Jinne przykłady: tłuc, piec, siec, cięc, wlec, oblęc. móżdż, strzydż, strzędź, biędż, ładż, zaprządż, żędż, stydż. gnieść, mięść. kłaść, wieść, kraść, bość, prząść, sieść (gorzej: siąść), jeść, jić. rósć, nięść, trząść. skuść (skubnąć). gryźć, wieźć, leźć.	
		gć	leg-ć	lędż		
		1. tć	zamiast:	plet-ć		plęść
		2. dć	bo	pad-ć		paść
		3. ść	pas-ć	paść		
		4. bć	grzeb-ć	grześć		
		zć	grząz-ć	grząźć		

Rozumié się, że tu należą i odpowiednie zrosnięte, jak: *wy-tłuc, roz-tłuc, prze-tłuc, ob-tłuc, o-tłuc, — u-tłuc, s-tłuc, — za-tłuc, na-tłuc, po-tłuc, do-tłuc, nad-tłuc, przy-tłuc,* i tak od jinnych.

Podmiot objawić się może trojakim sposobem: *bytem, stanem* lub *działaniem.* Trojakié są tedy Czasowniki:

I. Czasownik **być**; np. *Wieczność jest, noc była ciemna.* Ten nazywa się *posiłkowym* wtedy, gdy jinnym Czasownikom odmieniać się pomaga; np. *znałem był, będę znał, byłem znany, będę poznany.*

II. Czasowniki **nijakie**, które oznaczają stan podmiotu; takie są: *spać, drzymać, stać, siedzieć, leżeć, odpoczywać, wędznąć, schnąć, mądrzeć, czernić się.*

Np. *Dziecię spi,* co tyle znaczy, jak: *dziecię znajduje się w stanie snu. Obłoki się czerwienią,* tj. obłoki się objawiają *stanem* czerwieni.

III. Czasowniki **czynne**, wyrażające działanie podmiotu; takimi są: *służyć, chodzić, latać, pływać, budować, kuć, garnąć, wleć, strzydz, prząść, gryźć, trzcć.*

Np. *Monarcha rządzi*, znaczy, że monarcha coś **działa**.
Miłuję bliźniego, znaczy: objawiam się *miłowaniem*.

Czynne Czasowniki są albo *przechodnie* albo *nieprzechodnie*.

Przechodnie odnoszą działanie podmiotu do jakiegoś przedmiotu, będącego w 4. przypadku na pytanie *kogo?* *co?* lub w 2. przypadku na pytanie *kogo?* *czego?* a taki przedmiot zwie się w gramatyce *przedmiotem prostym* lub *zgoła przedmiotem* (objektem); np. *Ludzie chwala Boga* (4.), *który świat* (4.) *stworzył*. *Każdy pragnie szczęścia* (2.). *Potrzebuję rady* (2.).

Jinne są **nieprzechodnie**, które przedmiotu prostego przy sobie mieć nie mogą; do jich określenia służy 3. przypadek, *przedmiotem ubocznym* nazwany, 6ty i 7my, lub jakikolwiek jinny przypadek z Przyjimkiem; np. *Służ ojcu* (3.). — *Chodzimy nogami* (6.) — *Koń rzy w stajni* (7.) — *Żyj dla rodziny*. (Przyjimek dla z 2. przp.)

Czasowniki czynne lub nijakie, które Zajimek zwrotny: **się**, stale przy sobie mają, i bez niego używać się nie dadzą, nazwane są **zwrotnymi**, np. *człgać się, śmiać się, pocić się, bać się, spodziewać się*.

Rozróżnić należy Czasowniki **zwrotne** od **zwrotnie używanych**; np. Można kogoś *chwalić, myć, trapić, znać, uczyć*, ale można także: *chwalić się, myć się, trapić się* itd.

ZMIANY CZASOWNIKÓW.

(Verwandlungen der Zeitwörter.)

Znaczenie

zmian czasownikowych.

Wszelki Czasownik polski zmienia swe znaczenie różnym sposobem.

I. Czasownik *pierwotnie* wyraża objaw podmiotu (tj. byt, stan lub działanie) trwający, a przeto nie spełniony nie skończony; np. *być, drzymać, stukać*.

Bo kto *był, drzymał, stukał*, to jego objaw **trwał** i nie dokonał się wtedy. Jestto objaw **niedokonany**, trwający (unvollendete oder dauerhafte Offenbarung oder Gestaltung, lico Czasownika niedokonane).

II. Ten sam Czasownik wyrazić może objaw dokonany, spełniony, skończony; np. *wybyć, zadrzymać, stuknąć*.

Bo kto *wybył, zadrzymał, stuknął*, to jego objaw już wtedy się **skończył**, dokonał. Jestto objaw **dokonany**, skończony (vollendete Offenbarung oder Gestaltung, lico Czasownika dokonane).

Tak niedokonany jak dokonany objaw jest dwojisty. Niedokonany bywa albo *ciągłotliwy*, albo *częstotliwy*; a dokonany albo *jednotliwy* albo *wielotliwy*.

Jestto dwojiste tło każdego lica (zweierlei Grundlage oder Typus der Gestaltung).

Tło **ciągłotliwe** wyraża objaw ciągle trwający (fortdauernde Offenbarung); a **częstotliwe** krésli objaw *często* powtarzany lub trwający *przestankami* (oftmalige Offenbarung); np.

Kto *był, spał, czytał*, to jego objaw trwał **ciągle**; ale kto *bywał, sypiał, czytywał*, to jego objaw **często** się powtarzał *przestankami*. — *Uczeń pisał, dziecię krzyczało, matka spała*, znaczy: uczeń ciągle pisał, dziecię ciągle krzyczało, matka ciągiem spała. Ale: *pisywałem listy do wujka, chłopiec wykrzykiwał, chory nie sypiał po nocy*, znaczy: pisywałem często, wykrzykiwał przerwami, nie sypiał często lub *przestankami*.

Tło **jednotliwe** oznacza objaw raz jeden spełniony (einmalige Offenbarung); a **wielotliwe** maluje wielość (niemalige Offenbarung); np.

Kto *przeczytał, krzyknął*, tego objaw **raz jeden** się spełnił; ale kto *poprzączytywał* książki, ten **wiele** książek przeczytał. — *Dopisałem list*, znaczy: pisałem jakiś czas, i skończyłem już **raz** pisanie listu; kot *zadrapnął*, znaczy: rażno powiódł pazurem, i zaraz przestał drapać. Ale: *podpisywałem listy*, znaczy: dopisywałem **dużo** listów, i każdego dopisałem; kot *pozadrapywał dzieci*, znaczy: **kilkoro** dzieci zadrapnął.

Wytwór

zmian czasownikowych.

Z pierwotnej postaci Czasownika, tj. z lica *niedokonanego* **ciągłotliwego**, np. *czytać*, robi się dobraniem jednego ze 16tu zrostków:

wy-	roz-	prze-	ob-	— o-	u-	w-	z-
za-	na-	po-	do-	— od-	pod-	nad-	przy-
1. lico *dokonane* **jednotliwe** np. *przeczytać*;
 2. lico *niedokonane* **częstotliwe**, np. *czytywać*;
 lub okoliczne z jakim zrostkiem, np. *przeczytywać*,
 co się używa także w znaczeniu ciągłotliwym.

Piętnami częstotliwości są narostki: **-w**, **-m**, **-n**, **-j**, z różnymi podgłosami; np.

st - ać, *gr - ać*, *zysk - ać*, *zagrz - ać*, *osn - uć*, *wyz - uć*;
stawać, *grywać*, *zyskiwać*, *zagrzewać*, *osnować*, *wyzuwać*;
wyż - ać (wodę), *j - ać*, *wyż - ać* (zboże), *rozp - ać*, *uś - ić*.
wyżynać *jimać*, *wyżynać*, *rozpinać*, *ubijać*.

Z postaci częstotliwej powstaje znowu przez podwojenie zrostka:

3. lico *dokonane* **wielotliwe**, np. *przeczytywać*. **po-przeczytywać**.

Uzupełnienia.

Tło **jednotliwe** formuje się często narostkiem: **-n** (*n-ać*), a natenczas wyraża czynność **rażną i chwilową**; np.
stuk - ać, *krzycz - eć*, *drap - ać*, *hucz - eć*,
stuk-n-ać, *krzyk-n-ać*, *drap-n-ać*, *huk-n-ać*.

Tło *częstotliwe* robi się dość często samą tylko zmianą samogłoski o, ó, na a; np.

rob-ić, mów-ić, top-ić, tocz-yć
rab-ać, maw-ać, tap-ać, tacz-ać.

Tło *wielotliwe* czasem potraja zrostek, gdy oznacza **mnogość**, np. **wy-pisywać, po-wy-pisywać, na-po-wy-pisywać** (dużo czegoś).

Lecz mało Czasowników używa się we wszystkich tych tłach, a żaden nie przyjmuje w swój skład wszystkich 16tu zrostków.

Prawidła

zmian czasownikowych.

1.

Tło ciągłotliwe.

Lico niedokonane.
(Trwałość.)

pisać

Lico dokonane.
(Skńczoność.)

wy-, roz-, prze-, —
o-, u-, w-, s-,
za-, na-, po-, do-,
od-, pod-, nad-, przy-

-pisać

Tło jednolite

częstotliwe

pisywać

wy-, roz-, prze-, —
o-, u-, w-, s,
za-, na-, po-, do-,
od-, pod-, nad-, przy-

-pisywać

nawy-, naroz- itd.
powy-, poroz- itd.
ponaroz- itd.

-pisywać

wielotliwe

2.

Lico niedokonane.

dmuchać

Lico dokonane.

wy-, roz-, prze-, ob-
— — — —
za-, na-, po-, do-
— pod-, — przy-

-dmuchać

dmuchnąć

wy-, — — —
— — w-, z-
za-, — po-, do-
— pod-, — przy-

-dmuchnąć

Tło jednolite

częstotl.

wy-, roz-, prze-, ob-
z..... za-, pod-

dmuchywać

nawy-, naroz- itd.
powy-,

dmuchywać

wielotl.

Przykłady zmian czasownikowych.

1.

ciągłotł.	Lico niedokonane				Lico dokonane				
	częstotliwie.				jednotliwie.		wielotł.		
drzeć	wy-, roz-, prze-, ob-	o-, u-, —	z-	do-	wy-, roze-, prze-, obe-	o-, u-, —	ze-	} naz- powy- poroz- itd. } -dzierać	
nieść	za-, —	—	do-	od-, —	za-, na-, po-, do-	ode-, —	nade-, —		
	nosić (naszać)				wy-, roz-, prze-, ob-				nawy-nosić
	wy-, roz-, prze-, ob-nosić (-naszać) itd.				wy-, roz-, prze-, ob-nieść itd.				pod-nosić

2.

ciągłotliwa.	Niedokonaność		Dokonaność		częstotliwa.	Dokonaność	
	jednotliwa.		wielotliwa.			wielotliwa.	
myśleć	wy-, roz-	prze-, ob-	u-, z-	za-, po-	wy-, roz-	prze-, ob-	itd. } -omyślać
jąć	wy-, prze-	ob-, u-	za-, itd.		j-imać	wy-, odejmować	itd. } -j-omyślać
							nawy-, popob-, itd. } -j-omyślać

3.

<i>Lico nied., tło ciągłotliwe</i>	kochać,	milczeć,	być,	pchać,
<i>Lico dok., tło jednotliwe</i>	pokochać,	zamilczeć,	przebyć,	wypchać,
<i>raznie:</i>	—	zamilknąć,	—	pchnąć,
<i>Lico nied., tło częstotliwe</i>	—	zamilczać,	bywać,	wypychać,
<i>Lico dok., tło wielotliwe</i>	—	pozamilczać,	poprzebywać,	nawypychać,
<i>mnoyo:</i>				napowypychać.

Do wprawy.

Mówić, pić, krzyzczyć, czytać, stać, drapać, rąbać, lizać, kwitnąć, marznąć, plęść, robić, topić, toczyć.

ODMIANY CZASOWNIKÓW.

(Abwandlungen der Zeitwörter.)

W odmianach (konjugacyjach) Czasowników polskich zachodzi sześć względów: *strony, sposoby, czasy, liczby, osoby i rodzaje.*

O stronach.

Trzy strony (formy) być mogą w odmianie Czasowników polskich: *czynna, zwrotna i bierna.*

Czasownik jest w stronie **czynnej**, kiedy podmiot sam działa: np. *Nauczyciel pochwalił ucznia.*

Czasownik jest w stronie **zwrotnej**, gdy podmiot doznaje działania od siebie samego; np. *Uczeń pochwalił się.*

Czasownik jest w stronie **biernej**, gdy podmiot doznaje działania od jinnego przedmiotu; np. *Uczeń pochwalony był od nauczyciela.*

Tylko Czasowniki czynne przechodnie używają się w trzech stronach; np. *znać kogoś lub coś, znać się i być znanym; miłować kogoś, miłować się i być miłowanym.* Jinne odmieniają się tylko w stronie czynnej, np. *dumać, służyć, gasnąć.* *Dumasz nad nauką. Usłuż każdemu. Świeca gaśnie.*

O sposobach.

Siedm mamy sposobów (trybów) wyrażenia bytu stanu lub działania tj. objawu: *bezokoliczny, rozkazujący, oznajmujący, zawarowany, łączący, określający i rzeczowny.*

I. Sposób **bezokoliczny** wyraża objaw jeszcze w *myśli* naszej będący, dlatego też żadnemu podmiotowi nie-przysądzony; np. *być, pisać, stać.*

Tu nie wiemy, kto jest, kto pisze, kto stoi.

II. Sposób **rozkazujący** oznacza objaw pewnemu podmiotowi przykazany; np. *bądź (ty), stójcie! (wy).*

III. Sposób **oznajmujący** wystawia objaw już *rzeczywisty*, przeto też *wprost* przysądzony pewnemu podmiotowi; np. *Dusza jest. Uczeń pisał. (Wy) Uwierzycie.*

IV. Sposób **zawarowany** okazuje objaw przysądzony jakiemuś podmiotowi *pod pewnym warunkiem*; np. *Piękniebyś pisał (sposób zawarowany), gdybyś się uczył kaligrafiji*

(warunek). — Niejeden *byłby* (spos. zawar.) szczęśliwszy, gdyby na małym przestawał (warunek).*)

V. Sposób **łącający** oznacza objaw przysądzony pewnemu podmiotowi z *jakąś niepernością*; wyrażać tedy może **zamiar, cel, życzenie, warunek**; np.

Dzieci chodzą do szkoły, *by się uczyli* (zamiar). — Mamy pięć zmysłów, *abyśmy nimi pojmowali rzeczy* (cel). — *Oby nam Bóg dopomógł!* (życzenie). — *Zleby było* (spos. zawar.), *gdybyśmy godzinę snierci wiedzieli* (warunek, spos. łącający).

VI. Sposób **określający** czyli *jimiesłów* wyraża objaw w postaci Przymiotnika lub Przysłówka, a służy do określenia Rzeczownika lub Czasownika; np

Będąc na polowaniu, zabił wilka. *Napisawszy* zadanie, bawić się uczeń może. *Spiwający* ptaszek zachwyca nas. *Schorzały* człowiek nie zdolny do pracy. *Rozdrażniony* słoń bywa srogi.

Jimiesłowy: *będąc, napisawszy*, w postaci Przysłówek określają Czasowniki: *zabił, bawić się*, na pytanie *kiedy?* jimiesłowy są: *spiwający, schorzały, rozdrażniony*, w postaci Przymiotników określają Rzeczowniki: *ptaszek, człowiek, słoń*, na pytanie *jaki?*

Niektóry jimiesłów podlega stopniowaniu; np. *ukochany, ukochańszy, najukochańszy* syn.

VII. Sposób **rzeczowny** czyli *Rzeczownik czasownikowy*, wyraża objaw w postaci Rzeczownika myślnego; np. *Byt* Boga jest wieczny. *Pisanie* wprawia w ortografię.

○ czasach.

Czasów jest trzy: *teraźniejszy, przeszły i przyszły*.

1. Czas **teraźniejszy** okazuje, co się *teraz* dzieje; np. *Kocham bliźniego. Ziemia krąży około słońca.*

*) Z przywiedzionych przykładów widoczna, że *modum conditionalem* niewłaściwie zwano trybem *warunkowym*; nie wyraża on bowiem warunku, ale objaw zastrzeżony tym warunkiem, jaki jest w łącającym się drugim zdaniu. Warunek się wyraża trybem łącającym.

2. Czas **przeszły** oznacza, że się coś już działo lub stało; np. *Czytałem* książkę. Mieczysław Iszy *przyjął* wiarę chrześcijańską.

Do czasu przeszłego należy czas *zaprzeszły*, który wyraża, iż się coś *pierwój* działo lub stało, nim co jinnego zaszło; np. *Czytałem był* książkę, zanim brat przyszedł. To jest: *Pierwój* czytałem, a *potym* przyszedł brat.

3. Czas **przyszły** wyraża, iż się coś dopiero stanie lub dziać będzie; np. *Drzewo zakwitnie*. — *Pracowity żyć będzie* w dostatkach.

Czasy przeszły, zaprzeszły i przyszły są albo *niedokonane*, albo *dokonane*, gdy wyrażają objaw albo trwajacy, albo skończony, stosownie do tego, czy od lica niedokonanego czy dokonanego pochodzą; np.

Czas przeszły niedokonany: *gasilem, stałem*, tj. ciągle;
dokonany: *zgasilem, stanąłem*. tj. raz już;

„ zaprzeszły niedokonany: *gasilem był, stałem był*, tj. ciągle;
dokonany: *zgasilem był, stanąłem był*, tj. raz dawno.

Czas przyszły niedokonany: *będę czytał, będę czytywał, będę wyczytywał*, tj. ciągle lub często.

dokonany: *przeczytam, poprzeczytuje*, tj. kiedyś raz lub wszystko.

● liczbach, osobach i rodzajach.

Odmieniając Czasowniki, używamy liczb dwie; *pojedynczej* i *mnogiej*; osób po trzy w obu liczbach; rodzajów trzech w liczbie pojedynczej: *męzkiego, żeńskiego* i *nijakiego*; w liczbie zaś mnogiej zawodów dwóch, tj. *pospolitego* na wszelkie rodzaje, i *znamienitego* o mężczyznach, chcąc jich wyszczególnić od jinnych przedmiotów. Tak rzecz się w zawodzie pospolitym: *rolniki orali*, a w zawodzie znamienitym *rolnicy orali*.

Do czasowania służy Czasownik *posiłkowy*: *być*, z którego pewne *względy* się składają.

ODMIANA

Czasownika posiłkowego.

I. Sposób bezokoliczny.

być.

II. Sposób rozkazujący.

L. pojed. Osoba	1. —	L. mn. Osoba	1. <i> bądźmy</i>
	2. <i> bądź</i>		2. <i> bądźcie</i>
	3. <i> niech bądźcie</i>		3. <i> niech będą.</i>

III. Sposób oznajmujący.

1. Czas teraźniejszy.

L. pojed. Osoba	1. <i> jestem</i>	L. mn. Osoba	1. <i> jesteśmy</i>
	2. <i> jesteś</i>		2. <i> jesteście</i>
	3. <i> jest</i>		3. <i> są.</i>

2. Czas przeszły.

L. pojed. Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki.
Osoba 1.	<i> byłem</i>	<i> byłam</i>	<i> byłem</i>
2.	<i> byłeś</i>	<i> byłaś</i>	<i> byłoś</i>
3.	<i> był</i>	<i> była</i>	<i> było</i>
L. mnoga. Zawód:	pospolity,		znamienity.
Osoba 1.	<i> byliśmy</i>		<i> byliśmy</i>
2.	<i> byliście</i>		<i> byliście</i>
3.	<i> byli</i>		<i> byli.</i>

3. Czas zaprzeczony.

L. pojed. Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki.
Osoba 1.	<i> byłem był</i>	<i> byłam była</i>	<i> byłem było</i>
2.	<i> byłeś był</i>	<i> byłaś była</i>	<i> byłoś było</i>
3.	<i> był był</i>	<i> była była</i>	<i> było było.</i>
L. mnoga. Zawód:	pospolity,		znamienity.
Osoba 1.	<i> byliśmy byli</i>		<i> byliśmy byli</i>
2.	<i> byliście byli</i>		<i> byliście byli</i>
3.	<i> były byli</i>		<i> byli byli.</i>

4. Czas przyszły.

L. pojed. Osoba	1. <i> będę</i>	L. mn. Osoba	1. <i> będziemy</i>
	2. <i> będziesz</i>		2. <i> będziecie</i>
	3. <i> będzie</i>		3. <i> będą.</i>

IV. Sposób zawarowany.

1. Czas terażniejszy i przyszły.

(W formie czasu przeszłego.)

L. pojed. Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki.
Osoba 1.	<i>byłbym</i>	<i>byłabym</i>	<i>byłobym</i>
2.	<i>byłbyś</i>	<i>byłabyś</i>	<i>byłobyś</i>
3.	<i>byłby</i>	<i>byłaby</i>	<i>byłoby.</i>
L. mnoga. Zawód:	pospolity,	znamienity.	
Osoba 1.	<i>byłybyśmy</i>	<i>bylibyśmy</i>	
2.	<i>byłybyście</i>	<i>bylibyście</i>	
3.	<i>byłby</i>	<i>byliby.</i>	

2. Czas przeszły i zaprzeszły.

(W formie czasu zaprzeszłego.)

L. pojed. Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki,
Osoba 1.	<i>bylbym był</i>	<i>byłabym była</i>	<i>byłombym było</i>
2.	<i>byłbys był</i>	<i>byłabyś była</i>	<i>byłobys było</i>
3.	<i>byłby był</i>	<i>byłaby była</i>	<i>byłoby było</i>
L. mnoga. Zawód:	pospolity,	znamienity.	
Osoba 1.	<i>byłybyśmy byli</i>	<i>bylibyśmy byli</i>	
2.	<i>byłybyście byli</i>	<i>bylibyście byli</i>	
3.	<i>byłby byli</i>	<i>byliby byli.</i>	

V. Sposób łączący.

1. Czas terażniejszy i przyszły.

(W formie czasu przeszłego.)

L. pojed. Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki.
Osoba 1.	abym <i>był,</i>	abym <i>była,</i>	abym <i>było</i>
2.	abyś <i>był,</i>	abyś <i>była,</i>	abyś <i>było</i>
3.	aby <i>był,</i>	aby <i>była,</i>	aby <i>było.</i>
L. mnoga. Zawód:	pospolity,	znamienity.	
Osoba 1.	abyśmy <i>były,</i>	abyśmy <i>byli</i>	
2.	abyście <i>były,</i>	abyście <i>byli</i>	
3.	aby <i>były,</i>	aby <i>byli.</i>	

2. Czas przeszły i zaprzeczły

(W formie czasu zaprzeczonego.)

L. pojed.	Rodzaj:	meżki,	żeński,	nijaki.
Osoba	1.	<i>abym</i> był <i>był</i> ,	<i>abym</i> była <i>była</i> ,	<i>abym</i> było <i>było</i>
	2.	<i>abyś</i> był <i>był</i> ,	<i>abyś</i> była <i>była</i> ,	<i>abyś</i> było <i>było</i>
	3.	<i>aby</i> był <i>był</i> ,	<i>aby</i> była <i>była</i> ,	<i>aby</i> było <i>było</i>
L. mnoga.	Zawód:	pospolity,	znamienity.	
Osoba	1.	<i>abyśmy</i> były <i>były</i> ,	<i>abyśmy</i> byli <i>byli</i>	
	2.	<i>abyście</i> były <i>były</i> ,	<i>abyście</i> byli <i>byli</i>	
	3.	<i>aby</i> były <i>były</i> ,	<i>aby</i> byli <i>byli</i> .	

VI. Sposób określający (jimiesłów)

Czasu terażniejszego

nierodzajowany (przysłówkowy)	<i>będąc</i>
rodzajowany (przymiotnikowy)	<i>będący, -ca, -ce</i>

Czasu przeszłego

1. nierodzajowany (pierwiastek czasu przeszłego)	<i>był. była, było.</i>
2. nierodzajowany (przysłówkowy)	<i>bywszy</i>
3. rodzajowany (przymiotnikowy)	<i>były, -ła, -le.</i>

Czasu przyszłego

(przez opisanie)	<i>mając być,</i>	<i>majacy, -a, -e być.</i>
------------------	-------------------	----------------------------

VII. Sposób rzeczowny (Rzeczownik)

konkretny (doświadczalny, szególny)	[trzonowy]	<i>byt</i>
abstrakcyjny (oderwany myślą, ogólny)	[narosły]	<i>bycie</i>
przymiotny		<i>bytność.</i>

Jak *być* uginają się odpowiednie odcienie jednolite: *wy-być, prze-być, u-być, z-być, na-być, po-być, do-być, od-być, prze-być*, nie mają tylko czasu terażniejszego ani w sposobie oznajmujacym, ani w jimiesłowie, bo objaw dokonany, skończony już teraz nie trwa.

C Z A S O W A N I E

jinnych Czasowników.

Tylko przez połączenie obu lic Czasownika powstaje zupełna konjugacyja polska w siedmiu czasach; np.

Lico niedokonane.

<i>piszę</i>	ich schreibe,
<i>pisalem</i>	ich schrieb,
	(albo ich habe geschrieben),
<i>pisalem był</i>	ich hatte geschrieben,
<i>będę pisał</i>	ich werde schreiben,

Lico dokonane.

<i>napisalem</i>	ich habe geschrieben,
	(albo ich schrieb),
<i>napisalem był</i>	ich hatte geschrieben,
<i>napiszę</i>	ich werde schreiben,
	(albo ich werde geschrieben haben).

W używaniu wyraz lica niedokonanego dopełnia się *zawsze* jednym tylko wyrazem z lica dokonanego, a to stosownie do myśli; np. lico niedokonane: **Rębacz rąbał drzewo**; lico dokonane: **narąbał już dużo polan**, albo **rozrąbał gruby kłoc**, albo **rąbnął bardzo silnie**, albo **porozrębywał grube kłoce**. Lub z tła częstotliwego lico niedokonane: **Rębacz przerębywał pniaki**; lico dokonane: **przerąbał dwa**, albo **poprzerębywał wszystkie**, albo **napoprębywał ich dużo**.

Łatwo wiedzieć, jaki zrostek wybrać w dopełnieniu lic, trzeba sobie tylko pomyśleć, z jakim skutkiem zakończą się stan lub działanie; np.

Jeżeli	кто <i>gada</i> , a wynurzy coś na zewnątrz,	to wygada ;
jeśli	кто <i>gadaniem</i> rozgłosił coś w różne strony,	to rozgadał ;
gdy	кто <i>gadaniem</i> zwycięży,	to przegada ;
skoro	кто <i>gadał</i> , i obmówił kogoś,	to obgadał ;
a kiedy	кто <i>gadaniem</i> pocznie rozmowę,	to zagada itd. *)

*) Jinni gramatycy biorą każdą **zmiłą** Czasownika za jinny osobny Czasownik; np. *gadać* ma być jinny Czasownik, *wygadać* jinny, *rozgadać* jinny, a *rozgadywać* znowu jinny itd. Ze wszystkie te wyrazy są jednym Czasownikiem wielorako zmienionym, dowodzi, że mają wspólny pień (*gad*), że wyrażają jeden główny pomysł (*gadania*), rozmajicie zmieniany (modyfikowany), i że w konjugacyji wzajemnie się dopełniają. Nie nazywam więc *gadać* Czasownikiem niedokonanym, a *wygadać* Czasownikiem dokonanym, bo z równą wynikłością moglibyśmy mówić: *gadać* jest Czasownik bezosobisty, a *gadam* jest Czasownik oznajmujący itp. Mówię tedy: *gadać* jest Czasownik objawu (lub lica) niedokonanego, a *wygadać* jest (ten sam) Czasownik objawu (lica) dokonanego itd.

Zmiany (modyfikacje) Czasowników sławiańskich ujęte być winny w tak porządne formy (prawidła) i paradygmy, jak ich **odmiany** (konjugacje), chociaż inne języki tego nie potrzebują.

WZORZEC

czasowania *wszech Czasowników.*

STRONA CZYNNA.

Lico niedokonane

(trwałość)

n a t l e

ciągłym lub częstotliwym.

Lico dokonane

(skończoność)

n a t l e

jednostliwym lub wielotliwym.

I. Sposób bezokoliczny

niedokonany.

grać

dokonany.

wy-, roze-, prze-, obe-
o-, (u-), (w-), z-
za-, (na), po-, do-
ode-, pode-, (nad-, przy)
i zwrotnie: **nagrać się.**

} *-grać*

II. Sposób rozkazujący

niedokonany.

L. Os. 1.
2.
3. *niech*
L. poj. L. mn. Os. 1.
2.
3. *niech*

—
graj
gra
grajmy
grajcie
graja

dokonany.

wy-,
o-,
za-,
ode-,

} *-graj*
itd.

III. Sposób oznajmujący.

1. Czas terażniejszy

niedokonany.

L. Os. 1.
2.
3.
L. poj. L. mn. Os. 1.
2.
3.

gram
grasz
gra
gramy
gracie
graja

Czasu terażniejszego dokonanego nie ma, bo objaw dokonany nie trwa teraz.

2. Czas przeszły

niedokonyany.

dokonany.

Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki.	
L. Os. 1.	<i>grałem,</i>	<i>grałam,</i>	<i>grałam</i>	} <i>gra-</i> <i>łem</i> <i>itd.</i>
2.	<i>grałeś,</i>	<i>grałaś,</i>	<i>grałoś</i>	
3.	<i>grał,</i>	<i>grała,</i>	<i>grało</i>	
Zawód:	pospólny,	znamienny.		
L. Os. 1.	<i>graliśmy,</i>	<i>graliśmy</i>		} <i>ode-</i>
2.	<i>graliście,</i>	<i>graliście</i>		
3.	<i>grali,</i>	<i>grali</i>		

3. Czas zaprzeszyły

niedokonyany.

dokonany.

Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki	
L. Os. 1.	<i>grałem</i>	<i>grałam</i>	<i>grałam</i>	} <i>wy-</i>
2.	<i>grałeś</i>	<i>grałaś</i>	<i>grałoś</i>	
3.	<i>grał</i>	<i>grała</i>	<i>grało</i>	
Zawód:	pospólny,	znamienny.		} <i>o-</i>
L. Os. 1.	<i>graliśmy</i>	<i>graliśmy</i>		
2.	<i>graliście</i>	<i>graliście</i>		
3.	<i>grali</i>	<i>grali</i>		} <i>za-</i>

4. Czas przyszły

niedokonyany.

dokonany.

Rodzaj:	mez. żeń. nij.			(Jak czas terażn. lica niedokon.)
L. Os. 1.	<i>będę</i>	<i>grał,</i>	<i>grała,</i>	} <i>wy-</i>
2.	<i>będziesz</i>	<i>grał,</i>	<i>grała,</i>	
3.	<i>będzie</i>	<i>grał,</i>	<i>grała,</i>	
Zawód:	posp. znam.			} <i>o-</i>
L. Os. 1.	<i>będziemy</i>	<i>grali,</i>	<i>grali</i>	
2.	<i>będziecie</i>	<i>grali,</i>	<i>grali</i>	
3.	<i>będą</i>	<i>grali,</i>	<i>grali</i>	} <i>za-</i>

IV. Sposób zawarowany.

1. Czas terażniejszy i przyszły

niedokonyany.

dokonany.

Rodzaj:	męzki,	żeński,	nijaki	
L. Os. 1.	<i>grałbym,</i>	<i>grałabym,</i>	<i>grałabym</i>	} <i>wy-</i>
2.	<i>grałbyś,</i>	<i>grałabyś,</i>	<i>grałabyś</i>	
3.	<i>grałby</i>	<i>grałaby,</i>	<i>grałoby.</i>	
Zawód:	pospólny,	znamienny.		} <i>o-</i>
L. Os. 1.	<i>graliśmy</i>	<i>graliśmy</i>		
2.	<i>graliście,</i>	<i>graliście</i>		
3.	<i>grali</i>	<i>grali</i>		} <i>za-</i>

2. Czas przeszły i zaprzeszły

		niedokonany.			dokonany.	
Rodzaj:		męzki,	żeński,	nijaki		
L. Os. 1.	grałbym)	grałabym)	grałoby)	grałoby)	} wy-, o-, za-, ode-,	} -grał- bym był
L. poj. 2.	grałbyś	grałabyś	grałobyś	grałobyś		
L. poj. 3.	grałby	grałaby	grałoby	grałoby		
Zawód:		pospolity,	znamienity.			
L. Os. 1.	grałybyśmy)	grałybyście)	gralibyśmy)	gralibyście)	} byli	
L. mn. 2.	grałybyście	gralibyście	gralibyście	gralibyście		
L. mn. 3.	grałyby	graliby	graliby	graliby		

V. Sposób łączący.

1. Czas teraźniejszy i przyszły

		niedokonany.			dokonany.	
Rodzaj:		męzki,	żeński,	nijaki.		
L. Os. 1.	aby	} grał,	} grała,	} grało	} wy-, o-, za-, ode-,	} -grał i t d.
L. poj. 2.	abyś					
L. poj. 3.	aby					
Zawód:		pospolity,	znamienity.			
L. Os. 1.	abyśmy)	} grały,	} grali.		} abym	
L. mn. 2.	abyście					
L. mn. 3.	aby					

2. Czas przeszły i zaprzeszły

		niedokonany.			dokonany.	
Rodzaj:		męzki,	żeński,	nijaki.		
L. Os. 1.	aby	} był grał,	} była grała,	} było grało	} wy-, o-, za-, ode-,	} -grał- był
L. poj. 2.	abyś					
L. poj. 3.	aby					
Zawód:		pospolity,	znamienity.			
L. Os. 1.	abyśmy)	} były grały,	} byli grali.		} abym	
L. mn. 2.	abyście					
L. mn. 3.	aby					

Podobnież ze Spójnikami: *bym, iżbym, żebym, — gdybym, skorobym, — jeślibym, jeżelibym, — i z Wykrzyknikami: obym! bogdajbym!*

VI. Sposób określający (jimiesłów)

Czasu teraźniejszego

niedokonany
 nierodzajowany (przysłówkowy): *grając*
 rodzajowany (przymiotnikowy): *grający, -a, -e*.

Czasu przeszłego

niedokonany		dokonany	
nierodzajowany	wy- , . . .	} <i>gra/a/o</i>	
(czyli pierwiastek czasu przeszłego): <i>grał/a/o</i>	o- , . . .		
	za- , . . .		
	ode- , . . .		
nierodzajowany	<i>grawszy</i>	wy- , . . .	} <i>-grawszy</i>
		o- , . . .	
		za- , . . .	
		ode- , . . .	

Od Czasowników nijakich pochodzi jimiesłów)
 nijaki rodzajowany na **-ły/a/e**; np. od: *plowieć*: **wy-plowiąły, s-plowiąły** itp.

Czasu przyszłego

niedokonany		dokonany
(wyraża się przez opisanie jimiesłowem : <i>mając</i>):	wy- , . . .	} <i>-grac</i>
mając grać, mający, -a, -e grać	o- , . . .	
	za- , . . .	
	ode- , . . .	

VII. Sposób rzeczowny (Rzeczownik)

niedokonany		dokonany
konkretny [trzonowy]: czyn, gr-a, maż	zgon, nauk-a	} <i>-granie</i>
abstrakcyjny [narosły]: granie	wy- , . . .	
	o- , . . .	
	za- , . . .	
		ode- , . . .

Odmiana bezosobista.

W postaciach czasu przeszłego język polski ma osobną **odmianę bezosobistą** na: **-no, -to**; np.

Sp. ozn. cz. przesz. *grano, chwalono, ciągnięto, darto,*
 Sp. zawar. cz. ter. *granoby, chwalonoby, ciągnięto, dartoby,*
 Sp. łącz. cz. ter. *żeby grano, aby chwalono, iżby ciągnięto, by darto.*

STRONA ZWROTNA.

W stronie zwrotnej Czasownik odmienia się jak w czynnej z przydaniem Zajimka osobistego zwrotnego: **się**; np.

Lico niedokonane.

Lico dokonane.

I. Sposób bezokoliczny

chwalić się

po-, na-, prze-*chwalić się*.

II. Sposób rozkazujący

chwal się

pochwal się.

III. Sposób oznajmujący

cz. ter.

chwałę się

pochwałę się

cz. przesz.

chwalilem się

pochwalilem się

cz. zaprz.

chwalilem się był

pochwalilem się był

cz. przysz.

będę się chwalił

pochwałę się.

lub

chwalić się będę

IV. Sposób zawarowany

cz. teraz. i przysz.

chwalilibym się

pochwalilibym się

cz. przesz. i zaprzesz.

chwalilibym się był

pochwalilibym się był.

V. Sposób łączący

cz. ter. i przysz.

abym się chwalił

abym się pochwalił

cz. przesz. i zaprz.

abym się był chwalił

abym się był pochwalił.

VI. Jimiesłów

cz. ter.

chwaląc się, chwalcący się.

cz. przesz.

chwaliwszy się

pochwaliwszy się

cz. przysz.

mając się

mając się

mając się } chwalić

mając się } pochwalić.

VII. Rzeczownik

chwalenie się

pochwalenie się.

Tak też odmieniają się Czasowniki zwrotne: *bać się, pocić się, lękać się, śmiać się, starać się, przypatrywać się* itp.

STRONA BIERNA.

w Strona bierna utwarza się, kładąc *jimiesłów bierny* na **-ny/a/e**, lub **-ty/a/e**, z Czasownikiem posiłkowym przez wszystkie względy; np.

Lico niedokonane.

Lico dokonane.

I. Sposób bezokoliczny.

być *chwalony*, -a, -e być wy-, prze-, u-, za-, po-*chwalony*.

II. Sposób rozkazujący.

bądź *chwalony* bądź wy-, prze-, u-, za-, po-*chwalony*

III. Sposób oznajmujący.

1. Czas terażniejszy.

jestem *chwalony* jestem wy-, prze-, *chwalony*.

Ozdobniej wyrażamy czas terażniejszy strony biernej, opuszczając Czasownik posiłkowy; wtedy piętna osobowe lgną do jimiesłowu, np. do:

<i>chwalony</i> ,	<i>chwalona</i> ,	<i>chwalone</i> ,	—	<i>chwalone</i> ,	<i>chwaleni</i> ,
końcówki: -m	-m	-m		-śmy	-śmy
-ś	-ś	-ś		-ście	-ście

Liczba pojedyncza.

Liczba mnoga.

1. <i>chwalonym</i> ,	<i>chwalonam</i> ,	<i>chwalonem</i> ,		<i>chwaloneśmy</i> ,	<i>chwaleniśmy</i> .
2. <i>chwalonyś</i> ,	<i>chwalonaś</i> ,	<i>chwaloneś</i> ,		<i>chwaloneście</i> ,	<i>chwaleniście</i> .
3. <i>chwalony</i> ,	<i>chwalona</i> ,	<i>chwalone</i> ,		<i>chwalone</i> ,	<i>chwaleni</i> .

A najozdobniej po staropolsku brać jimiesłów krojem rzeczownikowym:

chwalon, *chwalona*, *chwalono*, — *chwalone*, *chwaleni*;
lecz wtedy przycisk głosu w 1szej i 2giej osobie liczby pojedynczej w rodzaju męzkim padać musi na 3cią z końca zgłoskę tak:

1. *chwālōnēm*, *chwalonam*, *chwalonom*,
2. *chwālōnēs*, *chwalonas*, *chwalonos*,
3. *chwalon*, *chwalona*, *chwalono* itd.

2. Czas przeszły.

byłem chwalony

byłem wy- chwalony.

3. Czas zaprzeszły.

byłem był chwalony

byłem był prze-.....chwalony.

4. Czas przyszły.

będę chwalony

będę po-.....chwalony.

IV. Sposób zawarowany.

1. Czas terażniejszy i przyszły.

byłbym chwalony

byłbym za-.....chwalony.

2. Czas przeszły i zaprzeszły.

byłbym (był) chwalony.

byłbym (był) po-.....chwalony.

V. Sposób łączący.

1. Czas terażniejszy i przyszły.

abym był chwalony

abym był wy-.....chwalony.

2. Czas przeszły i zaprzeszły.

*(abym był był chwalony). **

V. Jimiestłów

1. Czasu terażniejszego.

przysłówkowy: **będąc chwalony, będąc wy-, prze-.....chwalony.**

2. Czasu przeszłego.

przymiotnikowy: *chwalony* wy-, prze-, u-, za-, po-*chwalony.*

3. Czasu przeszłego.

mający być chwalony

mający być po-.....chwalony.

*) Ogólną dołączmy uwagę, że pisarze polscy nie radzi używają rozwlekłej formy czasu zaprzeszłego, a kładą zamiast niej krótszą formę czasu przeszłego w znaczeniu zaprzeszłości, a to dla unikania słowa posłkowego: *był*. Zamiast: *chwalilem był, byłem był chwalony, byłbym był chwalony, abym był był chwalony*, króciej: *chwalilem, byłem chwalony, byłbym chwalony, abym był chwalony*. Jakoż, gdy rzekniem: *Pozbierałiśmy z pol, nim słoty nastały, już Spójnik zdania podrzędneho: nim, oznacza, że objaw zdania nadrzędneho jest zaprzeszły.*

Ogólnie nie miło brzmi w języku polskim strona Czasowników bierna. Dlatego bierne wyrażenia oddajemy raczej:

a) **Czynnie osobiście**; np. zamiast biernie: *jestem, byłem, będę* itd. od rodziców kochany; lepiej czynnie: rodzice mnie *kochają, kochali, będą kochali*.

b) **Czynnie nieosobiście**, kładąc 3cią osobę liczby mnogiej z 4. przypadkiem; np.

chwalą mię (tj. ludzie)
chwalili mię, cię, go, ucznia
chwalili mię *byli*
będą mię *chwalili*

chwaliliby mię, was, uczniów
chwaliliby mię *byli*
aby mnie *chwalili*
aby mnie *byli* *chwalili*.

Lub też **odmianą bezosobistą** na: **-no** lub **-to** w postaciach czasu przeszłego; np. *chwalono* mię, cię, ucznia; *chwalonoby* mię, *aby* mnie *chwalono*. *Bito* go.

c) **Zwrotnie osobiście**, kiedy Czasownik zwrotnie użyjemy; np. List pisze *się* czysto i poprawnie. Naród hebrajski dzielił *się* na pokolenia. Będzie *się* mocno żałowało, że *się* wiele czasu marnie strawiło. Pieniądze *się* wydadzą, nim *się* spostrzeżesz.

d) **Zwrotnie nieosobiście**, gdy Czasownik w 3ciej osobie liczby pojedynczej zwrotnie użyty, połączymy z 4tym przypadkiem; np. *chwali* *się* go, ją, je, ucznia; je, jich, uczniów; *chwalito* *się* go; *chwalito* *się* jich *było*; *pochwalito* *się* pilnych uczniów.

Powyższych pięć sposobów służy Polakom do wyrażenia niemieckiego Zajimka osobistego nieokreślonego: **man**, lub francuzkiego: **on**.

Polak nie kładzie Zajimków osobistych przed Czasowniki, chyba dla dobitniejszego oznaczenia osoby działającej; np. **Ja** *się* **pytam**, **ty** *odpowiadasz*, **on** *śłucha*.

TRZY ODMIANY.

Wszystkie Czasowniki zbieramy na trzy odmiany (*konjugacyje*), podług trzech znamion:

1. **a**, — 2. **y**, lub **i**, lub **é**, — 3. **e**, w czasie terażniejszym.

Iszej odmiany znamieniem jest samogłoska **a**; np. *gad-(ać)*,
w czasie terażniejszym: *gad-a*.

IIgiej odmiany brzmienia **y** lub **i**, pisane także przez **é**; np.
spos. bezokol. *położ-yć, gaś-ić, słysz-éć, wol-éć, jeść*,
czas terażń. *położ-y, gaś-i, słysz-y, wol-i, j-é*.

IIIciej samogłoska **e**; np. *kraj-ać, kraj-e*; *dziękow-ać, dziękuj-e*.

Po sposobie bezokolicznym i rozkazującym*) nader łatwe jest poznawanie, do której odmiany Czasownik należy, i tak:

Do Iszej odmiany należą Czasowniki, kończące się w sposobie bezokolicznym na: **-ać**,

a w sposobie rozkazującym na: **-aj**.

Sp. bezok. *zn-ać, db-ać, słuch-ać, rań-ać, zgin-ać, pozamań-ać*

Sp. rozk. *zn-aj, db-aj, słuch-aj, rań-aj, zgin-aj, pozamań-aj*

Cz. terażń. *zn-a, db-a, słuch-a, rań-a, zgin-a, pozamań-a*.

*) Po jednej tylko postaci naczelnej (np. sposób bezokoliczny) uczący się języka polskiego, osobiwie cudzoziemiec, nie pozna, do której konjugacyji Czasownik odnieść należy. Np. na **-ać**: *wol-ać, wol-a*, należy do naszej Iszej; *sp-ać, spi*, do IIgiej; *or-ać, orz-e*, do IIIciej. Na **-yé**: *ucz-yć, ucz-y*, do IIgiej; *uż-yć, użyj-e*, do IIIciej. Na **-éć**: *słysz-éć, słysz-y*, do IIgiej; *drz-éć, drz-e*, do IIIciej. — Gramatycy jinnosławiańscy chcąc dokładniej stanowić o konjugacyjach, powymyślali formy idealne, którymi żaden język nie mówi; lecz ani taka forma jedna nie oznaczy konjugacyji. Np. na **-a**: *działa, pisa, blednia, słysza*; jedna forma, a każdy Czasownik jinnaczej się odmienia: czas ter.: *działa, pisze, blednieje, słyszy*. A przecież już i u nas zaczynają hołdy składać tym marzydłom, z pogardą zdrowszej nauki.

Do IIgiej odmiany należą wszystkie wielozgłoskowe, na **-yc/-ić, -eć**. Sposób rozkazujący ma trzon odkryty; np.

Sp. bezok. *kończ-yc, susz-yc, czyn-ić, taj-ić**, *jęcz-eć, mysl-eć*
 Sp. rozk. *kończ, susz, czyn, taj, jęcz, mysl*
 Cz. terażn. *kończ-y, susz-y, czyn-i, taj-i, jęcz-y, mysl-i.*

Do IIIciej odmiany należą wszystkie inne Czasowniki, tj. które ani do Iszej, ani do IIgiej nie należą; np. *orać, orz*, należy do IIIciej odmiany, bo chociaż sposób bezokoliczny ma końcówkę **-ać**, ale rozkazujący nie kończy się na **-aj**. Również *gotować, gotuj; lać, lój* itp. — *Życ, żyj; gnić, gnij* itp. należą dlatego do IIIciej odmiany, bo lubo w sposobie bezokolicznym kończą się na **-yc/-ić**, ale są jednozgłoskowe. — Tak następujące i wszystkie inne:

Sp. bezok. *ptak-ać, królów-ać, pokazyw-ać, wyskakiw-ać, rw-ać*,
 Sp. rozk. *ptacz, króluj, pokazuj, wyskakuj, rw-(ij)*.
 Cz. terażn. *ptacz-e, króluj-e, pokazuj-e, wskakuj-e, rw-e.*

st-ać, st-ać, br-ać, st-ać się, trz-eć, szal-eć, stukn-ać,
szl-(ij), ściel, bierz, stań się, trz-(yj), szalej, stukn-(ij)
szl-e, ściel-e, bierz-e, stań-e się, trz-e, szalej-e, stukn-e.

tluc, strzydz, grześć, plęść, kłaść, nieść, gryźć,
tlucz, strzyż, grzeb, pleć, kładź, nieś, gryż,
tlucz-e, strzyż-e, grzeb-e, plec-e, kładź-e, nieś-e, gryż-e.

Czasowniki odnoszą się do właściwych jim odmian bez względu na jich pochodzenie, utwór lub zmiany.

WZORZEC

trzech odmian czasownikowych.

I. odmiana

II. odmiana

III. odmiana.

I. Sposób bezokoliczny.

koch-ać, | ucz-yc, rob-ić, um-eć, | pis-ać.

*) Jak w deklinacjach piszą teraz: szyi, Maryi, ich, im, moi, twoich, swoim, zamiast porządnie jak jinni Słowianie i jak starzy Polacy: szyji, Maryji, jich, jim, moji, twojich, swoim, tak też i w konjugacji odrzucają zwyczajnej pisowni spółgłoskę przegubną **j**, gdy przed cienkim i staje; piszą: ta-ić, ta-i, sto-i, po-ić, po-i. zamiast foremnie: tajić, taji, stoi, pojić, poji itd. Gramatyka niniejsza, tak wszędzie, tak i w tym względzie przestaje schlebzać błędnemu zwyczajowi.

II. Sposób rozkazujący.

<i>koch-aj,</i>	<i>ucz,</i>	<i>rób,</i>	<i>um-ěj</i>	<i>piśz,</i>
<i>koch-aj-my</i>	<i>ucz-my,</i>	<i>rob-my,</i>	<i>um-ěj-my,</i>	<i>piśz-my,</i>
<i>koch-aj-cie</i>	<i>ucz-cie,</i>	<i>rób-cie.</i>	<i>um ej-cie,</i>	<i>piśz-cie.</i>

III. Sposób oznajmujący.

1. Czas terażniejszy lub przyszły dokonany

robi się najskładniej ze sposobu rozkazującego.

<i>koch-źj</i>	<i>ucz,</i>	<i>rób,</i>	<i>um-ěj,</i>	<i>piśz,</i>
<i>koch-am,</i>	<i>ucz-e,</i>	<i>rob-e,</i>	<i>um-ém,</i>	<i>piśz-e,</i>
<i>koch-asz,</i>	<i>ucz-ysz,</i>	<i>rob-isz,</i>	<i>um-ész,</i>	<i>piśz-esz,</i>
<i>koch-a,</i>	<i>ucz-y,</i>	<i>rob-i,</i>	<i>um-é,</i>	<i>piśz-e,</i>
<i>koch-amy,</i>	<i>ucz-ymy,</i>	<i>rob-imy,</i>	<i>um-émy,</i>	<i>piśz-emy,</i>
<i>koch-acie,</i>	<i>ucz-ycie,</i>	<i>rob-icie,</i>	<i>um-écie,</i>	<i>piśz-ecie,</i>
<i>koch-aja,</i>	<i>ucz-a</i>	<i>rob-a,</i>	<i>um-eja,</i>	<i>piśz-a.</i>

2. Czas przeszły.

Ze spos. bezokol. utwarza się najprzód sam pierwiastek czasu przeszłego :

<i>koch-ać,</i>	<i>ucz-yć,</i>	<i>rob-ić.</i>	<i>um-éć,</i>	<i>pis-ac,</i>
<i>koch-ał,</i>	<i>ucz-yl,</i>	<i>rob-il,</i>	<i>um-ał,</i>	<i>pis-ał,</i>
<i>koch-ałem,</i>	<i>ucz-ylem,</i>	<i>rob-ilem.</i>	<i>um-ałem.</i>	<i>pis-ałem.</i>

3. Czas zaprzyszły

robi się z czasu przeszłego :

<i>kochałem był;</i>	<i>uczyłem,</i>	<i>robiłem,</i>	<i>umiałem,</i>	<i>pisulem był.</i>
----------------------	-----------------	-----------------	-----------------	---------------------

4. Czas przyszły

składa się z pierwiastku czasu przeszłego :

<i>będę kochał,</i>	<i>uczył,</i>	<i>robił,</i>	<i>umiał,</i>	<i>pisał,</i>
---------------------	---------------	---------------	---------------	---------------

albo ze sposobu bezokolicznego :

<i>kochać,</i>	<i>uczyć,</i>	<i>robić,</i>	<i>umieć,</i>	<i>pisać będę.</i>
----------------	---------------	---------------	---------------	--------------------

IV. Sposób zawarowany

tworzy się z pierwiastku czasu przeszłego :

1. Czas terażn. i przyszły: *kochałbym,* itd. *uczyłbym* itd.

2. Czas przeszły i zaprzyszły: *kochałbyu był* itd,

V. Sposób łączący.

utwarza się z pierwiastku czasu przeszłego:

1. Czas terażni. i przyszły: **abym, żebym** itd. *kochał, uczył, robił* itd.
2. Czas przeszły i zaprzeczony: *gdybym był kochał ... pisał* itd.

VI. Jimiesłów

1. Czasu terażniejszego czynny

robi się składnie z 3. osoby licz. mn. czasu teraż. spos. oznajmującego:

kochaj-a, ucz-a, rob-a, umiej-a, pisz-a,
 nierodz: *kochaj-ąc, ucz-ąc, rob-ąc, umiej-ąc, pisz-ąc,*
 rodzaj: *kochaj-ący/a/e, ucz-ący, rob-ący, umiej-ący, pisz-ący.*

2. Czasu przeszłego

czynny niedorodzajowany czyli pierwiastek czasu przeszłego:

kochał/a/o, uczył/a/o, robił/a/o, umiał/a/o, pisał/a/o.

czynny nierodzajowany

wychodzi z pierwiastku czasu przeszłego:

koch-ał, ucz-ył, rob-ił, um-ał, pis-ał,
kochawszy, uczywszy, robiwszy, umiawszy, pisawszy,

bierny rodzajowany:

koch-any/a/e, ucz-ony, robi-ony, pis-any,

nijaki rodzajowany

tylko od Czasowników nijakich pochodzący: *zgniły/a/e.*

3. Czasu przyszłego (omownie)

czynny i nijaki: **mając** lub **mający/-a/-e, kochać, uczyć, gnić,**
 bierny: **mając być** lub **mający/-a/-e, być kochany, uczony** itd.

VII. Rzeczownik

trzonowy

wyrabia się z trzona postaci zwykle zrosniętej, np.

roz-kosz, na-uk-a, wy-rób, roz-um, o-pis :
 narosły

wytwarza się z jimiesłowu biernego czasu przeszłego:

kochanie, uczenie, robenie, pisanie

Przegląd

wyvodu względów czasownikowych.*)

Iszy względów szereg.

Sposób bezokoliczny :

piętno -é w końcówkach :

-ac, -yc, lub -ic, lub -ec, -ec, -ac, -uc,
albo -c, -dz, -śc, -zc.

Pierwiastek czasu przeszłego :

piętno -l w końcówkach :

-al, -yl, lub -il, -al, -ul, l

I. Czas przeszły, spos. oznajm.

Względy składane. Osobowanie.	}	-tem	-łam	-łom
		-leś	-łaś	-łoś
		-l	-ła	-ło
		-łyśmy	-liśmy	
		-łyście	-liście	

Cz. zaprz. sp. oz. -**łem był**

Cz. przys. sp. oz. **będę -l** al. -**ć będę**

Spos. zawarowany -**lbym** i

„ łączący **abym -l**

II. Jimiesłów czasu przeszłego

nijaki na: -**ly/a/e**, czynny na: -**l/-wszy**

bierny na: -**ny/a/e** lub -**ty/a/e**

Rzeczownik narosły (nijaki): **nie** lub -**cie**

Odmiana bezosobista: -**no** lub -**to**.

IIgi względów szereg.

Sposób rozkazujący :

piętno -j w końcówkach :

-aj, -yj, lub -lj, lub -ej, -ej, -uj, -ój,
albo ma przegub **miękkłi**.

Pierwiastek czasu terażniejszego :

znamion trzy :

-a | -y | lub -i | lub é | -e

I. Cz. ter. (i przysz. dok.) sp. oz.

Osobowanie.	}	-am	-e	lub -e	lub -em	-e
		-asz	-ysz	-isz	-esz	-esz
		-a	-y	-i	-é	-e
		-amy	-ymy	-imy	-émy	-emy
		-acie	-ycie	-icie	-écie	-ecie
		-aja	-ą	-ą	-eja	-ą

(-edzą)

II. Jimiesłów czasu terażniejsz.

nerodzajowany: -**ac**, rodzaj.: -**acy/a/e**.

Przysłówek na: -**ęcy**, -**ący** lub -**aco**.

Rzk. tżłonowy męz. na przeg. **twardy**,

„ żeń. na -**a** lub przegub **miękkłi**.

*) Powyższy system konjugacyjny, stawiając nie jedną (jak zwykle u gramatyków naszych), ale dwie postacie naczelne, od których się inne wywodzą, a formując czas terażniejszy i przyszły dokonany od sposobu rozkazującego (nie odwrotnie, jak u jinnych gramatyków), nie potrzebuje (jak u wszech gramatyków) *spisu Czasowników* tak zwanych *nieforemnych*, podciągając niemal wszystkie pod formacje foremne, przy względzie na kształcający się harmonijnie język i na zrówniałość. Jeżeli zaletą jest jakiego języka nie znać nieforemności, to zajiste tą chwałą okrywa się tu język polski osobliwie w Czasownikach, nad których trudnym układem gramatycy łamali i łamią sobie głowy.

Słynny pewien gramatyk sławiański, którego prace i u nas znajdują hołdowników, jidąc w ślady naukowych badań lingwistycznych osobliwie u Niemców, rozdzielił Czasowniki polskie na klas sześć, a w każdej postawił jeden do siedmiu wzorców wedle pni tak brzmiących: kl. I. w. 1. *pleł*, 2. *nies*, 3. *grzeb*, 4. *piek*, 5. *pn*, 6. *bi*, 7. *mr*. — kl. II. *dźwigną*, kl. III. w. 1. *bole*, 2. *kipie kipi*, kl. IV. *chwali*, kl. V. w. 1. *działa*, 2. *pisa pisi*, 3. *bra bier*, 4. *dzia dzie*, kl. VI. *kupowa kupu*, a za tymi wzorcami jidzie jeszcze tak zwana bezspójkowa konjugacja czterech Czasowników: 1. *wiedzie wied*, 2. *jed*, 3. *da dad*, 4. *jes będ by*. Już kilkanaście lat wcześniej podobną teorię napisał nam ziomek nasz p. H. Cegielski. — Nie nadeszła u nas pora wykazania, o ile owa nauka jest umiejętną; a gdy i tu miejsce k temu niestosowne, zostańmy przy praktycznych naszych trzech odmianach.

Do wprawy.

Iéj odmiany.

Wielozgłoskowe na **-ać**, *spiewać* (spiewaj) spiewam spiewasz spiewa, *wołać*, *śluchać*, *władać*, *kasać*, *stukać*, *gadać*, *mijać*, *wyganiać*, *zaklinać*, *umięrać*, *porywać*, *nazywać*, *kiwać*, *mięwać*, *zięwać*, *chować*, *kować*, *przerywać*.

Jednozgłoskowe na **-ać**: *dać* (daj) dam dasz da, *znać*, *pchać*, *dbać*, *tkać*, *tkać*, *dźgać*. Także *mieć*, (miej, mam, miał).

IIgiéj odmiany.

Wielozgłoskowe, tj. o rdzeniu *srodogłosnym* np. *waż-yć*, *przy-mil-ić* się.

Na **-yć** lub **-éć**, o przegubach miękkich grubych szumnych (**cz, sz, ż, rz**) jak *uczyć*: *licz-yć* (licz), *łecz-yć*, *głusz-yć* (głusz), *rusz-yć*, *służ-yć* (służ), *ważyć*, *dzierż-yć* (źle piszą i wymawiają: *dzierz-yć*), *warz-yć* (warsz), *marz-yć*, *wierz-yć*, *mierz-yć*; — *milcz-éć* (milcz), *jęcz-éć*, *słysz-éć* (słysz), *leż-éć* (leż), *patrz-éć* (patrz).

Na **-yć** lub **-éć**, o przegubach miękkich cienkich niesyczących (**p, b, f, w, — m, n, l, j**) jak *robić*: *kup-ić* (kup), *krop-ić*, *gub-ić* (gub), *traf-ić* (traf), *mów-ić* (mów), *dławić*, *grom-ić* (grom), *mamić*, *czyń-ić*, *ganić*, *dzwonić*, *chwal-ić* (chwal), *golić*, *chylić*, *poj-ić* (pój), *gojić*, *dojić*, *tajić*.*)

Cztery na **-éć**, których czas ter. ma znamię **é = i**, jak *umieć* (wymów *umié*):

<i>śmiéć</i> (śmiéj),	<i>śmiém</i> ,	<i>śmiész</i> ,	<i>śmié</i> ,	<i>śmiémy</i> ,	<i>śmiécie</i> ,	<i>śmieją</i> ,
<i>wiedziéć</i> (wiedz),	<i>wiém</i> ,	<i>wiesz</i> ,	<i>wié</i> ,	<i>wiémy</i> ,	<i>wiécie</i> ,	<i>wiedzą</i> ,
<i>jeść</i> (jédz),	<i>jém</i> ,	<i>jész</i> ,	<i>jé</i> ,	<i>jémy</i> ,	<i>jécie</i> ,	<i>jedzą</i> .

Tylko 3. os. licz. mn. utrzymała przegub **dz**, który w jinnych osobach wypadł.

Takoż jidą jich zrosnięte: *wy-roz-umiéć*, *po-wiedziéć*, *za-jeść*, *z-jeść*.

Jednozgłoskowe

Jednozgłoskowymi, tj. o rdzeniu *bez srodogłosu*, stały się niektóre przez uronienie srodogłosu; porównaj: *d-żdż-yć*, a *dyżdż* (*dészcz*), *m-sz-yć* a *mech*, *é-m-ić* a *ém-ny*, *m-gl-ić* a *miga* się Sposób rozkazujący ma końcówkę **-yj/-ij**, odpadającą w

*) Nieorganicznie tedy piszą: *po-ić*, *go-ić*, *do-ić*, — *po-iz*, *do-i* ... zamiast porządnie bez wyrzucania przegubu **j**: *poj-ić*, *poj-é*, *poj-iz*, *poj-i*.....

czasie terażniejszym: *dźdz(yj)* dźdźę -ysz -y, *msz(yj)* msz-ę -ysz -y, *ćm-(ij)* ćm-ę -isz -i, *mgl-(ij)* mgl-ę -isz -i Podobnież: *krzyć, lżyć, — tlić, lsnąć*, (nie: *slnić*, jak się doczytasz w niektórych autorach), *mdlić, tkwić, drwić, brzmieć*, brzmij brzmie brzmisz brzmi

Tu należą jeszcze: *drżać, drż-(yj)*, drży, — *żrzec* (wyj-rzecz, doj-rzecz, uj-rzecz), *wyj-rz-(yj)*, *wyj-rzy*, — *mżec mż-(yj)*, *mży**.

Trzy na -ać: *spać, sp-(ij)*, spi, — *stać* (dawniej: *stoj-ać, stoj-ać*, jak dotąd u ludu), *stój, stoi*, — *bać się (bojać, bąjał się), bój się, boji się*.

IIIej odmiany.

Na -ać. W sposobie rozkazującym i w czasie terażniejszym przegub twardy: **t, d, s, z, — k, g, — itd.**

mięknie na: **c, dz, sz, ż, — cz, ź, — np.**

szezebiotać (szezebioć) szezebioćce, czezać (czesz), kołysać, opasać, kazać (każ), mazać, wiązać, lizać, plukać (plucz), strugać (struż), kopać (kop), sypać, skubać (skub), łamać (łam), kłamać, orać (orz); podobnie: *łajać (łaj), bąjać, krajać itp.*

Na -ować, -ywać/-iwać. W sposobie rozk. & narostek: -ow, -yw/-iw mięknie na -uj: *polować (poluj) poluje, pracować, chorować, budować, częstować, gospodarować, — zgadywać (zgaduj), wywoływać, zyskiwać (zyskuj)*. Dawniej mówiono: *zgadować, zyskować*

Na -eć**): *mądrzeć (mądrzej), głupieć, boleć, żółknieć, butwieć, oniemieć, kamienieć, tręwieć, słabieć, siwieć, ładnieć, bogawieć.*

Jednogłoskowe.

Na -ać: *grzać (grzej) grzeje, siać (siej) sieje, lać (lój) leje, piąć (piej) pieje, stać (szlój) szle, ślać (ściel) ściele.*

*) Np. *Mama mży* (drzemiąc, przymrużąc oczy). *Snem mżę*, albo *mży mi się*, albo *sea mnie mży*, — *Jak tam na dworze? Mży*. (Bardzo drobny dżdżyk pada).

***) Czasowniki, wyrażające stan wzmagający się, mają otwarte e w końcówce -eć, i należą do IIIej odmiany; inne na -eć mają e przegłoszone, a należą do IIgiej odmiany.

Na **-yc/-ić**: *myć* (myj) *myje*, *żyć*, *wyc*, *ryć*, *tyć*, *rzyć*, *kryć*, *pić* (pij) *pije*, *bić*, *wić*, *gnić*.

Na **-eć**: *mlać* (miel) *miele*, *plać* (piel) *piele*.

Na **-uć**: *czuć* (czuj) *czuje*, *kuć*, *źuć*, *suć*, *snuć*, *knuć*, *truć*, *psuć*, *pluć*, *szczać*, *obuć*, *wyzuć*, — *kluć* (kłuj) *kłuje* ... i (kol) *kole* ... *pruć* (pruj) *pruje* i (porz) *porę*, *porzesz* *porze* *porą*.

Uzupełnienia.

Są Czasowniki do IIgięj i IIIcięj odmiany należące, które w osobach skrajnych (tj. w Iszej os. I. poj. i w 3cięj os. I. mn.) czasu teraźniejszego i równego mu czasu przyszłego dokonanego przegub **twardszy** zachowują.

a) W IIgięj odmianie.

Kiedy w Czasownikach na **-ić**, **-eć** przegub jest *cienki* **syczący**, takowemu w osobach skrajnych odpowiada **twardszy**, bo *grubo miękki*, mianowicie:

cienkim:	ć ,	dź , — ś ,	ź , — ść ,	źdź
odpowiadają:	c ,	dz , — sz ,	ż , — szcz ,	żdź .

Przykłady.

<i>nuc-ić</i>	<i>radz-ić</i>	<i>proś-ić</i>	<i>muś-ić</i>	<i>woź-ić</i>	<i>gość-ić</i>	<i>jeźdź-ić</i>
<i>nuc</i>	<i>radź</i>	<i>proś</i>	<i>muś</i>	<i>woź</i>	<i>gość</i>	<i>jeźdź</i>
<i>nucę</i>	<i>radzę</i>	<i>proszę</i>	<i>muszę</i>	<i>wozę</i>	<i>goszczę</i>	<i>jeżdżę</i>
<i>nucisz</i>	<i>radzisz</i>	<i>prosisz</i>	<i>musisz</i>	<i>wozisz</i>	<i>gościsz</i>	<i>jeździsz</i>
<i>nuci</i>	<i>radzi</i>	<i>prosi</i>	<i>musi</i>	<i>wozi</i>	<i>gości</i>	<i>jeździ</i>
<i>nucimy</i>	<i>radzimy</i>	<i>prosimy</i>	<i>musimy</i>	<i>wozimy</i>	<i>gościmy</i>	<i>jeździmy</i>
<i>nucicie</i>	<i>radzicie</i>	<i>proście</i>	<i>musicie</i>	<i>wozicie</i>	<i>gościcie</i>	<i>jeździcie</i>
<i>nucą</i>	<i>radzą</i>	<i>proszą</i>	<i>muszą</i>	<i>wożą</i>	<i>goszczą</i>	<i>jeżdżą</i>

Czcć [od *cz(e)ść*] *czcij*, *czczę*, *czczisz*, *czci*, *czczą*.

Do wprawy.

Nęcić, *wiercić*, *karcić*, *kłócić*, *łeć*, *chodzić*, *rządzić*, *gładzić*, *śledzić*, *głosić*, *wisnąć*, *grozić*, *łazić*, *pościć*, *pieścić*, *mieścić*, *gnieździć* i *pomnieć*.

b) W IIIciój odmianie.

W następujących Czasownikach przegub **twardy** w osobach skrajnych nie mięknie:

1. Wszystkie na **-ać**; np.

dąć	piąć	ciąć	tknąć	sunąć	garnąć	sypnąć
dąć-(ij)	piąć-(ij)	ciąć-(ij)	tknąć-(ij)	sunąć	garnąć-(ij)	sypnąć-(ij)
dmę	pnę	tnę	tknę	sunę	garnę	sypnę
dmiesz	pniesz	tniesz	tkniesz	suniesz	garniesz	sypniesz
dmą	pną	tną	tkną	suną	garną	sypną.

2. Wszystkie na złożone końcówki: **c, dz, śc, źc**; np.

tluc	strzedz	mieść	jiść	paść	leźć
tlucz	strzeż	mieć	jidź	paś	leź
tlukę	strzeżę	miotę (miotę)	jidę	pasę	leżę
tluczysz	strzeżesz	mieciesz	jidziesz	pasiesz,	leżiesz
tluką	strzeżą	miotą (miotą)	jidą	pasą	leżą.

3. Cztery Czasowniki na **-ać**, z odpadającą końcówką sposobu rozkazującego: **-yj/-ij**; np.

rwąć	rw(ij)	rwę	rwiesz	rwie	rwieśmy	rwiecie	rwą;
zwać	zw(ij)	zwe	zwiesz	zwie	zwiemy	zwięcie	zwą;
łgać	łż(ij)	łgę	łżesz	łże	łżemy	łżecie	łgą; (łżę, łżą).
ssać	śś(ij)	śśę	śśiesz	śście	śśieśmy	śście	śśą.

4. Pięć na **-ać**, w których sposób rozkazujący kończy się na przegub zmiękczoney:

brać	bierz	bierę lub biore	bierze....	bierą lub biorą
prać	pierz	pierę lub piore	pierze....	pierą lub piorą
stać się	stań się	stanę się	stanie się....	staną się
wstać	wstań	wstanę	wstanie....	wstaną
jechać	jedź	jadę	jedzie....	jadą.

5. Pięć Czasowników na -rzec.

(za-....)trzeb	drzeć	(u-....)mrzeć	(wy-, za-....)wrzeć	przeć
trz-(y)	drz-(y)	mrz-(y)	wrz-(y)	prz-(y)
trę	drę	mrę	wrę	prę
trzesz	drzisz	mrzesz	wrzesz	przesz
trą	drą	mrą	wrą	prą.

W Czasowniku: *chcieć, chciej* cienkie **ć** we wszystkich osobach zamienia się na grube **c**: *chce, chcesz, chce, chcemy, chcecie, chcą*.

NIESTATECZNOŚCI W ODMIANIE.

I. Są Czasowniki na -ać, które za dwojakim sposobem rozkazującym dwojako się odmieniają, albo podług Iszej, albo raczej podług IIIciej odmiany; np. *lechtać*

podług I. odm. *lechtaj, lechtam, -asz, -a, -amy, -acie, -ają*;
 podług III. odm. *leche, lecheę, -esz, -e, -emy, -ecie, -a*;
 albo z przegubem szumnym: *lechez, lechezę itd.*

Tu należą Czasowniki o narostku -ot, np. *migotać, trzepotać, gruchotać, łomotać, szczebiotać, swięgotać, dygotać, turkotać*. Także: *kolatać, platać, deptać; — brukać, płukać, skukać, gdukać, kwokać, krakać, strugać; zyskać, głaskać, muskać, klaskać, mlaskać, pluskać; — paplać, babrać, szemrać, gdyrać, gmyrać, guzdrać się*. np. *platać plątaj plątam lub plącz plączę; świstać świstaj świstam lub świszcz świszczę; gwizdać gwizdaj gwizdam lub gwizdź gwizdźę*. Tak: *chlustać, chlóstać, chlustać, gwazdać* itd.

Pewne Czasowniki na -ać pozbywają się już Iszej odmiany, przechodząc do trzeciej:

szeptać, podług I. odm. *szeptaj — — szeptamy, -acie, -ają*;
 podług III. odm. *szepe, szeptę -esz, -e, -emy, -ecie, -a*,
 lub: *szeptez, szeptę. -esz, -e, -emy, -ecie, -a*.

Szczególnie o przegubach **p**, **b**; np.

rabuć, podług I. odm. *rabaj, — — — — — rabaja*;
 podług III. odm. *rab, rabię, -esz, -e, -emy, -ecie, -a*.

Tak: *kopać, chrapać, chapać, chlapać, kłapać, łapać, tupać, trzepać; — szarpać, czerpać, kupać, szczytać, sapać, drapać, chrapać, klepać; tudzież: kaszlać, żebrać, bazgrać, krzesać, kęłysać* itp.

Od niektórych Czasowników jedne względy z *pierwotnej*,
inne z *narosniętej* kibici więcej są w używaniu; tak:

rzec (rzeknąć),	rzeknij,	rzeknę,	rzeknie,	rzekł;
żędz i żegnać	żegnij,	żegnę,	żegnie,	żegł;
przy-siadz,	przy-sięgnij,	przy-sięgnę,	przy-sięgnie,	przy-sięgł;
łędz i legnąć,	legnij,	legnę,	legnie,	legł;
biędz i biegnąć,	biegnij,	biegnę,	biegnie,	biegł;
za-przadz,	za-przęgnij,	za-przęgnę,	za-przęgnie,	za-przęgł;
ładz legnąć,	lęgnij,	lęgnę,	lęgnie,	lągł;
grzążć grzęznąć,	grzęznij,	grzęznę,	grzęmie,	grzął;
paść (padnąć),	padnij,	padnę,	padnie,	padł;
kraść (kradnąć)	kradnij,	kradnę,	kradnie,	kradł;
rósć i rosnąć,	rośnij,	rosnę,	rośnie,	rósł.

W pierwiastku czasu przeszłego zgłoska *-ną* częściej ginie:
śląbną-ć, śląbn-ł, zgad-ł, wiądł, chułł, puchł, kłakł, pękł, znikł, mókł,
zwykł, oślepl, lępl, trzął, gął, kłakł, kwitł, marzł, a osobliwie w
osobach o zgłosce przydłużonych: brzęknął, brzękła; brakło; drap-
nął, drapi; klasnął, klasła itp.

Przegląd

Czasowników podobnych brzmieniem, a różnych znaczeniem i odmianą.

pa-trzć	trzć	drzć (dygotać)	drzć	(szarpać)	
Odm. II. pa-trz	Odm. III. trz(yj)	Odm. II. drz(yj)	Odm. III. drz(yj)		
pa-trzę	trzę	drzę	drę		
pa-trzy	trze	drzy	drze		
pa--trzał	trzał	drzał	darł		
doj-rzćć (okiem)	irćć	mźćć (drzemać)	u-mrżćć		
Odm. II. doj-rz	Odm. III. ir(yj)	Odm. II. mż(yj)	Odm. III. u-mrż(yj)		
doj-rzę	irzę	mżę	u-mrżę		
doj-rzy	irze	mży	u-mrże		
doj-rzał	irzał	mżał	u-marł		
wrżćć	za-wrżćć	prżćć	prżćć	(cisnąć)	
Odm. II. wrz(yj)	Odm. III. za-wrż(yj)	Odm. III. przej	Odm. III. prz(yj)		
wrzę	za-wrżę	przeję	prę		
wrze	za-wrże	przeje	prze		
wrzał	za-wrzał	przał	parł		

Dojrzyć (np. jak owoc) dojrzeć, dojrzeje, dojrzeje, dojrzal.

Uwagi

o względach czasownikowych.

I. Sposób bezokoliczny.

Sposób bezokoliczny jest najwłaściwszą nazwą każdego Czasownika, a ma końcówek następujących dziewięć, w których tkwi piętno jego **-ć**:

1. -ać <i>d-ać, czyt-ać;</i>
<i>prac-ow-ać, zgad-yw-ać;</i>	3. -eć <i>mądrz-eć;</i>
2. -yć <i>m-yć, licz-yć;</i>
lub -ić <i>b-ić, gań-ić, mów-ić, poj-ić;</i>
lub -éć <i>leż-éć, cierpi-éć;</i>	4. -ać <i>j-ać, gasn-ać;</i>
	5. -uć <i>cz-uć;</i>
<i>kł-uć (kłuj i kol);</i>
<i>pr-uć (pruj i porz).</i>

A końcówki złożone z przegubu i z piętna **-ć**:

6. -c (<i>=ć</i>) <i>rzéc;</i>	8. -ść (<i>=ść, tć, dć</i>) <i>nieść, miéść, jeść;</i>
7. -dz (<i>=gć</i>) <i>módz;</i>	9. -źć (<i>=źć</i>) <i>léźć.</i>

II. Sposób rozkazujący.

Sposobu rozkazującego piętnem jest **j**, bądź wyraźne, bądź w miękkim przegubie tkwiące. Na ośmióraki sposób rozkazujący łatwo Polak z używania trafia:

1. -aj (odpadające w czasie ter.):	<i>szuk-ać</i>	<i>szuk-aj</i>	<i>szuk-a;</i>
2. -yj (stałe w czasie ter.):	<i>m-yć</i>	<i>m-yj</i>	<i>myj-e;</i>
-ij	<i>p-ić</i>	<i>p-ij</i>	<i>pij-e;</i>
-éj	<i>l-ać</i>	<i>l-éj</i>	<i>lej-e;</i>
3. -ej (stałe w czasie ter.):	<i>szal-eć</i>	<i>szal-ej</i>	<i>szalej-e;</i>
4. -uj) (stałe w czasie ter.):	<i>prac-ow-ać</i>	<i>prac-uj</i>	<i>pracuj-e;</i>
-ój)	<i>st-ać</i>	<i>st-ój</i>	<i>stoj-i;</i>
5. przegub miękki odkryty:	<i>walcz-yć</i>	<i>walcz</i>	<i>walcz-y;</i>
	<i>dzwoń-ić, dzwoń, dzwoń-i, top-ić top top-i, patrz-éć patrz, patrz-y;</i>		
6. przegub zmiękczone odkryty:	<i>or-ać orz</i>	<i>orz-e, wleć wlecz wlecz-e;</i>	
7. przegub miękki z końcówką -yj/-ij/-éj , odpadająca w cz. terażn.:	<i>drż-éć drż-yj drż-y, pomni-éć pomni-ij pomni-i, brzm-éć brzm-éj brzm-i.</i>		
8. przegub zmiękczone z końcówką: -yj/-ij , odpadająca w cz. terażn.:	<i>lg-ać lż-yj lż-e, sp-ać sp-ij sp-i.</i>		

Sposób ten ma tylko 2gą osobę lic. poj. a 1szą i 2gą lic. mn.; jinne osoby biorą się z czasu terażniejszego z dodatkiem słówka *niech, niechaj*, a z naleganiem *niechże, niechajże*; np.

niech	kończę,	kończ,	niech	kończy,
	kończmy,	kończcie,	niechajże	kończą.

Czas terażniejszy.

Zbacza teraz formacja czasu terażniejszego w Czasownikach:

sp. bezok.	dać i dawać,	stawać,	wyznąć i wyznawać itp.
sp. rozk.	daj dawaj,	stawaj,	wyznaj wyznawaj,
cz. ter.	daję,	staję,	wyznaję,

(dawniej mówiono porządnie: *dawam, stawam, wyznawam* itd.)

Czasownik: *wziąć* (mylnie piszą: *wziąść*), ma: *weź* lub *weźmij, wezmę, weźmiesz, weźmie*, — *weźmiemy, weźmiecie, weźmą*.

Gorzeć (o pożarze mówiąc) ma tylko 3cie osoby: *gore, gorą*; ale: *gorzeć* (pałać), *gorzej, gorzeję, gorzejesz gorzeję*

Osobę 3cią l. mn. mają w starożytnym kroju: *daj, dam, dadzą, jédz jém jedzą, wiédz wiém wiedzą*.

Przysłówek czasownikowy.

Jimiesłów czasu terażniejszego czynny na *-ać*, stał się Przysłówkiem czasownikowym na *-ęcy, -ący i -ąco* (*-ęcy* mówili starzy Polacy, jak dzisiaj lud; *-ąco* jest końcówką najpóźniejszą); np. *Stojący* (*stojący*) jemy święcone. Piszę *siedzący* (*siedziąco*); czytałem *leżący*. *Niechący* go traciłem. Skończyę *spiewający*, tj. z łatwością; co jinnego: *spiewając* kończę, tj. i spiewam i kończę. — Przysłówek czasownikowy służy jak wszelki Przysłówek do określenia jinnego Czasownika na pytanie *jak?*

Czas przeszły sposobu oznajmującego.

Robiąc ze sposobu bezokolicznego pierwiastek czasu przeszłego, ściągnięte końcówki wprzód rozwiązesz, a samogłoskę: *e*, przemienisz na: *ó* lub *a*; np.

<i>plęść,</i>	<i>bość,</i>	<i>paść,</i>	<i>znaléć,</i>	<i>rzéc,</i>	<i>powléc,</i>	<i>módz,</i>	<i>grześć,</i>
<i>pletć,</i>	<i>bodć,</i>	<i>pasć,</i>	<i>znalezć,</i>	<i>rzekć,</i>	<i>powlekć,</i>	<i>mogć,</i>	<i>grzebć,</i>
<i>plótk,</i>	<i>bódk,</i>	<i>paśk,</i>	<i>znalazk,</i>	<i>rzekł,</i>	<i>powlókł,</i>	<i>mógk,</i>	<i>grzebk.</i>

Czasowniki: *t-rzéc, d-rzéc, p-rzéc, ż-réc, um-rzéc, wy-werzéc.* itp. przyjmują w rdzeń samogłoskę: **a**; np. *tar-ł, dar-ł, par-ł, żar-ł, umar-ł, wywar-ł*; a Czasowniki: *m-léc, p-léc,* samogłoskę **e**: *mell, pell.*

Od Czasownika: *jiść, czas przeszły: szedł, szła, szło.*

Czasowniki na *-éc, -eć,* podgłosy *é, e,* na tęgie *a* zamieniają; np.

słyszec, wiedziec, pomniec, drzec, mysliec, kulec, dziczec, słyszał, wiedział, pomniał, drzał, myślał, kulał, dziczał.

Osobując Czasownik w czasie przeszłym, samogłoski: **o, ó, — a,** prócz rodzaju męskiego wszędzie na: **e, — e** zamieniamy, np.

<i>wiózłem,</i>	<i>wieźlam,</i>	<i>wieźłom,</i>		<i>brnąłem,</i>	<i>brnęłam,</i>	<i>brnęłom.</i>
<i>wiózłeś,</i>	<i>wieźłaś,</i>	<i>wieźłoś,</i>		<i>brnąłeś,</i>	<i>brnęłaś,</i>	<i>brnęłoś,</i>
<i>wiózł,</i>	<i>wieźła,</i>	<i>wieźło,</i>		<i>brnął,</i>	<i>brnęła,</i>	<i>brnęło itd.</i>

Stęzone **a** wraca w wietkie **e** w zawodzie znamienitym; np.

<i>sieść (siąść),</i>	<i>siadłem,</i>	<i>siadłyśmy,</i>	—	<i>siedliśmy,</i>	<i>siedliście,</i>	<i>siedli,</i>
<i>leść</i>	<i>laźłem,</i>	<i>laźłyśmy,</i>	—	<i>leźliśmy,</i>	<i>leźliście,</i>	<i>leźli.</i>

Cechy osobowe dodawać można także jinnym słowom na początku zdania stojącym; np.

<i>jam</i> }	<i>pisal, -a, -o;</i>	<i>ojcam</i> }	<i>prosił, -a, -o,</i>	<i>człowiekiem,</i>
<i>tyś</i> }		<i>ojcaś</i> }		<i>człowiekoś</i>
<i>myśmy</i> }	<i>pisali, -li;</i>	<i>ojcaśmy</i> }	<i>prosiły, li</i>	<i>człowiek,</i>
<i>wyście</i> }		<i>ojcaście</i> }		<i>ludzieśmy,</i>
				<i>ludzieście,</i>
				<i>ludzie.</i>

Powiniennem przyjmuje piętna rodzajowe i osobowe:

<i>powiniennem,</i>	<i>powinnam,</i>	<i>powinnom,</i>		<i>służyć rodzicom.</i>
<i>powinieneś,</i>	<i>powinnaś,</i>	<i>powinnoś,</i>		
<i>powinienn,</i>	<i>powinna,</i>	<i>powinno,</i>		
<i>powinnyśmy,</i>	<i>powinniśmy,</i>			
<i>powinnyście,</i>	<i>powinniście,</i>			
<i>powinny,</i>	<i>powinni,</i>			

Jimieństw czasu przeszłego czynny

powstaje z pierwiastku czasu przeszłego zapomocą piętna **sz**; np. *tkułt tkułt**sz**y, wylazł wylazł**sz**y, darł darł**sz**y.*

Lecz gdy przed **ł** jest samogłoska, takowe zamienia się na **w**; np.

<i>kochał.</i>	<i>sądził,</i>	<i>pomknął,</i>	<i>wyżuł,</i>
<i>kochawsz,y,</i>	<i>sądziwsz,y,</i>	<i>pomknąwsz,y,</i>	<i>wyżuwsz,y.</i>

Jimieństw czasu przeszłego bierny

ma dwa piętna: **n**, i **t**, tkwiące w szesciu końcówkach: **-any, -ony; — -yty/-ity, -uty, -ęty, -(ar)ty.**

Końcówka :	zamienia się na :	Na przykład :
-al	-any	<i>blag(-al)any, ujrz(al)any.</i>
-yl/-il w wielozgłoskowych i samo -l	-ony	<i>susz(-ył)ony, zmył(-il)ony.</i>
-yl/-il w jednozgłoskowych	-yty/-ity	<i>tku(k-ł)czony, zgry(z-ł)ziony.</i>
-ul	-uty	<i>wyr(-ył)yty, zab(-il)ity.</i>
-al	-ęty	<i>opl(-ul)uty, kł(-ul)uty.</i>
(ar) l	(-ar)ty	<i>zmarzn(-al)ięty, ci(-al)ęty,</i> <i>par(-ł)ty, wywar(-ł)ty.</i>

CZASOWANIE TRZECIOOSOBOWE.

Czasowniki, mające tylko 3cią osobę liczby pojedyn. rodzaju nijakiego przez wszystkie sposoby i czasy bez strony biernój, trzecioosobowe się nazywają; np. *grzmieć, niech grzmi, grzmiało, grzmiało było, będzie grzmiało, grzmiałoby, grzmiałoby było, aby grzmiało, aby było grzmiało, grzmiać, grzmot.*

Tak: *łyskać, łyska; boleć, boli; świeżbić, świeżbi, dźiać się, dzieje się; switać, swita; dnieć, dnieje; zmierzchać się, zmierzcha się.*

CZASOWANIE OMOWNE.

Odmiana omowna wyraża względy *możności, powinności i konieczności* słowami pomocnymi: *można, należy* (mam, powinienem), *trzeba* (potrzeba); np.

<i>można,</i>	<i>należy,</i>	<i>trzeba,</i>	<i>kochać bliźniego,</i> <i>być kochanym.</i>
<i>można było,</i>	<i>należało,</i>	<i>trzeba było,</i>	
<i>można będzie,</i>	<i>będzie należało,</i>	<i>trzeba będzie,</i>	
<i>możnaby,</i>	<i>należałoby,</i>	<i>trzebaby itd.</i>	

DZIAŁ DRUGI.

NIEODMIENNE CZĘŚCI MOWY.

I. ROZDZIAŁ.

O Przysłówku.

Mało jest w każdym języku Przysłówków pierwotnych; np. *nie, tu, aż*; pochodne powstały albo z *Rzeczowników*, albo z *Przymiotników*.

I. Rzeczowniki w pewnych przypadkach przysłówkowo się używają; np.

W 4tym przypadku: *jutro rano wstać; raz, dwa razy, dwa kroć być; trochę popłakać*. W 6tym przypadku najczęściej; np. *czasem się bawić, wierzchem jechać, obozem stanąć, milczkiem się wynieść, górą porastać, przodem jisać, godzinami napada dreszcz*.

Lub z Przyjmkami: *z góry płacić, z gruntu pocziwy, z duszy z serca życzyć, na czas przybyć, na pogotowiu mieć, o głodzie żyć, za prawdę powiadać*; a łącznie piszą się już: **zaraz, do-dnia, wewnątrz, zewnątrz, zawczasu, wczas, wciąż, wbrew, wobec** itp.

II. Przysłówki z Przymiotników potworzone niczym jinny nie są, jak pewnymi *przypadkami* w rodzaju *ni-jakim* z zachowaniem starodawnych rzeczownikowych końcówek; Przyjмки zaś z niektórymi się już zrosły.

Łatwo się o tój prawdzie przekonać, przypadkując Przymiotnik krojem niedorodzajowanym (rzeczownikowym, nieokręślnym) np. *cich cicha cicho*, lub jinny: *praw prawa prawo, całek całka całko, święt święta święto* w rodz. nij., jak Rzeczownik nijaki np. *święto*:

Rz. 1. *święto*, 2. *święta*, 3. *świętu*, 4. *święto*, 6. *świętem*, 7. *w święcie*
Przsl. *cicho*, z *cicha*, po *cichu*, w *prawo*, *całkiem*, *święcie*

Jinne przykłady:

1. **-o** daleko, prosto, krótko, prędko, bosy, trojako.
2. **-a** z daleka, z prosta, zwolna, zgoła, spełna, z niemiecka, zobca, zdawna, za widna, za świeża, od dawna.
-u za młodu, z młodu, znowu.
3. **-u** pomatu, po polsku, po miejsku, po ludzku.
4. jak 1. w lewo, na sucho, na czysto, naco, naczczu.
a bez wygłosu: **-o**: wprost, na odlew, na oślep.
6. **-em** spolem
7. **-e** miękzące przegub twarde: cale, dalece, wielce, w krótcie, na prędcie, wcale, nadaremnie.

2gi przypadek l. mn. o nagim trzonie dochował się tylko w wyrażeniu: z **dawien** dawna.

3ci przypadek przysłówkowy tworzy się także z przymiotnikową końcówką **-emu**; np. czemu? temu, po mojemu, po jakiemu? po staremu, po dawnemu, po głupiemu, po dziecinnemu.

Przysłówki w 1. przypadku na **-o** są najpowszechniej w używaniu, a mianowicie:

a) Od pierwotnych Przymiotników; np. kus-y kus-**o**, lub-**o**, ma**o**, pstr**o**, tward**o**, du**o**.

b) Od Przymiotników o przegubie miękkim; np. tań-**o**, tania**o**, śred-**o**, przed**o**, gorą**o**, głupio**o**.

c) Od Przymiotników pochodnych na **-aty**, **-ysty**/**-isty** **-awy**, **-owy**, **-omy**, **-ony**, **-ki**; np. bogato, pękato; — parzysto, piaszczyto, rześisto, dwojisto; — krwawo, słodkawo, niebieskawo; — częściowo, jałowo, urzędowo; — takomo, wiadomo; — słono, zielono: — płazko, cienko, rzadko, wysoko.

Przysłówki w 7. przp. na **-e** miękzące tworzą się z Przymiotników na: **-yty**/**-ity**, **-ywy**/**-iwy**, tudzież na **-ny** z poprzedzającą spółgłoską, i z pochodzących od jimie-słówów nijakich na **-ly**; np. należyty należy**cie**, pracow-

cie, sowiecie; — *dotkli(w-y)wie, szczęśliwie, osobliwie*; — *chwaleb(n-y)nie, codziennie, podwójnie*; — *doskona(ł-y) doskonale, czule, zawile, biegle*.

Wiele jednak Przymiotników na **-ny** tworzy Przystłówki na **-o**; np. *gładziuchno, smutno, ciasno, wypukło, kopno, szumno, pełno, ludno, dawno, pełno, czarno, lacno, spieszno, gnuśno, czujno, raźno, pieprzno* i jinne.

Są Przystłówki, które wedle myśli dwojako się wyrażają; albo 1. przypadkiem na **-o**, albo 7. przypadkiem na **-e**; np.

<i>Bujno</i> na Podolu (tj. urodzaj tam jest).	<i>Bujnie</i> rosną chwasty.
<i>Straszno</i> na stepie (jest).	<i>Strasznie</i> zbity.
<i>Niebezpieczno</i> na puszczy (jest).	<i>Niebezpiecznie</i> się narażać.
<i>Dziwno</i> mi (jest).	<i>Dziwnie</i> się to plecie.
<i>Jasno</i> się tłumacz.	<i>Jasnie</i> Wielmożny (w tytule).
<i>Lekko</i> dźwigać brzemie własne (jest).	<i>Lekce</i> ważyć naukę.
<i>Miło</i> spocząć (jest).	<i>Mile</i> witać przyjaciela.
<i>Srogo</i> ukarana nieroztropność.	<i>Srodze</i> się pastwić itp.

Złożone Przystłówki są albo **spojone** w jedno słowo: np. *ni-gdy, ni-gdzie, na-z-byt, po-jutrze, po-za-wczoraj, jedno-stajnie, co-dzień, w-cięż, tym-czasem, samo-pas, na-tych-miast, w-dwój-na-sób*, — albo **niespojone** czyli wyrażenia przysłówkowe; np. *co godzina, co roku, w samęj rzeczy, ani słychu, ani wątpić, chybił trafił, chłop w chłopa, ząb za ząb, ślad w ślad, kubek w kubek, krok za krokiem, z tropu w trop*.

Najważniejszy jest podział Przystłówek pod względem znaczenia; wyrażają one *cztery* główne okoliczności ku określeniu jinnych słów: okoliczność **miejsca**, okolicz-

Uwaga. W naszym czasie psującego się coraz więcej języka polskiego rozpowszechnił się w mowie ustnej i pisemnej *dziwoląg przysłówkowy tak samo*, wyraźnie na niezgrabne oddanie niemieckiego eben so. Niemieckie: eben so handeln, ma logikę mowy ludzkiej; tu bowiem Przystówek so jest określony drugim Przystówkiem eben. Na pytanie: wie handeln? odpowiedź: so handeln; a na pytanie **wie** so? odpowiedź: **eben** so. — Aliści w niedorzecznym: *tak samo działać*, nie dopatrzysz tej logiki. Na pytanie: *jak działać?* odpowiesz wprawdzie *po ludzku: tak działać*; lecz na dalsze pytanie *jak tak?* nie odpowie człowiek: *tak samo*, albowiem *samo* nie jest Przystówkiem, ale słowem rodzajowanym: *sam, sama, samo*, w rodzaju jakim, do określenia zaś Przystówka (np. *tak*) mowa ludzka nie używa słowa rodzajowanego (np. *sam/a/o, dobry/a/e*), ale tylko jinnego Przystówka. Wyrażenie się *tak samo* jest przeto *absurdum* w mowie ludzkiej. — Nigdy Polacy tak nie mówili, mając na to obfitość wyrazów: *tak, tak też, także tak, toż, takóž* (po stpol. *takież*) również, podobniež, za równo, jednako, jednakwo itp.

ność **czasu**, okoliczność **sposobu** i okoliczność **powodu** (przyczyny), a wszelkie te są albo **pytajne** albo **wzka-
zujące**, albo **względne**.

Przy- słów- ki:	Pytajne,	wskazujące,	względne,
I. Miej- sca	gdzie? kędy?) którędy?) skąd? odkąd? dokąd?	tu, tutaj, tam, tuż, podle, górą, spodem. ondzie, ówdzie, jindzie, wszędzie, nigdzie. gdzieś, gdziebądź, gdziekolwiek. gdziejindziej, gdzieniegdzie tędy tamtędy, onedy, owędy, jinędy, wszędy. kędys, kędybądź, kedykolwiek, którędys... stąd, stamtąd, zonąd, zowąd, zinąd, zewsząd. skądęś, skądabądź, skądkolwiek, znisnąd.... odtąd, dotąd, potąd (póty), dopotąd.	gdzie... (kędy... (którędy... skąd... odkąd... dokąd... itd.
II. Cza- su obecności: przeszłości: przyszłości:	kiedy?	wtedy, natenczas, zaraz, wnet, zawsze, nigdy. kiedys, kiedybądź, kiedykolwiek. najprzód, następnie, dalej, nakoniec... teraz, ninie, dziś, dzisiaj, dopiero. dawniej, niegdyś, przedtym, wczoraj, onegdaj jutro, pojutrze, pozajutro, na przyszłość.	kiedy...
III. Spo- sobu	jak? pojakiemu?	tak, jakoś, jakobądź, jakokolwiek. bardzo, nader, osobliwie, niemal, aż, za, zbyt. pilnie, ładnie, wysoko... (Tych najwięcej). po naszemu, po niemiecku, po dobremu.	jak...
IV. Po- wodu	dłaczego? czemu? naco?	dłatego, temu, nato,	dłaczego... czemu... naco...

Względne są te same, co i pytajne, ale się odnoszą do wskazujących; np. *Gdzie* rosną pomarańcze? *Tam*, gdzie klimat cieplejszy. — *Kiedy* było gorzej? *Dawniej*, kiedy było mniej nauki. — *Jak* postępujesz? *Tak*, jak mi każą. *Dłaczego* chodzisz do szkoły? *Dłatego*, *dłaczego* jinni uczniowie.

Prócz owego podziału są Przysłówki:

Twierdzące: *tak, zaiste, jistotnie, zapewne, prawdziwie, rzeczywiście, bez wątpienia, w samej rzeczy, prawda, za prawdę, do-prawdy, téż, także.*

Przeczące: *nie, nigdzie, nigdy, znisnąd, przenigdy, bynajmniej, jakożywo, przeciwnie* itp.

Wątpienia: *może, chyba, niby, podobno, snuł.*

Wyłączające: *jeno, tylko, jedynie tylko* (nie mów: *li* zamiast; *tylko*).

STOPNIOWANIE PRZYSŁÓWKÓW.

W stopniowaniu Przysłówków piętnem stopnia wyższego jest narostek: **-éj**, miękczące poprzedzający przegub twardy; np.

bogat-(o), chud-(o), mięk-(o), drog-(o), cich-(o), blah-(o)
 bogacé-**éj**, chudzé-**éj**, mięczé-**éj**, drożé-**éj**, ciszé-**éj**, blażé-**éj**.

Stopień najwyższy przyjmuje zrostek **naj-**, np. **najpiękniej**.

Uzupełnienia.

1. Narostek **-k** (-ek, -ok) niknie: np.

rzad-(**ko**), dal-(**eko**), głęb-(**oko**), szer-(**oko**), wys-(**oko**),
 rządź-éj, dal-éj, głęb-éj, szerz-éj, wyż-éj.

2. Tęgie podgłosy **a**, **o** przechodzą na wietkie **e**, — **a** na **e**; np. **blado** bledziéj, **wesoło** weseléj, **gorąco** goręcéj.

Jinszy stopniom, niż równi, pień służy:

dobrz-e, **źl-e**, **wiel-ce** i **duż-o**, **mał-o**,
lep-éj, **gorz-éj**, **więc-éj**, **mń-éj**.

Jak na Przymiotnikach, tak też i na Przysłówkach bywa stopniowanie *omowne*, osobliwie gdyby wynikło szorstkie brzmienie; np. *więcej* gorzko, *bardzo* ciérpko (zamiast: *gorzeczéj*, *najciérpczéj*).

PRZYSŁÓWKI ŁĄCZNE.

Przysłówki łączne do jinnych słów na końcu się przyczepiają, a przeto **przyczepkami** (jinnaczéj *przyrostkami*) nazywane; takie są:

Pojedyncze: **-li?** **-no**, **-z**, **-ć**, **-ś**, **-to**,

Po spółgłoskach: **-ze**, **-ci**, **sić (siś)**,

Złożone: **-lito?** **-żto**, **-ćto**, **-śto**, **-toż**.

Po spółgłoskach: **-zeto** **-cito**, **-sićto (sisto)**,

Pochodne: **-bądź**, **-kolwiek**.

Co do znaczenia, pytajne **-li?** znaczy tyle co: *czy?* np. wyrazy: *graszli?* *tenlito sam?* znaczą: *czy grasz?* *czyto ten sam?*

Błędem jest, jak w (nowszych) książkach znachodzimy, mówić: *li cnota...., li tylko jednego....*, zamiast: **Jedynie cnota**, albo: **tylko cnota uszczęśliwia nas. Jedynie tylko jednego mam przyjaciela**.

Przyczepka **-no** naleganie, przyczepka zaś: **-ż** (że) pytanie albo naleganie znaczy; np.

Ktoż Boga pojmie? Czyżże stan szanowniejszy nad nauczycielski? Kędyżto komety krąży? Skażyło ta śmiałość. — Dajże biednemu jałmużnę. — — Pomyślno nad tym.

Przyczepki: **-ć, -to**, dobrotności wskazywaniu nadają; np. *Toć powiadam. Tencito syn mój najmilszy. Własnato wina, kto mało umie.*

Przyczepki: **-ś, -bądź, -kolwiek**, pytajne słowa na nieokręślne zamieniają; np.

<i>kto?</i>	<i>który?</i>	<i>gdzie?</i>
<i>ktoś</i>	<i>któryś</i>	<i>gdzieś</i>
<i>ktobądź</i>	<i>którybądź</i>	<i>gdziebądź</i>
<i>ktokolwiek,</i>	<i>którykolwiek,</i>	<i>gdziekolwiek.</i>

Tak: *ileś, pokiś, kiedyś, jakiś, któryś; — ilebądź, ilekolwiek itd.*

II. ROZDZIAŁ.

O Przyjмку.

Przyjмки wyrażają względy czyli stosunki, w jakich się przedmioty względem siebie znajdują, a służą przeto do uzupełnienia przypadków; np. *Uczeń chodzi do szkoły.* Samym Rzeczownikiem; *szkoła*, nie można wyrazić tego stosunku czyli względu, jaki zachodzi między uczniem a szkołą.

Nie wiele jest Przyjmków prawdziwych, jak: *u, od, do, z, za* itp. lecz najwięcej Przysłówek i Rzeczowników używa się przyjmkowo; np. *Słyszałem od mimo jidących (Przysłówek). Mimo chęci (Przyjmek).*

Każdy Przyjmek wymaga po sobie pewnego przypadku, czyli rządu przypadkiem.

W języku polskim są Przyjмки, rządzące *jednym*, inne *dwoma*, a znowu inne *trzema* przypadkami. Żaden zaś Przyjmek nie może wymagać po sobie ani 1go ani 5go przypadku.

Przegląd rządu Przyjmków.

Przy- padki	Jednym przypadkiem:	Dwoma przypadkami rządu :				Trzema przyp.
2gim	<i>u, od, do, dla, bez,</i>			<i>mimo (pomimo)</i>	<i>z za</i>	
3cim	<i>ku</i>					<i>po</i>
4tym	<i>przez,</i>	<i>przed, między, nad, pod,</i>	<i>w, o, na,</i>	<i>mimo (pomimo)</i>	<i>za</i>	<i>po</i>
6tym		<i>przed, między, nad, pod,</i>			<i>z za</i>	
7mym	<i>przy,</i>		<i>w, o, na</i>			<i>po</i>

Przykłady.

Z 2gim przypadkiem.

U konia kopyto, racica u bydła. | Dla bydła pasza.
 Od złego unikaj. | Bez książki uczeń.
 Do czasu dzban wodę nosi.

Z 3cim przypadkiem.

Ku Krakowu jechać. — A bez wygłosu u: K sobie ciągnąć.

Z 4tym przypadkiem.

Przez morze płyną do Ameryki. — Dawniej było: **prze**, naj-
 częściej w znaczeniu: *dla*; np. **Prze** zysk (Rej), znaczy: *dla* zy-
 sku. **Prze** tę przyczynę (Jan Koch). Dotąd mówimy: **Prze** Bóg!

Z 7mym przypadkiem.

Przy pracy apetyt. — Przy urzędzie zasługa krajowi.

Z 2gim i 4tym przypadkiem.

Mimo uszu, lub **mimo** uszy nie jeden nie słyszy.
 Pomimo tego, lub **pomimo** to.

Z 2gim i 6tym przypadkiem.

Z Krakowa rodem. — Cera jak krew z mlékkiem.

Z 4tym i 6tym przypadkiem.

Osobliwie na pytanie: <i>dokąd?</i>	Osobliwie na pytanie. <i>gdzie?</i>
Przed twierdzą postąpić.	Przed twierdzą obozować.
Między góry wjechać.	Między górami mieszkać.
Nade wszystko miłuj Boga.	Nad wszystkimi Bóg czuwa.
Pod obłoki wzbija się orzeł.	Pod obłokami krąży kania.

Z 4tym i 7mym przypadkiem.

W rzekę wpaść. (<i>Dokąd?</i>)	W rzęce się kapać. (<i>Gdzie?</i>)
O nauki się starać.	O naukach myśleć.
Na miasto jść.	Na mieście kupić.

Z 2gim, 4tym i 6tym przypadkiem.

Za naszej pamięci. **Za** granicę jechać. **Za** górą wieś.

Z 3cim, 4tym i 7mym przypadkiem.

Po réńskiemu płacić. **Po** wodę jić. **Po** głosie poznać.

Przysłówki i Rzeczowniki, używające się przyjmkowo.

Z 2gim przypadkiem.

Przysłówki.

Naprzeciw ojca biegnąc.
Naprzeciwo strażnicy (odwachu).
Podle kościoła szkoła.
Podług stawu grobla.
Wedle pisma świętego.
Według mego zdania.
Prócz nauk muzyki się uczyć.
Oprócz znacności rozsądek potrzebny.
Krom enoty nic nie zostanie.
Okrom matki ma opiekuna.

Blizko stolicy mieszkać.
Bliziej ziemi księżyc niż słońce.
Najbliziej słońca planeta Merkur.
Wprost lasu droga.
Naprost okna gaj.
Wzwyż Morskiego Oka Czarny Staw.
Powyżej wsi gościniec.
Poniziej Gdańska njsćie Wisły.
Wskroś bagna jechać.
Wewnatrz piersi serce bije,
Zewnatrz ciała skóra.

Rzeczowniki. (Niektóre zrosnięte z Przyjmkami.)

Obok Krakowa Podgórze.
Wobec starszych skromność.
Względem zebrała szczęśliwyś.
Miasto wdzięczności przykrość.
Zamiast zemsty życzliwość.
Śród dnia zaćmienie słońca.
Wśród gradu kul postępować.
Pośród przyjaciół żyć miło.

Koło Warszawy Bielany.
Około południa ciepłej.
Naokoło ziemi powietrze.
Wzdłuż łąki rów.
Wszęz pola jechać.
Poprzek drogi zając przebiegł.
Wgłęb nurtów się rzucić.
Zapomocą mowy rozumiemy się.
Podczas nauki nie bawię się

Z 3cim przypadkiem.

Przysłówki.

Przeciw prądowi płynąć. — **Przeciwo** słońcu ziemia punkcikiem.

Rzeczowniki.

Gwoli (kwoli) Pańskiemu jimienu. — **Wbrew** woli rodziców nie postępuj.

Kiedy jednozgłoskowego Przyjмка, na spółgłoskę zakończonę, przed słowem, zaczynającym się kilka spółgłoskami, łagodnie wymówić nie można, przydajemy mu wygłos eufoniczny **-e**; np.

za ostro brzmi: *w Lwowie, z stratą, pod drzwiami, z zbożem*
łagodniej: *we Lwowie, ze stratą, pode drzwiami, ze zbożem.*

Tak też: *pode dworem, nade dniem, ze wszystkimi* itp.

Zawsze się mówi: *beze mnie, ode mnie, przeze mnie* itd.

Rząd Przyjmków złożonych.

Albo **z**, albo **po**, albo oba te Przyjмки składają się z Przyjmkami: **miedzy, nad, pod, przed, za**. Gdy **z** (lub **s** przed spółgłoską mocną) jest na początku, złożony Przyjmek rządzi 2gim przypadkiem; gdy zaś na początku jest **po**, to rządzi 4tym i 6tym.

	Przypadek 2gi.	4ty.	6ty.	2gi.
miedzy	zmiedzy drzew	po między drzewa.	drzewami,	spomiedzy drzew.
nad	znad Wisły	ponad Wisłę,	Wisła,	sponad Wisły.
pod	spod ziemi	popod ziemię,	ziemią,	spod ziemi.
przed	sprzed oczu	poprzed oczy,	oczyma,	spoprzed oczu.
za	zza ściany.	poza ścianę,	ściana.	spoza ściany.

W jinnych składach ostatni Przyjmek rządzi przypadkiem; np. *Napoprzek gościńca. Pośród łąk, spośród łąk.*

PRZYJIMKI ŁĄCZNE.

Przyjмки, do składu jinnych słów należące, **zrostkami** nazywamy.

Z Czasownikami łączy się tylko 16 zrostków:

wy-, *roz-*, *prze-*, *ob-*; — *o*, *u*, *w*, *z*;
za, *na*, *po*, *do*; — *od*, *pod*, *nad*, *przy*;
 np. *ob-łać*, *pod-łożyć*.*)

Z jinnymi słowami te i jinne Przyjмки się zrastają;
 np. *za-cny*, *beze-cny*, *do-czesny*, *od-cień*, *nimo-chodem*,
miedzy-rzécze, *prze-naj-świetszy*, *przed-nowek*.

*) Przyjmek **przed** w polszczyźnie nie składa się z Czasownikami. Chcąc się przekonać o tym duchu języka polskiego, wybierz którykolwiek z prawdziwych zrostków, np. *wy lub prze*, a zrośnie ci się z mnóstwem Czasowników, np. *wyrobić, wymówić, wylecieć, wygonić, wyrastać* *przerobić, przemówić, przelecieć, przegonić, przerastać* Ano próbuj teraz składać te Czasowniki z Przyjmkami **przed**: *przedrobić, przedmówić, przedlecieć, przedgonić, przedrastać* co to za brednie! —

Przyganiajmyż zwyczajowi literatury nowszej, że używa barbaryzmów na przetłumaczenie obcych wyrazów: (*vorstellen*) **przedstawić**, np. komedyje; (*vorlegen*) **przedłożyć** prośbę; (*abonner*) **przedpłacić**. Nigdy tak Polacy nie mówili. Czy-sto po polsku: *grać komedye; widowisko, figralsko, gra lub wystawienie* (nie: *przedstawienie*) *dramatyczne*; w jinnych wypadkach zamiast *przedstawić* mówi się: *wy-stawić* lub *wyobrazić* coś sobie lub komu; *zalecić, polecić* kogoś; *wprowadzić* kogoś w czyją *dom*, *stawić* przed królem, *myśl* swą *wyłożyć*, okolica *czarujący* *sprawia* widok śliczny widok się *otwiera*, *roztańcza, rozściela, odsłania, nasuwa, podaje, nastęcza* ... Coż tu bogactwa mamy w języku naszym zamiast owego barbarzyń-skiego: *przedstawić*. A zamiast *przedłożyć*, mawiano: prośbę *podać*, sprawę *zdać*, dowody *złożyć* lub *położyć* przed kimś, komus coś *przełożyć, przekładać*. — *Przed-płata* jest *zaliczka; zaliczyć*. Z nieznanomości pięknej polszczyzny pisarze dzi-niejsi ją zachwaszczają barbaryzmami.

III. ROZDZIAŁ.

O Spójniku.

Nie wiele jest prawdziwych Spójników, jak: *i, a, lub, albo, ani, lecz, bo* itp.; ale inne także słowa do połączenia zdań służą, jak Rzeczowniki i Zajimki w pewnych przypadkach, np. *częścią, wprawdzie, zatył, dlatego*, lub Przyśłówki np. *kiedy, jak, już*.

I.

Do połączenia zdań **równorzędnych** czyli równoważnych służą Spójniki:

1. Łączące i wyłączające.

Pojedyncze: *i, oraz, tudzież, tóż, także, toż, takóž, lub, abo, albo, czyli*; np. Karol uważa, jest on także pilny.

Powtarzane: *i.... i, już.... już, to.... to, lub.... lub, albo.... albo, czy.... czy, choć.... choć, bądź.... bądź, częścią.... częścią, czasem.... czasem, ani.... ani, ni.... ni*. Ptaki *i* bawią nas śpiewem, *i* zachwycają kolorami pióra, *i* służą do pożywienia.

Parzyste: *nie tylko... ale i, jak... tak*; np. Wół *nie tylko* służy nam do pracy, *ale i* mięso jego pożywamy.

Do łączących należą: *to jest, oto, jakoto, i tak, mianowicie*.

2. **Przeciwne**: *a, ale, lecz, przeciwnie, zaś, atoli*; np. Człowiek myśli, *a* Pan Bóg rządzi.

3. **Wnioskujące**: *dlatego, przeto, zatył, zaczynam, tedy, to, toć, więc, owoż, stąd*; np. Szkło jest kruche, *dlatego* się nie gnie.

4. **Porównujące**: *niż, niżli, niżeli, aniżeli, jak, jím.... tym, tym.... ile że, o ile.... o tyle*; np. *O ile* dobrze zasiejesz, *o tyle* się spodziewaj zbioru.

Niektóre Spójniki łączą pojedyncze słowa jednakowego rzędu, kiedy dwa lub kilka zdań jest ściągniętych w jedno; np. Zamiast: Brat się uczy, *i* siostra się uczy; krótko: Brat *i* siostra się uczą.

II.

Do połączenia zdania **podrzednego** z nadrzędnym służą Spójniki:

1. **Czasowe:** *gdy, kiedy, skoro, jak, jak tylko, nim, aż*; np. *Gdy jesień zapadnie, dżdżyste bywa powietrze.*

2. **Celowe:** *by, aby, żeby, iżby*; np. *Chodzimy do szkoły, abysmy się uczyli.*

3. **Przyczynowe:** *bo, bowiem, albowiem, ponieważ, że, iż, gdyż, bo też*; np. *Ryby są nieme, płuc bowiem nie mają.*

4. **Warunkowe:** *-li, jeśli, jeżeli, chyba że, gdyby, azaliby*; np. *Jeżeli będziesz pilny, to cię nagrodzę. Azaliby odpis był pomyślny, dogodziłbym twój woli.*

Spójnik **-li** przyrasta do jinnego słowa; np. *Będęli chciał liczyć, liczby mi nie stanie, zamiast: jeżeli będę chciał liczyć....*

5. **Przypuszczające:** *choć, chociaż, lubo, acz, aczkolwiek, jakkolwiek*; tym odpowiadają w zdaniu nadrzędnym przeciwnicze: *ale, aliści, lecz, atoli, jednak, jednakże, przecie, przecież, wszak, wszakże, ba, a, wždy*; np. *Chociaż trudna jaka nauka, jednakże jej nabywać trzeba.*

6. **Oświadczające:** *że, iż*, np. *Mówią, że potanieje.*

7. **Pytajne:** *-li? czy? czyli? czy też? aza? azali? izali? jeśli?* np. *Nie wiem, odniosęli pociechę jaką; lub: izali pociechę odniosę. Czyś bogacz, czyli nędzarz, umrzesz. — Spójniki te stają także w pytaniach niezawisłych; np. *Aza mi była krzywda?**

IV. ROZDZIAŁ.

o Wykrzykniku.

Uczucie wyrażają Wykrzykniki: *a! ach! o! och! ej! he! ha! ho! hej! hola! hejże! pfe! biada! niestety! przebóg!*

Głosy naśladujące: *miau! hauhau! be! me! uhu!*

Dźwięki naśladujące: *puf! paf! pac! bęc!*

Cześć czwarta.

Rzecz o zdaniach.

Nauka o zdaniach nazywa się *składnią* (Syntax), albowiem podaje zasady, według których ze słów zdania się składają.

ROZESZNANIE SŁÓW W ZDANIU.

Jistotne części zdania.

(Wesentliche Satzbestandtheile.)

Wszelkie zdanie składa się z dwóch jistotnych części: z *podmiotu* i z *orzeczenia*. **Podmiot** (der Grundbegriff, das Subiect) jest to przedmiot, o którym się coś orzeka, a jest zawsze 1szym przypadkiem; **orzeczenie** (die Aussage, das Prädikat) jest to, co się o podmiocie orzeka; np. *Bóg jest.* — *Słońce świeci.* — *Bóg, słońce* są podmiotami zdań, a te słowa: *jest, świeci,* są orzeczeniami.

Podmiotem może być *Rzeczownik* lub każde jinne słowo za *Rzeczownik* użyte; np. *Zegar bije.* — *Ja czytam.* — *Ten uważa,* tamten *rozstargniomy.* — *Mało nigdy nie zaszkodzi.*

Orzeczenie wszelkie zawiera w sobie dwa pierwiastki bądź wyraźne, bądź domysne, tj. *domiot* i *łącznik*. **Domiot** (die Beilage, das Attribut) wyraża właściwość podmiotu; **łącznik** (das Verbindungswort, die Kopula) łączy domiot z podmiotem; np.

Podmiot.

Orzeczenie. *)

Słowik

Ziemia

Zły

Pierwszy człowiek

Każdy

Uczeń

Łącznik:

jest

jest

bywa

nazywał się

musi

powinien

Domiot:

ptak lub *ptakiem.*

kulista.

ukarany.

Adam.

umięrać.

się uczyć.

*) Jinni gramatycy tylko domiot w orzeczeniu nazywają orzeczeniem; ależ sam domiot jeszcze nie orzeka o podmiocie, np. *Słowik ptak. Ziemia kulista.* A w zdaniu takim, jak: *Liść żółknieje (staje się żółtym),* nie byłby orzeczeniem cały Czasownik, bo w nim zawarty jest i łącznik, ale tylko część Czasownika, czego ci gramatycy sami nie dopuszczają, utrzymując, że cały Czasownik jest orzeczeniem.

Ze złączenia się domiotu z łącznikiem powstały Czasowniki, które dlatego zawsze stanowią całkowite orzeczenie; np.

Zamiast:	<i>Gwiazda</i>	<i>jest</i>	<i>błyszcząca,</i>
	mówi się króciiej:	<i>Gwiazda</i>	<i>błyszczą</i>
Zamiast:	<i>Liście</i>	<i>stają się</i>	<i>żółte,</i>
	mówimy:	<i>Liście</i>	<i>żółkniję</i>
Zamiast:	<i>Niebo</i>	<i>zrobiło się</i>	<i>pogodne</i>
	mówimy:	<i>Niebo</i>	<i>się wypogodziło.</i>

Kiedy podmiotem jest Zajimek osobisty, zwykle go opuszczamy; wtedy podmiot jest domyslny, a Czasownik sam stanowi całe zdanie, np. Zamiast: *On czytał*, mówimy: *Czytał*.

Jinna część zdania może być także domyslną, np.

Dusza jest (rozumie się: *jistotą*). *Cnota* (rozumie się: *jest*) *skarb wieczny*.

Domiotem w orzeczeniu być może:

1. *Rzeczownik* lub jakie słowo rodzajowane w 1szym lub 6tym przypadku, np. *Bóg jest doskonałość*, albo *Bóg jest doskonałością*. *Jan jest ciekawy* lub *ciekawym*. *On jest tym*, *co i ja*.
2. *Przysłówek* lub wyrażenie przysłówkowe; np. *Tu jest wesoło*. *Jestem w myśli*.
3. Sposób *bezokoliczny* po Czasownikach niezupełną myśl wyrażających, np. *Checmy żyć*.

Łącznikami mogą być Czasowniki: *być*, *stać się*, tudzież niezupełną myśl wyrażające, jak: *musieć*, *śmieć*, *chcieć*, *wolęć*, *módrz*, *umieć*, *zwyknąć* itp. np. *Rodzice są troskliwi*. *Nie śmiem mówić*. *Umiem pisać*. *Myszę być na wsi*. *Jidę spać*.

Dopełniające części zdania.

(Ergänzende Satzbestandtheile.)

Prócz domiotu łącznika są jeszcze *dopełniające* części orzeczenia, **dopełnikami** zwane:

1. **Przedmiot prosty** (das direkte Objekt, Gegenstand) w 4tym przypadku na pytanie **kogo?** **co?** lub w 2gim na pytanie **kogo?** **czego?** np. *Kocham Boga*. *Mam książkę*. *Szukam brata*. *Proszę chleba*.

2. **Przedmiot uboczny** (das indirekte Objekt) w 3cim przypadku na pytanie **komu?** np. *Człowiek ufa szczęściu*.

Okręślające części zdania.

(Bestimmende Satzbestandtheile.)

Tak przy podmiocie, jak przy orzeczeniu i przy jinnych słowach bywają okręślające części zdania, **okręślnikami** nazywane; np. Starożytny *Rzym* panował niegdyś nad wszystkimi znanymi krajami w Europie, w Azji i Afryce.

ZGODA SŁÓW W ZDANIU.

Okręślniki rodzajowane zgadzać się muszą z Rzeczownikiem swoim w liczbie, rodzaju, zawodzie i przypadku; np. Rzetelny *sąsiad*, rzetelni *sąsiedzi*. — Jeden *Bóg* we trzech *osobach*. — Dwie *ręce*. — Dwaj *bracia*. — *Na* tym *i* *na* tamtym *świecie*.

Zajimek względny zgadza się ze słowem, do którego się odnosi, w liczbie, rodzaju i zawodzie; przypadek zaś zawisł od zdania, w którym Zajimek względny stoi; np. *Kocham* *matkę* (liczba pojedyncza, rodzaj żeński, 4. przypadek), *której* (liczba poj. rodzaj żeński, 3. przypadek) *wychowanie* *winien*.

Przydatnia (der Beisatz, die Apposition) jest Rzeczownik albo przed, albo po określonym słowie położony, a zgadza się z nim w przypadku, a jeżeli to być może, także w liczbie, rodzaju i zawodzie np. *Panowanie Oktawijana Augusta*, pierwszego cesarza rzymskiego, *było świetne dla Rzymian*. *Podhalanie*, ród tatrzański, *zachowują staropolskie sposoby mówienia*. Pierwsi rodzice nasi *Adam i Ewa nie długo żyli w raju*.

Jeżeli przydatnia stoi po słowie określonym, odznacza się przecinkami.

Orzeczenie zgadzać się musi z podmiotem swoim we wszelkich względach: w osobie, liczbie, w rodzaju i zawodzie np. *Ja* odpowiadałem — *Współuczniowie* odpowiadali.

Co do liczby. — Orzeczenie, odnoszące się do kilku podmiotów, kładzie się w liczbie mnogiej; np. *Rolnictwo i handel* wzbogacają *kraj*.

Gdy z podmiotem jinny przedmiot się wiąże zapomocą Przyjímka *z*, a oba są równoważne i zarówno czynne, orzeczenie położyć należy w liczbie mnogiej; np. *Brat z siostrą* cieszyli

się i płakali. — Ale się rzeknie: „Matka z córką przyjechała,“ bo matka starsza, i córkę wzięła ze sobą, nie córka matkę.

Po nader różnorodnych lub myślnych podmiotach, albo gdy są złączone Spójnikiem: *lub, albo*, orzeczenie zgadza się z najbliższym podmiotem; np. *Nauczyciel i napomnienie jego zapomniane. Uczczony jest naród i sława jego. Śmierć lub zwycięstwo oczekiwało nas:*

Po Liczownikach głównych, zacząwszy od 5ciu, — nawet po: 2, 3, 4, w znaczeniu częściowym — następuje liczba pojedyncza, rodzaj nijaki w zdaniu pierwszym, w następujących zaś zdaniach zachodzi zgoda; np. *Sześć złotych było, ale się wydały. Wielu nie rozumiało nauki Pańskiej, a przeto zostali niewiernymi. Trzech panów przyjechało, i rozgościli się.* — Podobnie w wyrażeniu się: *Parę osób było.*

Rzeczowniki zbiorowe, znaczące tytuł, wymagają liczby mnogiej; np. *Państwo odjechali. Cesarstwo byli w teatrze.*

Co do osoby i zawodu. — Przy różnych podmiotach orzeczenie stosuje się do osoby przedniejszej i do zawodu znamienitego. Przedniejszą zaś jest osoba pierwsza od drugiej, a druga od trzeciej; np. *Ja i ty wiemy to. Brat i siostra zasmuceni.*

Co do rodzaju. — Gdy domiot w orzeczeniu jest Rzeczownikiem, zgadza się z podmiotem w rodzaju, gdy taki jest w użyciu; np. *Rozum jest mistrzem, cnota mistrzynią życia.* — Nie dobierze atoli rodzaju w tych przykładach: *Matko, bądź mi aniołem stróżem. Dobre dziecko jest pociechą dla rodziców.*

Co do przypadku. — Domiot rzeczownikowy lub przymiotnikowy kładzie się albo w 1szym, albo w 6tym przypadku; — w 1szym, gdy wystawia jistotę podmiotu; np. *Jam jest Pan Bóg twój. Wszelki początek jest trudny. Wcale to niepotrzebne.* — W 6tym przypadku domiot wyraża tylko przypadkowy przymiot podmiotu np. *Jowisz był bożkiem u pogan. Nasza sprawa będzie trudną. Stało się to niepotrzebnym. Nauki zbawieniem narodów.*

Przymiotniki: *chwalebna, dobra, dziwna, godziwa, jasna, osobliva, pewna, prosta, słuszna* itp. stają w 1. przp., gdy podmiotem jest: *to* (choćby wypuszczone); przytym się domyślamy orzeczenia: *jest rzecz*; np. *To pewna, że umierać trzeba. Mniejsza o to. Dziwna, że tego nie pojmujesz.**

*) Nowsi pisarze zapominają o tej pięknej składni polskiej, pisząc po barbarzyńsku, np. *dziwnem to, jakoby tu był jaki Rzeczownik dziono.*

Koniecznie w 6tym przypadku domiot kłaść trzeba:

1. Kiedy Liczownik określony jest rządem Przyjimka *z*; np. *Skromość jest jedną z najpiękniejszych cnot.*

2. Dla rozróżnienia domiotu od podmiotu; np. *Został księdzem* (domiot). *Został ksiądz* (podmiot).

3. Przy jimiesłowie łącznika *być*; np. *Będąc pilnym, wiele się nauczyć można.*

4. Przy Czasownikach: *żyć, umrzeć, zostać, przybyć, wyjechać* i przy zwrotnych: *wydać, okazać, widzieć, zdawać się* np. *Żył panem, umarł żebrakiem. Nieprzyjaciel widział się zmuszonym jednać o pokój.*

RZĄD SŁÓW W ZDANIU.

2gim przypadkiem prócz Przyjimków rządzi albo Rzeczownik, albo Czasownik. — 2gi przypadek, należący do określenia Rzeczownika bywa trojaki:

1. Na pytanie: *czyj? czyja? czyje?* jest on **posiadaczem** Rzeczownika określonego; np. *Obraz matki* (czyj? tj. matka ma obraz).

2. Na pytanie: *czego?* jest on jakim **przedmiotem** Rzeczownika określonego; np. *Obraz matki rozpaczającej* (tj. matka nie ma obrazu, ale obraz *wystawia* matkę rozpaczającą).

3. Na pytanie: *jaki? jaka? jakie?* jest on **przymiotem** Rzeczownika określonego; np. *Młodzian rzadkiej obyczajności* (tj. młodzian ma *obyczajność*.)

Służący do określenia Czasownika jest on dwojaki:

1. **Czasowy** na pytanie *kiedy?* np. *Roku zeszłego, (dnia) pierwszego (miesiąca) kwietnia.*

2. **Cząstkowy** wyraża jakąś tylko część przedmiotu na pytanie *czego?* np. *Proszę wody.* — *Daj mi pieniędzy.*

Zamiast 4go przypadku kładzie się 2gi przypadek, kiedy Przysłówek przeczący: *nie*, do Czasownika, a nie do jinnego słowa należy; np.

Twierdząco:	Czynność zaprzeczona:	Jinne słowo zaprzeczone:
<i>Piszę list.</i>	<i>Nie piszę listu.</i>	<i>Nie list, lecz prośbę piszę.</i>
<i>Ma pieniądze.</i>	<i>Nie ma pieniędzy.</i>	<i>Nie pieniądze, ale rozum ma</i>
<i>Tak przespimy noc</i>	<i>Tak nie przespimy nocy.</i>	<i>Nie tak przespimy noc.</i>

3eim przypadkiem prócz Przyjmków rządzą Przymiotniki i Czasowniki; np. *Bezpieczny krajowi, przeciwny woli, radem każdemu.* — *Obowiązki religiji przodkują wszystkim jinnym.*

4ty przypadek kładzie się też dla oznaczenia wartości przeciagu czasu i przestrzeni na pytania: *ile? jak długo? jak daleko? np. Warto dwa złote. Trzy lata bawił za granicą. Całą ziemię chorował. Z Nowego Targu cztery mile w Tatry.*

6ty przypadek się kładzie:

1. Na oznaczenie narzędzia, środka lub sposobu; np. *orać pługiem, chwycić łapą, jechać wozem, ogarnąć uczuciem.*

2. Na wyrażenie czasu, gdy przy Rzeczowniku nie ma żadnego określnika: np. *rankiem, dniem, wieczorem, nocą, latem, jesienią, zimą.*

3. Przy Czasownikach: *znać, uznać, osądzić, ogłosić, robić, czynić* przedmiot określający w 6tym przypadku staje; np. *Znałem go chłopięciem. Nauki czynią nas zacyimi. Swywola mu przystępuje, bo się panem czuje.*

4. Po pewnych jinnych Czasownikach: np. *gardzić bogactwy.*

Rząd Przyjmkowy, tj. Przyjimek z jego przypadkiem, kładzie się po pewnych Rzeczownikach, Przymiotnikach, Liczownikach i Czasownikach; np. *dom z kamienia, bogaty w cnoty, wielu z nich, zlitować się nad kimś.*

Jimiesłowy tymiż rządzą przypadkami, co Czasowniki: np. *pragnąc chwały, cięty szablą, obmierzły każdemu.*

Po Czasownikach; oznaczających sprawy zmysłów, brać należy jimiesłów czasu terażniejszego; np. *Widzę ptaki latające, słyszę jich mówiących, itp. (nie z niemiecka: Widzę ptaki latać, słyszę jich mówić.)*

Rzeczownik, pochodzący od Czasownika przechodniego, wymaga po sobie 2go przypadku; pochodzący zaś od Czasownika, rządzącego jinnym względem, zatrzymuje rząd pierwotnika swego; np.

Zamiłować porządek.

Rozmiłować się w naukach.

Zyczyć bliźniemu.

Prosić o przebaczenie.

Zamiłowanie porządku.

Rozmiłowanie się w naukach.

Zyczenie bliźniemu.

Prośba o przebaczenie.

Słowa przeczące.

Jedno zdanie kilka słówek przeczących zawierać może; albowiem nietylko zaprzeczyć można objaw (Przysłówkiem *nie*) ale także podmiot i przedmiot, i okoliczność jaką; np. *Nie wiem, nic nie wiem, nikt nic nigdzie o tym nie wie.* — Nigdy nikomu *krzywdy nie wyrządza.*

SZYK SŁÓW W ZDANIU.

Porządek, w jakim się słowa w zdaniu układają, *szukiem* jich nazywamy (die Wortstellung).

Język polski jest *swobodny* w ustawianiu słów w zdaniu.

Szyk bywa u nas tylko dwojaki: albo *prosty* albo *przestawiany*.

I. Szyk prosty.

W **prostym** czyli przyrodzonym szyku takim porządkiem słowa po sobie następują, w jakim pomysły przez nie wyrażone, np. *Człowiek, obdarzony od stwórcy mową, jest zdolen objawiać dowolnie bliźniemu myśli swoje dla rozrywki lub potrzeby.* A mianowicie:

I. *Podmiot* z okréślnikami swymi staje na pierwszym miejscu zdania; np. *Człowiek, obdarzony od stwórcy mową.*

Z *przestawienia* podmiotu na miejsce przedmiotu wyniknąć może jinna myśl; np. *Rozum (podmiot) potępia czasem uczucie (przedmiot).* Co jinnego znaczyłoby: *Uczucie potępia czasem rozum.*

II. Po podmiocie następuje *orzeczenie* z całym swoim przyborem; np. *Człowiek... jest zdolen objawiać dowolnie bliźniemu myśli swoje dla rozrywki lub potrzeby.*

III. *Okréślniki* jidą po słowach okréślonych, jak w powyższych przykładach: *Człowiek obdarzony, objawiać dowolnie, myśli swoje.*

Naturalniej jest *Przymiotnik* lub jinny okréślnik rodzajowany kłaść po Rzeczowniku niż przed nim; albowiem piérwój pomyslić sobie musimy, jakiś **przedmiot**, a potym dopiéro, **jaki** jest ten przedmiot, jaki ma *przymiot*. U Niemców przeciwnie.

Unikaj szyku niemieckiego, jaki w zdaniu: *Jeżeli Boga,*

który cię kocha, obrażać nie chcesz, miłuj bliźniego. Polskim szykiem naturalnym: Jeżeli nie chcesz obrażać Boga, który cię kocha, miłuj bliźniego.

II. Szyk przestawiany.

Gwoli szczegółowej myśli lub woli mówiącego, albo dla gładkości, dźwięczności, wdzięku i jasności toku mowy, przestawiamy słowa z porządku przyrodzonego.

I. Dla zwrócenia szczególnej uwagi lub dla przycisku na pewne słowa, stawiamy je naprzód; np. Tu na ziemi panuje rozum.

Dlatego Zajimki osobliwie pytajne i wskazujące, tudzież Liczbowniki najzwyczajniej stawiamy przed Rzeczownikiem; np. Ten czas, ci ludzie.

Jeżeli wielorakie określniki Rzeczownika przed nim stanąć mają, prosty jich porządek jest taki: Zajimek wskazujący, Zajimek dzierżawczy, Liczbownik, Przysłówek, Przymiotnik lub jimiśłów; np. Te moje trzy marnie stracone lata nie wrócą się nigdy.

II. Dla gładkości i dźwięczności mowy, unikać należy:

1. Schodzących się wielu słów jednozgłoskowych, np. *Ach jak dziś wiatr wiał!* Lepiej: *Ach jaki dzisiaj był wicher!*

Jednozgłoskowych słów na końcu zdania nie kładź; np. *Dziękuję ci bardzo*, nie: *Dziękuję bardzo ci*. — *Na mnie skarżył się*, lepiej: *Na mnie się skarżył*.

2. Kilku słów jednakowym brzmieniem się zaczynających kończących lub spotykających; np. *Rybaki raki razem łapią*. Zamień: *Rybacy spółnie łapią raki*. — *Chwałę tego obyczajnego ucznia i zwyczaję jego*. Przestań: *Chwałę tego ucznia obyczajnego, i jego zwyczaję*.

III. Dla wdzięku mowy wielaroko słowa radzi przeplatamy; tak Przyjimek a Rzeczownik, Przymiotnik a Rzeczownik przeplatają się 2gim przypadkiem, jinnym określeniem lub Czasownikiem; np. *W miłych przyjaciół gronie*. — *Silnym rycerza ramieniem*. — *Smutne dzisiaj miałem wiadomości*.

IV. Dla jasności mowy Spójniki, słowa pytajne i względne zawsze na początku zdania stawia się mieszczą: np. *Jeżeli niechęć zblądze, wybaccie*. — *Gdzie rodzice poszli?* — *Ścinają drzewa, które popróchniały*.

Spójnik: *ale*, błędem jest stawiać po jinnym słowie, np. *Był ubogim, ale posiadał cnoty*, nie z niemiecka: *posiadał ale cnoty*.

Albowiem, staje na początku zdania; *bowiem*, po jinnym słowie.

ROZMAJITOŚĆ ZDAŃ.

Wielorakie bywają zdania:

I.

1. Czynne (thätiger Satz), gdy Czasownik jest w stronie czynnej; np. *Wojna wyludniła kraj*.

2. Bierne (leidender Satz), gdy Czasownik przechodni jest w stronie biernej; np. *Kraj wyludniony został przez wojnę*.

W przemianie zdania czynnego na **bierne przedmiot** prosty (w 4tym lub 2gim przypadku) przeobraża się w **podmiot**, a **podmiot** w **przypadek pośredniczący**; tenże bywa albo z Przyjmkim **od** lub **przez**, albo 6tym przypadkiem czystym, a czasem się opuszcza. Czasownik zaś przechodzi ze strony czynnej na **bierną**, zachowując to samo lico, ten sam sposób i czas, a zgadzając się z nowym podmiotem w osobie, liczbie i rodzaju. Jinne słowa w zdaniu nie zmieniają się. Np.

Czynne.

Wiatro zlamal drzewo (4. przyp.)
O tej sprawie (ja) uwiadomie
brata.

Rosa i dezdż odwilzaja ziemię.

(My) Oczekujemy wiadomosci (2).

Bierne.

Drzewo bylo od wiatru zlamane.
O tej sprawie brat uwiadomiony
przeze mnie bedzie.

Rosa i dezdzem odwilzona (jest)
ziemia.

Wiadomosc jest oczekiwana.

Przemieniając zdanie **bierne** na **czynne**, odwrotnie się postępuje: **przypadek pośredniczący** robi się **podmiotem**, a **podmiot** **przedmiotem**; Czasownik zaś przechodzi w stronę **czynną**; np. **Bierne**: *Skromny lubiony jest od każdego*. **Czynnie**: *Każdy lubi skromnego*.

II.

Co do rozwinięcia części bywa zdanie:

1. Nagie (nakter Satz) o samym podmiocie i orzeczeniu; np. *Wiosna jest przyjemna*.

2. Rozwinięte (erweiterter Satz), gdy zdanie nagie najprzód się przedmiotami **dopełni** (**dopełnione**, ergänzter Satz), a potem określnikami się **ozdobi** (**ozdobne**, ausgebildeter Satz); np.

Nagie.	Rozwinięte.	Ozdobne.
Bóg	Dopełnione. Bóg	Najdobrotliwszy Bóg,
wyświadcza.	wyświadcza	<i>wszechmocny stwórca świata</i>
	ludziom	wyświadcza
	dobrodziejstwa.	<i>zawsze i na każdym miejscu</i>
		ludziom,
		<i>na obraz jego stworzonym,</i>
		<i>nieprzebrane dobrodziejstwa.</i>

Zdanie **niezupełne** (unvollständiger Satz) nie ma jistotnych lub jinnych, łatwo domyslnych części, osobliwie w rozkazie, pytaniu, odpowiedzi i przysłowiu; np. *Idź!* (Ty idź!) *Baczność!* (Wy miejcie baczność). Co robicie? *Nic.* (My nie nie robimy). *Na zdrowie!* (Niech ci to na zdrowie wyjdzie).

III.

Pod względem składu są zdania *pojedyncze* i *złożone*.

A. Pojedyncze (einfacher Satz), jest to tylko jedno zdanie, więc ma tylko jeden podmiot i jedno orzeczenie; np. *Ogromne gwiazdy błyszczą niby świetliste punkty na niebie.*

B. Złożone zdanie (zusammengesetzter albo mehrfacher Satz) czyli **pasmo** zdań składa się z dwóch lub kilku zdań zupełnych.

W pasmie zdań są albo zdania względem siebie *równorzędne* albo *różnorzędne*.

I. Równorzędne czyli *spółrzędne* (gleichgeordnete albo beigeordnete Sätze, Satzverbindung) są to zdania równoważne lub niezawisłe, a łączą się ze sobą trojakim sposobem:

1. Bez wszelkiego spoju, np. *Piękność mija, cnota trwa.* *Grzeczny wszędzie lubiony, bezczelnym pogardza kaźden.*

2. Zapomocą **słów wskazujących**, jakimi są: *Zajimki* osobiste, *dzierżawcze*, *wskazujące*, i *Przysłówki* *wskazujące*; np. *Róża jest pysznym kwiatem; (ona) zachwyca nas barwą i wonią.* *Nasza łąka nad strumykiem, wasza w dolinie.* *Platyna i złoto są najdroższymi kruszcami; owa jest biała, to ma żółty kolor.* *Niedawno byłeś upominany; wtedy obiecywałeś poprawę.*

3. Zapomocą **Spójników** *równorzędnych*, tj. *łączących* i *wyłączających*, *przeciwnicznych*, *wnioskujących* i *porównywających*; np. *Nietylko mnie Pan Bóg kocha, ale jest on ojcem wszystkich ludzi.*

Płak lata, a ryba pływa. Kamień jest cięższy od wody; dlatego w niej tonie.

Między zdania równorzędne kładzie się **średnik**, osobliwie gdy przeciwność wyrażają; krótsze rozłączać można tylko **przecinkiem**.

Zdanie **przytoczone** odznacza się **przytocznikiem** po obu końcach; np. *Bóg rzekł: „Niech będzie światłość.“*

Zdanie **nawiasowe** nie ma z jinym ścisłego związku; np. *Młodociane lata (onećto najpiękniejszym człowieka wiekiem) nader szybko ulatują.*

II. Różnorzędne zdania (ungleichgeordnete Sätze, Satzgefüge, spój zdań) nie są równoważne; jedno wyraża myśl *główną*, inne służą do określenia jego. Różnorzędne zdania są od siebie zawisłe.

1. Zdanie **główne** czyli **nadrzędne** (Haupt- oder übergeordneter Satz) nie ma zwykle na początku ani **Spójnika**, ani słowa **względego**; np. *Chwalą ucznia.*

2. Zdanie **podrzędne** (untergeordneter Satz) spaja się z nadrzędnym albo jakim słowem **względnym**, albo **Spójnikiem podrzędnym**.

Zdanie **względne** (Relativ oder Beifügesatz) łączy się ze swoim nadrzędnym jakimś **słowem względnym** (**Zajmkiem** lub **Przysłówkiem** względnym); np. *Chwała ucznia, który jest pilny. Wiészli, gdzie, kiedy i jak umrzesz.*

Zdanie **łączne** (Binde- oder Umstandsatz) spaja się z nadrzędnym zapomocą **Spójników** podrzędnych, od których nazwisko bierze; np. *Mówią, że będzie wojna. (Zd. łączne oświadczające.) Jeżeli będziesz grzeszny, to pójdziesz na przechadzkę. (Warunk.) Chociażby kłamca prawdę mówił, to mu nie wierzą. (Przypuszcz.) Skoro słońce zachodzi, cała natura ma się do spoczynku. (Czasowe.)*

Zdanie **podrzędne** **wstawia** się częstokroć w środek nadrzędnego; to zwie się **wtedy roztracone**, tamto **wtrącone** (Schaltatz), np. *Z niedojrzałych owoców drzewa chlebowego, które po wyspach australskich rośnie, robią rodzaj chleba. Człowiek bez cnoty, chociaż urodziwy, jestto frukt piękny, ale robaczliwy.*

KOJARZENIE I ŚCIAGANIE ZDAŃ.

A. Kojarzenie.

Zdania równorzędne kjarzą się, łącząc Spójnikami wyrazy jednakowego rzędu i rządu; np. ze zdań: *Brat jidzie, siostra jidzie*, robi się zdanie skojarzone: *Brat i siostra jidą. Owca jest bojaźliwa a cierpliwa. Będe na dziedzińcu lub w ogrodzie.*

B. Ściąganie.

Zdanie podrzędne się ściąga, zamieniając sposób osobowany albo na **jimiestłów**, albo na **sposób bezokoliczny**, albo na **Przysłówek** lub **Rzeczownik**. Przytym opuszcza się *słowo względne* lub *Spójnik*, co łączy zdanie podrzędne z nadrzędnym.

Ś C I A G A N I E

za sprawą jimiestłów.

Jimiestłów bierze się odpowiedni (tj. tego samego lica, strony i czasu). Lecz *jimiestłów czasu terażniejszego czynny* służy na wszelki czas, jeżeli czynności obu zdań są równoczesne; jimiestłów zaś *bierny* odpowiada każdemu czasowi strony biernej.

I. Opuszczanie słów względnych.

Warunek: Zajimek względny wtedy tylko opuścić można, jeżeli w **1szym** przypadku stoi.

Ściąganie: Zajimek względny opuść, a sposób oznajmujący zamień na odpowiedni jimiestłów **rodzajowany**, i zgodz go ze słowem, do którego się Zajimek odnosił; np.

Chwalono ucznia (zd. nadrz.), **który** pięknie pisze (zd. podrz.).
Chwalono ucznia, pięknie piszącego.

Zginął wódz, **który** w boju osiwiął.
Zginął wódz, w boju osiwiwały.

Ewa posłuchala węża, **co** ją namawiał do grzėchu.
Ewa posłuchala węża, namawiającego ją do grzėchu.

Zajimek względny stanąć może w 1szym przypadku przemianą zdania czynnego na bierne lub biernego na czynne.

Biernie: *Rola, która źle uprawiają, nie wydaje plonu.*
 która źle uprawiana bywa,
Rola, źle uprawiana, nie wydaje plonu.
Czynnie: *Mamy rodziców, od których jesteśmy kochani.*
 którzy nas kochają.
Mamy rodziców, kochających nas.

Słowo wskazujące w zdaniu nadrzędnym opuść także.

Kto starości nie szanuje, **ten** nie wart się zestarzeć.
Nie szanujący starości, nie wart się zestarzeć.

Kiedy nie masz czasu, **wtedy** unikaj rozrywki.
Nie mając czasu, unikaj rozrywki.

Łącznik: *być*, często się opuszcza; np.

Dunajec, który jest spławny, wpada do Wisły.
Spławny Dunajec wpada do Wisły.

II. Opuszczanie Spójników.

Warunek: Opuszczają się Spójniki, jeśli o podmiocie zdania podrzędnego jest wzmianka i w nadrzędnym.

Ściąganie: Spójnik opuść, a sposób osobowany zamień na odpowiedni jimiesłów.

Spójniki *przyczynowe, warunkowe, przypuszczające* (a niekiedy i *czasowe*) wymagają zwykle jimiesłowu **rodzajowanego** (jak Zajimki względne).

Jeżeli człowiek ma rozum, *wyższym jest* (tj. człowiek) *nad zwierzę.*
Albo: *Człowiek, który ma rozum, wyższym jest nad zwierzę.*
Człowiek, mający rozum, wyższym jest nad zwierzę.

Matce *łyzy w oczach stały*, **gdy** syna żegnała (tj. matka).
Albo: *Matce, która syna żegnała, łyzy w oczach stały.*
Matce, żegnającej syna, łyzy w oczach stały.

Gdy Spójnik był **czasowy**, bierz zwykle jimiesłów **nierodzajowany**.

Gdy się będziesz z nim widział, *pozdrow go ode mnie.*
Widząc się z nim, pozdrow go ode mnie.

Skoro się nauczę, *będę miał rozrywkę.*
Nauczywszy się, będę miał rozrywkę.

Zdania skrócone odznaczają się przecinkami; chyba że jimiesłów rodzajowany żadnych nie ma określników, to przecinek niepotrzebny.

Ś C I A G A N I E

za sprawą sposobu bezokolicznego.

Opuszczając Spójniki: **że, aby** itp. sposób osobowany zamieniać można na sposób bezokoliczny.

Przyjaciel obiecał, że mnie odwiedzi.

Przyjaciel obiecał, mnie odwiedzić.

Lekarz kazał mi, abym w łóżku zostałem.

Lekarz kazał mi w łóżku zostać.

Ś C I A G A N I E

za sprawą Przysłówek lub Rzeczowników.

Sposób Czasownika osobowany zamienia się albo na **Przysłówek** albo na **Rzeczownik** w pewnym przypadku, czystym lub przyjmkowym:

1sze. Kiedy odpowiedniego **jmiesłowu nie ma.**

Podziwiał tego, który świat stworzył. *Podziwiał* stwórcę świata.

2gie. Kiedy w zdaniu nadrzędnym nie ma wzmianki o podmiocie zdania podrzędnego.

Skoro słońce wschodzi, *pilni do roboty stają.*

Ze wschodem słońca *pilni do roboty stają.*

3cie. Kiedy Spójniki są **celowe** (by, aby, żeby....), **oświadczające** (że, iż), **czasowy** nim, lub **Przysłówki względne** (gdzie, kiedy....).

Sprawuj się zawsze tak, abyś był chwalony.

Sprawuj się zawsze chwalebnie.

Bądź pewien, że cię Bóg opatrzy.

Bądź pewien opatrzności boskiej.

Nim Kolumb odkrył Amerykę, *nie znaleźliśmy ziemniaków.*

Przed odkryciem Ameryki przez Kolumba *nie znaleźliśmy ziemniaków.*

Miejsca, gdzie przebywać będę, *oznaczyć nie mogę.*

Miejsca pobytu mego *oznaczyć nie mogę.*

O K R E S.

Okres składa się z dwóch *rozczeńi*, z których albo jedno, albo oba są znowu złożone ze zdań *równorzędnych*, jednakowym sposobem połączonych. Pierwsze rozczenie jest podrzędne, a nazywa się **poprzednikiem**; drugie jest główne, a zwie się **następnikiem** okresu. Rozczenie okresu jest *tyloczłonowe*, ile zdań równorzędnych obejmuje; np.

Poprzednik jednoczłonowy,
lubo z dwóch zdań równorzędnych
ściągnięty.

*Ponieważ czas szybko mija,
i nigdy się nie wraca;*

Następnik trzyczłonowy.

*złe tedy nie korzystać z niego,
złe nie oszczędzać go,
a najgorzej na złe go obracać!*

Poprzednik
trzyczłonowy.

(1.	<i>Gdy skowronek nad bruzdą rodzinną zanuci;</i>
2.	<i>I bocian klekocący na gniazdo powróci;</i>
3.	<i>I zórawie w powietrzu przez krzyki radosne
Głoszą w szacie zielonej wracającą wiosnę:</i>

Nast. jednoczłonowy.

*Oto jest chwila pracy, niech ją rolnik chwytą.
Kajetan Kozmian.*

Poprzednik
trzyczłonowy.

(1.	<i>A gdy się troski do duszy wkradną,
Hucząc w niej chmury czarnymi:</i>
2.	<i>A gdy nieszczęścia na kogo spadną,</i>
3.	<i>I postać wzniosłą, szlachetną, ładną
Smutek nachyli ku ziemi:</i>

Następnik
dwuczłonowy.

(1.	<i>O! niech na chwilę Złość się już schowa,
Rany sztyletem nie cuci;</i>
2.	<i>Niech choć przy zgonie zabrzmiały te słowa:
Wróci spokójność — wróci!</i>

(Antoni Malczewski.)

PISONI.

PISANIE GŁOSEK.

Nauka poprawnego pisania (*ortografija*) opiera się na dwóch głównych zasadach: Wzgląd na *pochodzenie* (etymologija) i wzgląd na *wymowę narodową*.

A. WZGLĄD NA POCHODZENIE.

W słowie **pochodnym** zachowuj litery, jakie się w **pierwotniku** znajdują; np. *dębowy*, *Dębica*, *Dąbrowa*, (od *dąb*), *tlumak* (*tlum-ić*), *Kazimierz* (od: *mir*, *pokoj*) itd. nie: *dembowy*, *Dembica*, *Dombrowa*, *tlumok*, *Kazimierz*.

Spółgłoski słabe.

Chociaż spółgłoska **słaba** na końcu sylaby brzmi prawie **mocno**, pielęgnuj ją, gdy się ona w jakim ujęciu słowa wykrywa; np.

pisz: <i>dziat-ki</i>	a <i>dziad-ki,</i>	<i>las-ka</i>	a	<i>śliz-ki,</i>
bo: <i>dziatek</i>	<i>dziadek,</i>	<i>lasek</i>		<i>ślizgać,</i>
pisz: <i>bogac-two</i>	a <i>dowódz-two,</i>	<i>pyszcz-ka</i>	a	<i>móźdz-ka,</i>
bo: <i>bogaty</i>	<i>dowodzić,</i>	<i>pyszczek</i>		<i>móźdzek,</i>
pisz: <i>trosz-ka</i>	a <i>roź-ka,</i>	<i>łoż-ko</i>	a	<i>gorz-ko,</i>
bo: <i>trocha</i>	<i>rożek,</i>	<i>łożyć</i>		<i>gorzycz,</i>
pisz: <i>łup-ka</i>	a <i>hub-ka,</i>	<i>karaf-ka</i>	a	<i>konew-ka,</i>
bo: <i>łupek</i>	<i>huba,</i>	<i>karafek</i>		<i>konewek.</i>

I odwrotnie, przed słabą dochowuj **mocną**, gdy taka jest w pierwotniku; np. *koś-ba* (*ko-sić*), *proś-ba* (*pro-sić*).

Maszli wątpliwość, czy na końcu słowa spółgłoska **mocna**, czy **słaba**, przydłuż je o końcówkę lub o narostek; np.

<i>rut,</i>	<i>ród,</i>	<i>ras</i>	<i>raz,</i>	<i>buk,</i>	<i>Bug,</i>
<i>ruta,</i>	<i>rodu,</i>	<i>rasa</i>	<i>razu,</i>	<i>buka,</i>	<i>Buga,</i>
<i>léc,</i>	<i>lédz,</i>	<i>zgliszcz,</i>	<i>gwizdź,</i>	<i>choć,</i>	<i>chodź,</i>
<i>léce,</i>	<i>legnij,</i>	<i>zgliszczce,</i>	<i>gwizdzie,</i>	<i>choćaż,</i>	<i>chodzi,</i>
<i>jész,</i>	<i>jęż,</i>	<i>wasz</i>	<i>waż,</i>	<i>warz,</i>	
<i>jęśc,</i>	<i>jęża,</i>	<i>wasze,</i>	<i>waży,</i>	<i>warzy</i>	<i>(war),</i>
<i>grup,</i>	<i>grób,</i>	<i>skup,</i>	<i>skub,</i>	<i>szef,</i>	<i>szew,</i>
<i>grupy,</i>	<i>groby,</i>	<i>skupi,</i>	<i>skubie,</i>	<i>szefa,</i>	<i>szwu.</i>

Spółgłoski cienkie.

Podobnie jak spółgłoski słabe muszą się pisać na końcu sylaby, chociaż brzmią prawie *mocno*; tak też spółgłoski *miękkie*: **p**, **b**, **f**, **w**, **m**, na końcu słowa, chociaż brzmią prawie *twardo*, należy oznaczać kręską dla unikania dwuznaczności; np. *mów*, 2. przypadek liczby mnogiej od: *mowa*; a *mów* sposób rozkazujący od: *mówić*; tak

łap łapy | *wyrób wyroby* | *traf trafu* *grom gromy*
a *łap łapie* | a *wyrób wyrobi* | a *traf trafi* a *grom gromić*.

Na końcu Rzeczowników trzeba pisać cienkie **p** czyli **p** z kręską dla foremnej deklinacji: *karp*, *drop*, *gap*; bo mówimy: *karpia*, *karpie*, nie: *karpa*, *karpy* itd.

Cienkie **b** pisz w Rzeczownikach: *drób*, *gołąb*, *jastrząb*, *jedwab*, *żób* (żobi, posypka dla drobiu).

Cienkie **w** pisz w Rzeczownikach: *paw*, *żoraw*, *żółw*, *mo-drzew*, *szczaw*, *olów*; miasta: *Wrocław*, *Jarosław*, *Braclaw*, *Bo-lestaw* itp. i żeńskie: *krew*, *marchew*, *rzodkiew*, *brukiew*, *konew*, *stągiew* (bassin), *panew*, *chorągiew*.

Cienkie **m** pisz w Rzeczownikach: *karm* (dla bydła), i mia-
sta: *Radom*, *Oświęcim*, *Chocim*; bo się mówi: *Radomia*, nie: *Radoma* itp.

Tylko przed spółgłoską tracą zwykle znamię cieniżenia; np. *chorągiew chorągiewka*, *kup kupże*, tak też: *mówno*, *stawcie* itp.

B. WZGLĄD NA WYMOWĘ NARODOWĄ.

Im zgodniejsza pisownia z dobrą narodową wymową, tym doskonalsza.

Narodowa wymowa jest ta, która się od najdawniejszych czasów przechowała wszędzie *najpowszechniej* pomiędzy ludźmi ogłady, dobrze mówiącymi po polsku. Nie afektuj przeto wymowy więcej jinnosławiańskiej niż szczeró polskiej:

nie mów: grzech, mleko, kobieta, dziecię, tej, lepiej,
ale mów i pisz: grzech, mléko, kobiéta, dziecié, téj, lepiéj;

a zamiast: trzeć, jem, je, jecie, kociół, osieł, koziół,
mów i pisz: trzéc, jém, jé, jécie, kocioł, osioł, koziół;

nie mów: ón, kón, dóm, bur-za, mier-zyć, świat, cjało.
ale mów i pisz: on, koń, dom, bu-rza, mie-rzyć, świat, ciało.

Do partykularnych wad wymowy należy świegotliwość języka, np.

mów: pański, Tański, szkło, wzrok, śpilka, pośle, ślachcie,
pański, Tański, szkło, wzrok, szpilka, poszle, szlachcie.

Nie: chłba, muchi, kuchienka, kiędy, matkię, gięba, gięsi,
ale: chyba, muchy, kuchenka, kędy, matkę, gęba, gęsi.

• Piętna polszczyzny co do brzmień.

A. Samogłoski narodowe.

Samogłoski narodowe polskie są: nosowe e, a, grube y, przegłoszone é, ó.

Nosowe: e, a.

Kiedy samogłoski e, o, zlewają się w wymowie ze spółgłoskami nosowymi m, n, piszemy w słowach polskich i spolszczonych samogłoski nosowe: e, a; np. chęć, święty, będe, pędzel; bąk, żąc, pracą, chomać, gać.

Lecz gdy od samogłosek e, o, wyraźnie się odbijają nosowe spółgłoski m, n, kładzie się: em, en, — om, on; np. piórem, tentent, cienki; dwom, Łomża, plon.

W obcych słowach zachowujemy odbite m, n; np. Tempe (dolina w Tesaliji), Kremlin, pompa, komplet, komput; — talent, kalendarz, pensyja, Walenty, kontent, rondo, koncept, koncha, bronz, tron, blond, front itp.

Grube: y.

Grube y kładzie się po spółgłoskach **grubych**, tj. po twardych (wyjawszy gardłowe: **k, g**) i po grubo miękkich (*c, dz, — cz, dź, — sz, ź, — rz*). Nie pisz przeto: *partia, India, period, Maria, Francia*, ale: *partya, Indyja, peryod, Marya, Francya*, — a najlepiej: *partyja, Indyja, peryjod, Maryja, Francyja*, (lecz należy nacisk kłaść na **trzecią** z końca zgłoskę).

Przegłoszone: é, ó.

Samogłoski *przegłoszone* (kréskowane) **é, ó**, pochodzą od pierwotnych: **e, o**. Kréskują się więc **e, o**, kiedy w języku polskim lub jinnym znajdzie się pierwotne (otwarte): **e, o**, w słowie *powinowatym*, a kiedy naród najpowszechniej wymawia: **e** jak **y** lub **i**, zaś **o** jak **u**. Np.

Słowo: *zrébień*, wymawia się: *zrybień*; ale że jest powinowate słowo: *zrebiec*, w którym się odzywa pierwotne **e**, więc pisz: **e** (nie **y**) dla pochodzenia (dla etymologii), a kładź **kréskę** nad **e** dla najpowszechniejszej i najlepszej wymowy narodowej, bo się nie mówi przesadnie: *zrebień*, lecz *zrybień*.

W słowie: *chleb*, pisze się **e** (nie **i**) dla etymologii, bo po sławiansku mówi się *chleb*; a kładzie się **kréska** nad **e** dla narodowej wymowy, bo zawsze mówimy po polsku: *chlib*, (jak sąsiednia Ruś), nie *chleb* (jak Rosyjanie, Czesi i jinni Sławianie), eo dla ucha polskiego przesadą trąci.

W słowie: *panów*, piszemy **o** (nie **u**) dla pochodzenia, bo 1szy przypadek: *panowie*, (a po rosyjsku mówi się: *panow*); daje się zaś **kréska** nad **o** dla narodowej wymowy, bo Polak mówi: *panuu*, nie jak Rosyjanin: *panow*.

Nie należy przeto opuszczać **krések** nad samogłoskami przegłoszonymi **é, ó**, bo j inaczej zatracalaby się narodowa wymowa polska. Mów i pisz np.

dziecię, bo w liczbie mn. *dzieci*; a wymawiam *dziecie*, nie: *dziecień*.
łécić, bo jest słowo: *letni*; a mam powiedziéć: *licić*, nie: *lecić*.
łéźć, w czasie przesz.: *leźli*; a mawiamy: *liźć*, nie: *leźć*.
piéć, w cz. terażniejszym: *piekę*; a chcę mówić: *pic* nie: *piec*.
rzéć, bo w cz. ter. *rzekę*; a po polsku: *rzyc*, nie: *rzec*.
grzech, bo po sławiańsku: *grzech*; a po polsku: *grzych*, nie: *grzech*.
chléw, po sławiańsku: *chlew*; a po polsku: *chliw*, nie: *chlew*.
Jérzy, po łacinie: *Georgius*; a po polsku: *Jirzy*, nie: *Jerzy*.
kréda, bo z łacińskiego: *creta*; a po polsku: *kryda*, nie: *kreda*.
wiérzsz, po łacinie: *versus*; a po polsku: *wirsz*, nie: *wiersz*.

Wiedeń, po niemiecku: *Wien*; a po polsku: *Wiedeń*, nie: *Wieden*,
nerka, po niemiecku: *Niere*; a po polsku: *nyrka*, nie: *nerka*.
rycerz, z niemieckiego: *Ritter*; a po polsku: *rycyrz*, nie: *rycerz*.
mnóstwo, bo jidzie od: *mnogi*; a mówi się: *mnustwo*, nie: *mnostwo*.
król, po rusku: *korol*; a po polsku: *krul*, nie: *krol*.
Józef, po łacinie: *Josephus*; a po polsku: *Juzef*, nie: *Jozef**)

e.

Przy końcu słowa pisze się *é* (z kręską) nie: *y/i*, ani *e*:

W Rzeczownikach, gdy w przydłużeniu *e* otwarte słychać; np. *ślédź* (*śledzia*), *niedzwiedz*, *śnieg*, *chmiel*, *brzeg*; na *ej*: *ość*, *kołej*, *złodziej*, *dobrodziej*, *kołodziej*. Ale mówi się: *Błażej*, *Rej* (nazwisko), *rej* (wodziec np. w tańcu), *bej* (tytuł turecki).

W Przymiotnikach: 2gi, 3ci i 7my przypadek liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego; np. *dobrój*, *bladój*, *taniej*, *jakiój*, *średniej*, (*dobrej* jest po czesku nie po polsku) itd.

W Przysłówkach stopniowanych: *mniej*, *więcej*, *dalej*, *najdalej* itp.

W Czasownikach: a) Sposób bezokoliczny: *mieć*, *chcieć*, i z IIgięj odmiany: *słyszec*, *cierpiec*, *wolęc*.... *wiedziec*, *śmieć*, *umięc*.

b) Sposób rozkazujący: *miej*, *chciej śmiej*, *śmiej się*, *lej*, *grzej*, *siój*, *piój*, *wieój*, *brzmiej*, *pojrzej*, *zdejm*, *podejm*, *jédz*, *wiedz*.

c) Czas terażniejszy (i przyszły licza dokonanego) w pierwszych pięciu osobach Czasowników: *jém*, *wiem*, *śmiem*, *umiem*, np. *jém*, *jész*, *jé*, *jémy*, *jécie*.

ó.

Przy końcu słowa pisz *ó* (z kręską), nie *u*, ani *o*, gdy w przydłużeniu słychać *o* otwarte. Zachodzi to:

1. Przed spółgłoską *słabą* lub *płynną* nie nosową:

W 1szym przypadku licz. poj.: *Bóg* (Boga), *bób*, *glód*, *glóg*, *róg*, *wóz*, *wódz*, *wół*, *ból*, *bór*, *znój*, *dwój* (dwojga), *ów* (owego) itp.

W 2gim przypadku liczby innogięj: *mów* (mowa), *wdów*, *sów*,

*) Lwowscy pisarze nowsi uwzięli się na *é*, aby nad nim nigdy nie położyć kręski, chociaż oni *ó* zawsze kręskują. Skąd ta predylekcyja do *ó*, a ten wstret do *e*? Jestli w tój stronniczości konsekwencyja? logika? — Jak *ó*, tak i *é* są reprezentantami odwiecznej wymowy narodowej, którą zacięrac się nie godzi lek-komyślnie za lada miałkim pomysłem lub z lekceważenia brzmień narodowych. Złe przykłady znajdują naśladowców.

krów, głów, kóz, osób, ozdób, jagód, dróg, nóg, ról itp.
Przeciwnie pisz i mów: *cnót*, nie: *cnót* itp.

W sposobie rozkazującym: *rób* (robię), *mów* (mówię, mowa) itp.

2. Gdy pierwsza spółgłoska jest **słaba** a druga **płynna**; np. w 1. przypadku liczby poj. *bóbr* (bobra), w 2gim przypadku liczby mnogiej *dóbr* (dobra), w czasie **przeszłym**: *mógł* (mogłam) *wiózł* (wieźliśmy) itp.

B. Spółgłoski narodowe.

Ważniejsze spółgłoski narodowe są: twarde **ł** i liczne spółgłoski miękkie, osobliwie cienkie.

Twarde **ł** własnością zostało języka polskiego (i ruskiego); np. *ława, łaska*, (po czesku: *lawa, laska*); *dał* (po rusku: *dau*).

Spółgłoska **j** (je) jako najcieńsza tylko po spółgłoskach słabych stanąć może; np. *gjać, gjetki* (od: *k-jać*), *zjjać, wjazd, wjeżdżać, zjazd zjeżdżać, zjeść zjadam, zjednoczyć*.

Po spółgłoskach mocnych nigdy cienkiego brzmienia **j** język szczeró polski w mowie polskiej nie wymawia; np. *Z obca* nam brzmi: *par-tja, Ro-sja, Tur-cja* itp. zamiast po polsku: *partyja, Rosyja, Turcyja*, ale w takich obcych słowach spolszczonych dawaj **akcent** (przycisk lub nacisk głosu) na trzecią z końca zgłoskę (*partyja*) nie z mazurską na przedostatnią (*partyja*). Gorzej pisać: *partya, Rosya, Turcyja*, bo się tak nie wymawia.

Rozróżniaj: mocne **ch**, a słabe **h**.

Chełm (miasto), *hełm* (na głowę); *chart* (pies), *hart* (np. duszy). *chan* (tatarski), *Han* (nazwisko); *chorzy* (słabi), *hoży* (żwawy).

Słabe **h** nie mocne **ch** pisz:

1. Gdy w etymologii odpowiada spółgłosce **g**: np. (*gań*) *hańba*, (*goły*) *hołysz, hołota*, (*gardź*) *hardy*, (*graf*) *hrabia*, (*gryka*) *hreczka*, (*gody*) *hodować*, (*gołąb, hołub*) *hołubiec*, (*róg*) *Rohatyn*, (*waga*) *wahać się*, (*bóg*) *Boh* (rzeka), (*góra*) *Horyń*, (rzeka) itp.

2. W słowach:

błahy,	bohater,	braha,	buhaj,	czyhać,	ha!	hajdamak,	hajduk,	hak,
hałas,	hałastra,	hałun,	ham,	hamować,	haracz,	hare,	hasać,	hasło,
hej!	herb,	hetman,	hoc!	hojny,	hoła,	hold,	huf,	huk,
hulać,	hultaj,	hurm,	hurt,	huzar,	kurhan,	ohyda,	puhacz,	puhar.

i w jich pochodnikach np. hamulec, harcować, hufiec.

W słowach obcych przyswojonych: *hymn, humor, honor, hi-*

jena, historyja, herbata, handel, hydra, luta, mahoi, hybel; Helena, Henryk, Hieronim, Mahomet, Hiszpanija.

Słabe **z** a płynne **rz**.

Słabe miękkie **z** (że) pochodzi od słabego **z** lub **g**, a płynne miękkie **rz** (erz) od płynnego **r**; np. *kaz-ać kaź, a kara karz; moge może, a morze* (po jinnostawiansku: *more*), *skar-ga skar-żyó*

Pisz: *skar-żyó, dzie-żyó, dzie-żawa, drżóć* (dygotać),
nie: *sku-rzyó, dzie-rzyó, dzie-rzawa, drżóć* (szarpać).

Przeciwnie strzeż się kłaść kropkę nad **z**, gdy ono nie wyobraża osobnej głoski, lecz razem z poprzedzającym **r** służy do wypisania jednej miękkiej spółgłoski **rz**; np. *mo-rze, u-rząd, porządek* itp. nie: *mor-żó, ur-żąd, por-żadek*.

C. Podwajanie głosek.

Podwajamy litery tylko wtedy, gdy obie wyraznie z osobna wymawiamy; np. składy ze zrostkami **po, do, poostrzyć, doorać**.

tt , <i>netto, brutto,</i>	dd , <i>oddech, nadduć, poddasze,</i>
ss , tylko słowo: <i>ssać;</i>	kk , <i>miękki, lekki,</i>
zz , <i>zruc.</i>	nn , <i>panna, czynny, powiuna</i> itp.
ww , składy ze zrostkiem <i>w</i> : <i>wwikłać, wwabie</i> itp.	
mm , <i>karmny, plamny, lamny,</i>	cc , <i>kupieccy, kozacy, greccy...</i>
ll , <i>pell, pella, melt, mella,</i>	ćć , <i>wróćcie, lećcie</i> itp.

W obcych a spolszczonych słowach podwajać spółgłosek nie masz potrzeby, bo podwójności w wymowie nie słycać np. (*affectus*) *afekt*, (*buffet*) *bufet*, tak też: *milijon, bilet, kaligrafija, Rosyja, fasa, prasować, gazeta, komisija, Izabela* itd.

W nazwiskach litewskich na **ll** i w obcych mianach własnych zwyczaj dochowuje podwójne głoski; np. *Jagiello Jagielle, Radziwill, Pallas, Apollo, Pirrhus, Mekka, Hannemann, Otto*.

ZWYCZAJ.

Zwyczaj pisania sprzeciwia się częstokroć wymowie lub etymologii; tak np. piszą miana własne: *Radziwiłł, Ossa* (rzeka) *Ossoliński, Russocki*, chociaż tylko jedno **ł, s**, wymawia się i wynika z etymologii.

Naganny zwyczaj rugować należy: *deźdź* (starocer. d"žd' pol. dźdźysty), *cztyry* (stc. četyrije), *syr* (stc. syr"), *papir* (papyrus), *Włodzimierz*, *Sandomierz* (stc. mir", *świat*, *pokój*), nie: *deszcz*, *cztery*, *ser*, *papier*, *Włodzimierz*, *Sandomierz* itp.

Ze względów eufonicznych wyrobiły się formy: *boski*, *zgon*, *śmietana*, *mularz*, *prześcieradło*, zamiast: *boż-ki* (Bóg), *skon* (konać), *zmiotana*, *murarz*, *prześcieradło* itp.

0 pisaniu dużych liter początkowych.

I. Początek myśli dużą literą wskazuje się:

1. Na początku pisma i od ustępu a w poezyi na początku każdego wiersza; np.

*Rycérzto nie wielki,
Krajowi ubliża,
Który nad stan wszelki
Wieśniaka poniża.*

2. Po kropce, np. *W zbytku i rozmajitości szat wielka jest marność. Szaty dla potrzeby są wynalezione, żeby od zimna i gorąca bronily.*

3. Po znakach pytania i wykrzyknienia, gdy następuje odpowiedź lub jinna myśl, np. *Coto są gwiazdy? Same bryły niebieskie większe od ziemi, a nawet od słońca. — Pokton przeczystej Rodzicy! Nad niebiosa twoje skronie w gwieździстых wieńcach płonie.*

Po dwukropku, gdy jakie słowo przytaczamy niezależnie od poprzedzającego zdania, np. *Mędrzec mówi: „Ogrodź uszy twoje cierniem, a nie słuchaj złego języka.*

II. Pojęcia szczególne dużą literą oznaczamy:

1. Miana własne i wszelkie rzeczy szczegółowe; np. *Jan Sniadecki*, *Saturn* (bożek), *Obal* (pies), *Ameryka* (część ziemi), *Amerykanin* (jój mieszkaniec), *Ruś*, *Rusin*, *Warszawa*, *Warszawianin*, *rynek Główny*, *ulica Szeroka*, *Łazienki* (pałac w Warszawie), *Prater* (ogród w Wiedniu), *Babia Góra*, *Koscielisko* (dolina w Tatrach), *morze Czarne*, *Morskie Oko* (jezioro w Tatrach), *Wisła*, *Syrena* (okręt), *Leliwa* (herb) itp.

2. Rzeczy uosobione, np.

*Goncze złotego Słońca, rozana Jutrzenko,
Jużes w chatki mojej zajrzała okienko.*

3. Przydomki, choćby były Przymiotnikami; np. *Bolesław Chrobry, Władysław Łokietek, Kazimirz Wielki, Zygmunt Stary.*

4. Przymiotniki, z osobowych mian własnych utwarzane, np. *biblija Wujkowska, literatura Zygmuntowska.*

III. Chcąc uszanowanie okazać, dużą literą piszemy:

1. Rzeczowniki: *Bóg Stwórca, Zbawiciel* itp.

2. Słowa tytułowe władz lub osób w piśmie do nich zwróconym, np. *Najjaśniejszy Panie! — Jasnie Oświecony! — Mosci Książę! — Przewielebny Konsystorzu! — Wielmożny Mosci Dobrodzieju! — Mamo! — Drogi Przyjacielu!*

3. W listach Zajimki, odnoszące się do tej osoby, do której piszemy, np. *Ty, Ciebie, Tobie, Twój*, lub do tej, która ją więcej obchodzi, jak: *On, Go, Jemu, Niego.*

P I S A N I E S Ł Ó W.

SŁOWA ZŁOŻONE.

Łącznie się piszą słowa złożone, jedno pojęcie stanowiące np. Rzeczowniki: *wszechswiat, panmłody, widzimiśię, wielkanoc* itp.

Przymiotniki: *całoroczny, dwusieczny, obostronny, nowożytny* itp.

Czasowniki: *niecierpliwie, zniewolić, błogostawić, złorzeczyć* itp.

Przysłówki i Spójniki: *zaraz, znowu, podziśdzień, dlaczego, dlatego, dotychczas, gdzieiegdzie, nadewszystko, nadto, nakoniec, naostatek, natomiast, natychmiast, niemniej, przedewszystkim, tymczasem, wreszcie, nareszcie, wtedy, tojest, takjest, wprawdzie, wtenczas, natenczas, wczym, wtym, poczym, potym, zaczym, zatym, oto, skąd, stad* itp.

Przyimki: *popod, ponad, spod, pomiędzy, spomiędzy* itp.

SŁOWA OBCE.

Słowa obce pisz wedle wymowy polskiej, np. *fizyka* (physica), *gimnazjum* (gymnasium) itp.

Obce **x** zamiast **ks**, **gz**, nietylko w swojskich słowach, jak: *księga, ksiądz, książę, księżyc*; ale i w obcych a spolszczonych, jak: *tekst, okset, egzamin, egzemplarz* itp. kłasoć nie masz potrzeby.

Zwyczajem powszechniejszym jest pisać: *geografia*, *algebra* itp. lepiej: *gieografija*, *algiebra*, na wzór słów polskich: **gierka**, **drogie** itp.

ZNAKI PISARSKIE.

Znaki pisarskie wskazują, jakich **przestanków** i jakiego gdzie **głosu** w mowie użyć należy. Takie są:

Przecinek	,	Myślnik	—
Srednik	;	Domyślnik	—
Dwukropek	:	Nawias	() []
Kropka	.	Przytocznik	„.....“
Znak pytania	?	Rozdzielnik	
Znak wykrzyknienia	!	Odsyłacz	*) a) 1)

Przecinek (,).

Przecinkiem się rozłączają:

1. Zdania **podrzędne** od nadrzędnych; a więc przed każdym słowem **względny**, przed **Spójnikiem** podrzędnym kładź przecinek: np. *Nie jest ten dobry, który się nie stara być jeszcze lepszym.* — *Niewiadomo, kędy komety krążą.* — *Bądźmy rodzicom wdzięcznymi, ponieważ nam tyle dobrodziejstw świadczą.*

Nawet zdanie podrzędne, skrócone za sprawą **Jimiesłowu**, odłącza się przecinkiem; np. *Mając polskie słowo, nie używaj obcego.* — *Rozważywszy, rzadko zbłądzisz.* — *Józef Egipski, od braci sprzedany, przebaczył jim szlachetnie.*

2. Zdania **równorzędne** krótkie; np. *Od Boga poczynamy, Bóg początkiem wszemu.*

Kiedy **Spójniki**: *i*, *a*, *lub*, *abo*, *albo*, *czyli*, nie zdania, ale dwa słowa łączą, nie pisze się przecinek; np. *Brat i siostra.* — *Pilny a uważny.* — *To lub owo.* — *Być albo nie być.* — *Szlachetność czyli zacność.*

Lecz kiedy te **Spójniki** są powtarzane, przecinki się kładą; np. *Straciłem i ojca, i matkę, i brata, i przyjaciela.* — *Brakuje mu lub chęci, lub zdolności.*

3. **Przydatnia** i wstawione słowa lub zdania; np. *Człowiek, pan ziemi, przewyższa zwierzęta urodą ciała i siłą ducha.* — *Oto, mówilem wu, masz na to, bracie, rękę moją.*

4. **Wyliczone** pomysły; np. *Posłuszne, pilne, przytomne, i grzeczne* dzieci są pociechą dla rodziców. — *Bóg był, jest i będzie.*

Średnik (:).

Średnik kładzie się:

1. Między zdania **równorzędne** i takie, które już przecinki zawierają: *Pilat bał się Rzymian; dlatego skazał Jezusa na śmierć. Ponieważ wiedzieć nie mogę, czy jutro nie umrę; powinienem zawsze tak żyć, abym się śmierci nie lękał.*

2. Między **rozcłonia okresu**, gdy między członami poprzednika lub następnika są tylko przecinki; np. *Gdy mnie do rozsądku i cnoty zwracasz, gdy nad krokiem moim czuwasz, gdy mnie strzeżesz od obłędów; nie manżę cię, ojczy, kochać nad życie?*

Dwukropek (:).

Dwukropek się położy:

1. Przed dosłownym przytoczeniem czyjś mowy; np. *Chrystus rzekł: „Kochaj bliźniego, jako siebie samego.“*

2. Przed **wyliczeniem** lub **wyszczególnieniem** przedmiotów; np. *Okręg ziemski ma pięć części lądu stałego: Europa, Azja, Afryka, Ameryka i Australia.*

3. Między **rozcłonia okresu**, gdy między członami poprzednika lub następnika muszą być już średniki; np. *Kiedy młodzian, który często napominania starszych lekce ważył, błąd swój poznaje; kiedy żałuje tego, że obraził Boga i dobroczyńców swoich, a sobie przez to szkodził; kiedy obiecuje postępować według rad i przestroż rozumniejszych: wtedy jest nadzieja, że się poprawi, a stanie się kiedyś cnotliwym, rozsądnym, szczęśliwym i użytecznym człowiekiem.*

Kropka (·).

Kropki używamy:

1. Na końcu **zupelnego zdania** lub **pasma** zdań kilku.

2. Po pojedynczych słowach w napisach i w odpowiedziach; np. *Uwaga. — Co jest chmura? Zbiór wyziewów wodnych.*

3. Po liczbówkach, znaczących **Liczbowniki** porządkowe; np. *Morze dzieli się na pięć oceanów: 1. Wielki, 2. Atlantycki, 3. Indyjski, 4. Lodowaty północny, 5. Lodowaty południowy.*

4. Po głoskach lub zgłoskach, skrótowiec oznaczających; np. *tj.* (to jest), *p.* (pan), *itp.* (i tym podobne), *ltp.* (lub tym podobne).

Znak pytania (?).

Znak pytania (czyli pytajnik) kładzie się po pytaniu **pro-
stym**; np. *Zuchwalcze! ktoś jest? skądś? i po coś tu przyszedł?*

Po **ubocznym** pytaniu (tj. zawisłym od jinnego zdania) nie potrzebny pytajnik; np. *Czy wiadomo ci, jak daleko do słońca.*

Znak wykrzyknienia (!).

Znak wykrzyknienia pisze się, gdy wołamy, po Wykrzyk-
nikach, po 5tych przypadkach i po wyrazach uczucia; np.

*Miecz mój i zbroja! Prędnij! — Ach! jak to boli. — O zdra-
da! — Bracia! kto mi pomoże? — Jakże bolesna niewdzięczność!*

Myślnik (—).

Myślnik (pauza) się położy, gdy się coś czytać ma z prze-
stankami dłuższymi, np. *Śmierć — sad. — wieczność*, okropneto
dla grzesznika wyrazy.

Domyslnik (.)

Domyslnik kładziemy w miejsce opuszczonych głosek lub
słów, i na znak urywanej mowy, np. *Pan M... pisał do pana
S... list przez.... — Moc mię jakaś obala.... krzepnie kreib.... truchleję.*

Nawias (() lub []).

Nawias zamyka odrębne słowa lub zdanie nawiasowe, np.
Próżnował kto lecie (mówi mędrzec), będzie zimie żebrał.

Przytocznik („.....“)

Przytocznik (cudzysłów) kładzie się na początku i na koń-
cu przytocznych słów, własnych lub cudzych, np. *Przestrzegalem
cię: „Niewyrządzaj psoty drugiemu.“*

I głosy ostre, fletni umilone wtórem,
Wrzasnęły tę piosieczkę niedobranym chórem:

„Ach! na tym świecie śmierć wszystko zmiecie,
„Robak się legnie i w bujnym kwiecie.“

Rozdzielnik (łącznik) (-).

Rozdzielnik rozłącza zgłoski na końcu wiersza lub w wykładzie gramatycznym, np. roz-po-zna-nie.

Odsyłacz [*], lub: a), lub: b) lub jinny znak jaki] kładzie się po słowie, do którego należy przypisek, u dołu strony lub na końcu dzieła umieszczony.

WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA W KIELCACH
BIBLIOTEKA

151609

Biblioteka WSP Kielce

0128096